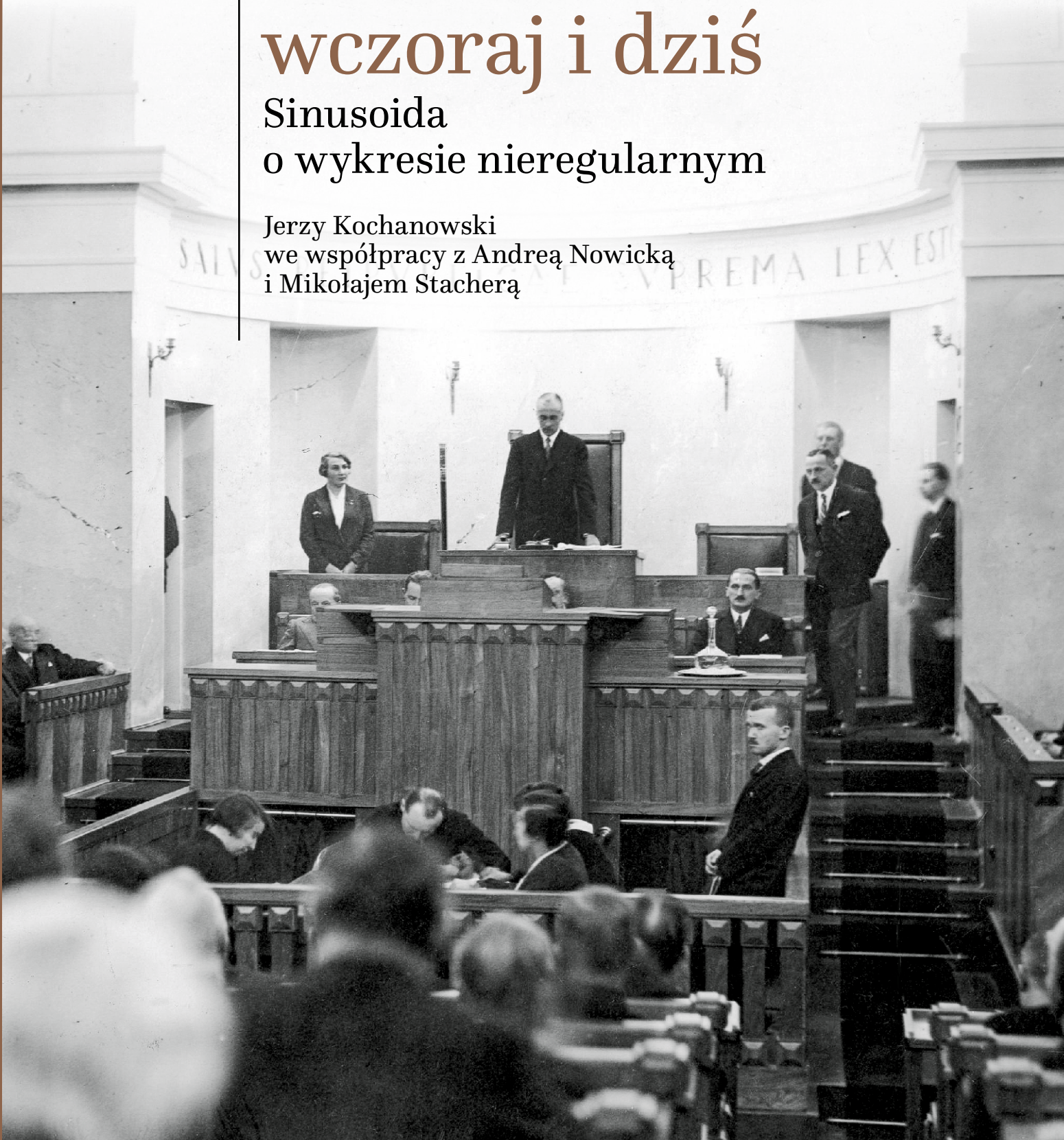

Senat wczoraj i dziś

Sinusoida
o wykresie nieregularnym

Jerzy Kochanowski
we współpracy z Andrzeą Nowicką
i Mikołajem Stacherą

Senat
wczoraj i dziś.
Sinusoida o wykresie
nieregularnym

**SENAT
RZECZYPOSPOLITEJ
POLSKIEJ**

Senat wczoraj i dziś

Sinusoida
o wykresie nieregularnym

Jerzy Kochanowski
we współpracy z Andrzeą Nowicką
i Mikołajem Stacherą

Projekt okładki i opracowanie graficzne

Stefan Drewiczewski

Koordynator publikacji

Anna Jaguścik-Litniewska

Opracowanie redakcyjne

Urszula Makowska

Korekta

Urszula Makowska

Wydawca dołożył wszelkich starań w celu odnalezienia właścicieli i dysponentów autorskich praw majątkowych do ilustracji prezentowanych w publikacji. Ponieważ nie udało się ustalić wszystkich dysponentów autorskich praw majątkowych, wydawca prosi ich o kontakt.

© Copyright by Kancelaria Senatu, 2022

ISBN 978-83-65711-64-9

Kancelaria Senatu

Biuro Analiz, Dokumentacji i Korespondencji

Centrum Informacyjne Senatu

www.senat.gov.pl

na okładce:

Inauguracyjne posiedzenie Senatu III kadencji.

Widoczni m.in. senator Hanna Hubicka i marszałek

Senatu Władysław Raczkiewicz, 1930 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Spis treści:

Od wydawcy	7
Od autora <i>Senat. Sinusoida o wykresie nieregularnym</i>	9
I Rzeczpospolita	18
Czas rozbiorów	33
1918–1939: II Rzeczpospolita, państwo kontrastów	40
II Rzeczpospolita. Marzenia i rzeczywistość	46
1918–1939: <i>Nieszczęściem byłaby jedna izba. Jaki (i czy) Senat?</i>	60
Wybory w II Rzeczypospolitej – erozja demokracji	67
Marszałkowie Senatu II RP	74
Senatorek i senatorów portret zbiorowy	80
Działalność senatorska	92
Życie codzienne senatorów	105
1918–1939: Senat II RP – gmachy, wnętrza, ludzie	116
1939–1945: Walka – śmierć – (prze)życie	127
1945–1989: Bez Senatu	145
1989: Powrót Senatu	156
1989–2022: Senat III RP	166
Bibliografia	172
Źródła ilustracji	174

Od wydawcy

Po odzyskaniu niepodległości w 1919 r. państwo polskie początkowo miało jednoizbowy parlament, dopiero w konstytucji marcowej z 1921 r. postanowiono, że zgodnie z przedrozbiorową tradycją władza ustawodawcza ma się składać z Sejmu i Senatu. W konsekwencji 100 lat temu, 28 XI 1922 r., polski parlament odrodził się w swojej pełnej postaci, tzn. złożony z dwóch izb. Z okazji rocznicy tego wydarzenia Kancelaria Senatu przygotowała wystawę i publikację na temat historii Senatu od początku jego istnienia do czasów współczesnych. Szczególnie dużo uwagi poświęcono jego funkcjonowaniu w okresie II Rzeczypospolitej, przedstawiając różne aspekty: wątpliwości co do potrzeby istnienia Izby i jej uprawnień, wybory, działalność parlamentarną i pozaparlamentarną senatorów, różnorodność personalną ówczesnego Senatu, m.in. reprezentacje mniejszości narodowych, wybitne kobiety – senatorki, postacie marszałków. Zaprezentowano również losy senatorów w czasie wojennej zawieruchy i w okresie powojennym, a także odrodzenie Izby w 1989 r. i jej działalność w czasach współczesnych.

Scenariusz wystawy, a potem i tę publikację opracował historyk profesor Jerzy Kochanowski, znakomity ekspert w kwestii dwudziestolecia międzywojennego, a także znawca okresu późniejszego, włącznie z najnowszą historią Polski. Przy pomocy swoich magistrantów Andrei Nowickiej i Michała Stachery przedstawił dzieje Senatu w sposób szczególnie, przywołując nie tylko powszechnie znane fakty, ale również wydarzenia mniej dostępne szerszemu gronu odbiorców. Dzięki temu wydawnictwo to, stanowiąc kompletne, choć ze względów oczywistych skrócone, kompendium wiedzy o Senacie RP od czasów najdawniejszych do dziś, jest jednocześnie źródłem interesujących, niezbyt często prezentowanych informacji dotyczących historii Izby wyższej polskiego parlamentu.

Publikacja ma szczególny walor edukacyjny i służy popularyzacji wiedzy o Senacie RP. Jest bogato ilustrowana, przede wszystkim fotografiami z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Wykorzystano w niej m.in. materiały archiwalne dotyczące losów senatorów II RP, gromadzone przez Kancelarię Senatu przez ponad 30 ostatnich lat.

Materiał przedstawiony w książce był również w pewnej części prezentowany w przestrzeni publicznej – na wystawie, którą można było obejrzeć w wielu miastach Polski.

Od autora

Senat. Sinusoida o wykresie nieregularnym

Książka ta, podobnie jak wszystkie, ma swoją historię. Niedługą, ale decydującą o jej kształcie i zawartości. Sięga ona dokładnie rok wstecz, do maja 2021 r., kiedy Kancelaria Senatu zwróciła się do mnie z propozycją opracowania scenariusza wystawy z okazji 100. rocznicy pierwszego posiedzenia odrodzonej Izby wyższej, które odbyło się w 1922 r. Proste z pozoru zadanie okazało się niełatwym i skomplikowanym wyzwaniem. Wystawa nie była przeznaczona, jak większość podobnych, do prezentacji w jakimś parlamentarnym wnętrzu, a tym samym skazana na widzów nielicznych i nieraz nieźle w temacie zorientowanych. Przewidziano ją natomiast jako ekspozycję plenerową, a lokalizację wyznaczono w najbardziej uczęszczanych miejscach Warszawy – na pl. Na Rozdrożu i Krakowskim Przedmieściu. Należało założyć, że dla niemałej części potencjalnych oglądających nieoczywista będzie bliska odległość od budynków Senatu, podobnie jak szczegóły z jego przeszłości.

Było więc jasne, że scenariusz wystawy, którego pierwotna, szersza wersja stała się fundamentem tej książki, z jednej strony, musi obejmować całą historię polskiego, a raczej wielonarodowego, Senatu. Z drugiej – nie może to być wykład akademicki, bo to pewnie większość przechodniów skłoniłoby raczej do przyspieszenia kroku niż poświęcenia wystawie nieco uwagi. Poza tym 100. rocznica obligowała. W rezultacie wielokroć więcej miejsca poświęcono 17 latom funkcjonowania Senatu w II Rzeczypospolitej niż 300 w I i 33 – w III RP. Choć Senat kojarzy się na ogół z instytucją nobliwą i majestatyczną, to warto zauważyć, że senatorowie, a od 1922 r. także senatorki, nie tylko zasiadali, głosowali i wypełniali inne obowiązki parlamentarne, ale też mieli swoje całkowicie prywatne i codzienne problemy i radości, rodziny i czworonożnych ulubieńców, gdzieś mieszkali, coś jedli, jeździli na wakacje. Po prostu żyli. I umierali, jedni w łóżku, inni na obozowej pry-czy lub w walce. Nie można również zapominać, że Senat to też urzędnicy, bibliotekarze, archiwiści, maszynistki, woźni, strażnicy, obsługa dbająca o czystość i pełne żołądki. Pozostają w głębokim cieniu, ale bez nich parlament, w tym Senat, nie mógłby funkcjonować.

Ale od początku. Nazwa senat (*senatus*) – rada starszych – pochodzi od łacińskiego *senex* (starzec). To właśnie owi starcy, mądrzy i doświadczeni, doradzali najpierw królom Rzymu, potem zarządzili republiką, a w okresie cesarstwa byli ośrodkiem opozycji politycznej wobec rządów imperatorów. Podobną rolę „izby rozwagi” odgrywał Senat od początku polskiego parlamentaryzmu, a termin „senatorska głowa” jeszcze dziś oznacza człowieka mądrego i roztropnego. Chociaż to raczej Litwini odwoływali się do tradycji rzymskiej: *Lachowe ne byla szlachta, ale byli ludy prostyi (...), ale my szlachta staraja, rymaskaja*. Senat I Rzeczypospolitej powstał z koronnej, „polskiej”, Rady Królewskiej (biskupi, kasztelanowie, wojewodowie). Od końca XV w. był już – obok króla i Izby Poselskiej – jednym ze „stanów sejmujących”, stając się tym, co pozostałe władze do szlacheckich działań pobudza, od nieuczciwych odwołuje, a namiętności studzi. Dlatego bez rady, opinii i kontroli Senatu nic w Rzeczypospolitej ani poza jej granicami czynić się nie godzi – jak pisał Andrzej Frycz-Modrzewski w 1551 r. w dziele „O poprawie Rzeczypospolitej”. Po utworzeniu dzięki unii lubelskiej w 1569 r. Rzeczypospolitej Obojga Narodów do obu izb dołączyli przedstawiciele Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Kryzys demokracji szlacheckiej nie ominął także Senatu. Jak pisał w „Encyklopedii Staropolskiej” Zygmunt Gloger: *Senatorowie nie pisali się poddanymi króla. Poddani czyli podwładni, rządzeni – byli ziemianie, senatorowie zaś (...) byli rajcami i ojcami narodu, razem z królem, najwyższym ojcem. Jan Zamojski był ostatnim świetnym typem wielkich, poświęconych ojczyźnie, mądrych i cnotliwych wielkoradców jagiellońskich. Po nim senatorowie schodzą na agitatorów, jakimi byli: Zebrzydowski, Krzysztof Radziwiłł, Jerzy Lubomirski, Jędrzej Morsztyn, Grzymułtowski, Kazimierz Jan Sapieha. Duch narodowy i tradycja wojewodów piastowskich i jagiellońskich upada. Wielcy panowie całą wartość swoją upatrują już nie w mądrej radzie, nie w poświęceniu i zaparciu siebie dla ojczyzny, ale w poniżaniu króla, poniewieraniu jego władzy, w rozrzutności i błyszczeniu od złota i srebra. Gdy jeszcze za Władysława IV stanowią oni prawo przeciwko orderom i zagranicznym tytułom, to już w sto lat później wszyscy się o nie ubiegają. Chciwość i próżność ludzka bierze górę nad cnotą i miłością kraju. Duch starej Polski cudzoziemczyje w magnatach. Gdy pierwiej za prosty obowiązek uważano służenie królowi radą, a krajowi mieniem i życiem, to w XVIII wieku mamy już całe setki dygnitarzów, którzy, podeptawszy tradycje narodowe, polują na tytuły, ordery i pieniądze, biorąc je gdzie się da.*

Reformy, podjęte przez Sejm Czteroletni (1788–1792), zwieńczone w 1791 r. Konstytucją 3 maja, nie oparły się zakusom elity magnackiej. W tzw.

sejmie grodzieńskim (1793 r.), podczas którego ostatecznie odrzucono konstytucję i zatwierdzono drugi rozbiór Polski, wzięło jednak udział zaledwie 10 senatorów. Odczytywano to jako niechęć Senatu do uczestnictwa w tym swoistym pogrzebie Rzeczypospolitej. Dwa lata później zniknęła z mapy, odradzając się, pod innymi nazwami i w okrojonych granicach, w latach 1807 i 1815. Konstytucje, zarówno Księstwa Warszawskiego, jak i Królestwa Polskiego, nadane przez cesarza Francuzów i cara Rosji, przywracały Senat, obradujący wciąż w tym samym miejscu – Sali Senatorskiej warszawskiego zamku. Tutaj też w czasie powstania listopadowego, 25 I 1831 r., posłowie i senatorowie zdetronizowali cara Mikołaja I. Przyszło nam za to zapłacić wysoką cenę. Prawie na stulecie odebrano nam choćby ułudę wolności i parlamentaryzmu. „Ukarano” też niepotrzebną już Salę Senatorską, dzieląc ją na urzędnicze klitki i grabiąc jej wyposażenie.

Senat zniknął z krajobrazu, ale nie z pamięci. I choć stanowił jeden z symboli mocarstwowej przeszłości, jego powrót na początku odrodzonej Rzeczypospolitej nie był ani oczywisty, ani łatwy. II Rzeczypospolita nie stanowiła bowiem idealnego państwa dworów, elit, oficerów, szczęśliwych Kresów, jak się to próbuje dzisiaj przedstawiać. W rzeczywistości była krajem biednym, targanym od chwili narodzin wewnętrznymi sprzecznościami politycznymi, społecznymi, ekonomicznymi i narodowościowymi. O ile elity traktowały Izbę wyższą jako oczywisty, wynikający z tradycji, składnik polskiego parlamentaryzmu i czynnik osłabiający – wyłanianą w powszechnych wyborach – „nieprzewidywalną” Izbę niższą, o tyle partie ludowe i lewicowe uznawały Senat za anachronizm, wręcz przeszkadzający w sprawnym stanowieniu nowoczesnego prawa. Sytuacja była tak napięta, że początkowo zdecydowano się na jednoizbowy parlament, a o jego ostatecznym kształcie miał zdecydować Sejm, wybrany w styczniu 1919 r. Podstawową oś sporu – oprócz sposobu powoływania prezydenta i jego uprawnień – stanowiło właśnie istnienie Senatu. Podczas dyskusji konstytucyjnych osiągnięcie kompromisu w tej sprawie nie było wcale łatwe, a konflikty przenosiły się na ulice. Przypieczętowane w konstytucji marcowej z 1921 r. porozumienie osiągnięto po zgodzie prawicy na wyłanianie senatorów w wyborach powszechnych. Było to rozwiązanie demokratyczne, zwłaszcza w porównaniu z innymi krajami europejskimi, np. Węgrami, gdzie w ogóle nie przyjęto konstytucji, a Izba wyższa składała się głównie z członków mianowanych i tzw. wirylistów, wchodzących do parlamentu z racji pełnionej funkcji lub pochodzenia z rodziny arystokratycznej.

Wybrany w listopadzie 1922 r. Senat nie tylko miał być więc powtórką z historii, ale również łagodzić spory polityczne, tonować walki partyjne

i prowadzić zwaśnione strony do porozumienia. Podkreślał to naczelnik państwa Józef Piłsudski, który podczas pierwszego posiedzenia Senatu II RP, 28 XI 1922 r., mówił: *Wielką jest tradycja Senatu w Polsce. Czyni ona z panów nie główny motor pracy państwowej, ale zgodnie z duchem konstytucji współczesnych krajów demokratycznych nakazuje wam być rzecznikami rozsądku, rozwagi i miary przy spełnianiu zadań poruczonych naczelnym organom władzy państwowej. (...) Pozwólcie więc, Panowie, wyrazić życzenie, abyście jako instytucja państwowa, reprezentująca umiar, stawali w ciężkim zadaniu współpracy zawsze po stronie tych, którzy czy to z urzędu, czy ze skłonności łagodzą tarcia, zmniejszają konflikty i doprowadzają do koniecznej równowagi zamierzeń, celów i środków.*

Wypełnianie takiej funkcji w ramach kompetencji nadanych Senatowi zarówno przez konstytucję marcową (1921 r.), jak i kwietniową (1935 r.) było trudne. Co prawda, ta ostatnia wzmocniła pozycję Senatu, ale nie uczyniła go bardziej demokratycznym. Mimo to działalność Izby wyższej charakteryzowała się mniejszym natężeniem sporów politycznych, a polemiki prowadzone podczas obrad były bardziej merytoryczne niż w spolaryzowanym i upolitycznionym Sejmie.

Wprawdzie Józef Piłsudski zwracał się tylko do panów senatorów, ale słuchały go także 3 kobiety – senatorki: Aleksandra Karnicka, Olena Łewczaniwska i Józefa Szebeko. W 1925 r. mandat objęła także Dorota Kłuszyńska. W sumie w II RP mandat senatorski sprawowało 19 kobiet. Portret zbiorowy senatorek i senatorów był mocno zróżnicowany i złożony, zarówno pod względem etnicznym (Polacy, Żydzi, Ukraińcy, Białorusini, Niemcy, Ormianie, Tatarzy, Rosjanie), politycznym (od chadeków do socjalistów), jak i społecznym (liczni arystokraci, nieliczni chłopci). Ta różnorodność sprawdzała się w chwilach trudnych, np. socjalistyczna senator Dorota Kłuszyńska, pochodzenia żydowskiego, ukrywała się w czasie okupacji w pałacu swego parlamentarnego kolegi, księcia Zdzisława Lubomirskiego.

Po II wojnie światowej i w wyniku jej geopolitycznych następstw Senat znowu zniknął z polskiego parlamentaryzmu, tym razem dokładnie na półwiecze. Ostatnie posiedzenie Senatu II RP odbyło się 2 IX 1939 r. Dwa miesiące później, 2 XI 1939 r., prezydent RP na uchodźstwie Władysław Raczkiewicz wydał w Paryżu rozporządzenie o rozwiązaniu parlamentu. Zgodnie z ustaleniami w Jaltie i Poczdamie wolne wybory miały się odbyć w Polsce niezwłocznie po zakończeniu wojny. Polskim komunistom, w swoim dążeniu do pełni władzy chcącym zyskać na czasie, zależało jednak na ich opóźnieniu. Temu służyło tzw. referendum ludowe z 30 VI 1946 r. Tylko jedno z 3 pytań

miało rzeczywiste, plebiscytarne znaczenie – o Senat. Jemu też władze poświęciły najwięcej uwagi w kampanii propagandowej i w jego wypadku dopuszczono się największej liczby fałszerstw. Oficjalnie za likwidacją Senatu opowiedziało się 68,2% spośród 12 mln głosujących, a w rzeczywistości – 26,9%. Wraz z uchwaloną 22 VII 1952 r. ustawą zasadniczą jednoizbowy parlament na 37 lat stał się faktem konstytucyjnym. Nikt spośród ok. 200 senatorów II RP, którzy przetrwali wojnę, nie dożył restytuowania w 1989 r. drugiej Izby polskiego parlamentu. Ostatni odszedł Krzysztof Radziwiłł (1898–1986), senator V kadencji (1938–1939), podczas wojny więzień Majdan-ka, Gross-Rosen, Buchenwaldu i Mauthausen. Za symboliczne należy uznać to, że jego córka Anna Radziwiłł (1939–2009) została senatorem I kadencji odrodzonego Senatu.

Równie symboliczna, jak paradoksalna jest też powtarzalność, praktycznie do współczesności, senackich dziejów. Podobnie jak na początku II RP, u progu III Rzeczypospolitej Senat stał się obiektem najpierw politycznej rozgrywki, a potem kompromisu. Tym razem to słabnąca władza komunistyczna w styczniu 1988 r. zaproponowała przywrócenie Izby wyższej, oferując opozycji możliwość zdobycia w niej 60% głosów. Rok później, w czasie obrad Okrągłego Stołu, to decyzje w sprawie Senatu stały się kluczowe dla osiągnięcia kompromisu. Przyszły prezydent Aleksander Kwaśniewski rzucił na szalę całkowicie wolne wybory do Senatu – w Sejmie opozycja mogła zdobyć tylko 35% mandatów. Strona opozycyjna w zamian zgodziła się na silną prezydenturę, mając świadomość, że jedynym kandydatem jest gen. Wojciech Jaruzelski. Przed przełomowymi wyborami z czerwca 1989 r. zostało zgłoszonych 558 kandydatów do Senatu. Opozycja wykorzystała szansę w 99%, uzyskując 99 mandatów senatorskich, 1 zdobył kandydat niezależny Henryk Stokłosa. W Izbie nie znalazł się natomiast żaden przedstawiciel dotychczasowych władz.

Na tym jednak nie koniec senackich paradoksów. Choć to wybrany w 1989 r. Senat rozpoczął naprawdę wolny od opresji etap polskiej powojennej demokracji parlamentarnej, stał się symbolem powrotu do tradycji, rzeczywistej niezależności, zerwania z porządkiem ustrojowym, narzuconym w 1944 r., groziło mu, że stanie się ofiarą Izby następnej kadencji. W pierwszej kadencji (1989–1991) wykonał olbrzymią pracę legislacyjną, a później zaczęto go postrzegać jako niechciane dziecko Okrągłego Stołu. Po całkowicie już wolnych wyborach w 1991 r. argumentowano, że skoro zdezaktualizował się kontrakt, na mocy którego utworzono Senat, to jego dalsze istnienie stało się bezcelowe. Wskazywano także na niemałe koszty jego funkcjonowania. Rzeczywiste powody nie tkwiły jednak w kontrakcie ani pieniądzach,

ale w – przypominającym nieco II RP – systematycznym ograniczaniu kompetencji Senatu i, podobnie jak w Sejmie, upolitycznieniu.

W konsekwencji zarówno podczas dyskusji przed uchwaleniem „małej konstytucji” z 1992 r. i tej obowiązującej z 1997, jak i przy okazji kampanii wyborczych proponowano likwidację Izby wyższej, zastąpienie jej inną instytucją, np. Izbą Samorządową, lub radykalne ograniczenie liczby senatorów. Senat wychodził z tego obronną ręką, nie tyle siłą inercji i przyzwyczajenia, ile rozsądku. Zwolennikom likwidacji Izby sprzeciwiali się bowiem ci dostrzegający przewagę zalet nad wadami, wskazujący na konieczność jej utrzymania jako pewnego sita do odsiewania przynajmniej części bublej prawnych, narzędzia służącego stabilizacji politycznej i hamowania – jak pisała w 1992 r. Ewa Szemplińska – *szaleństw, którym podlegają politycy skoncentrowani na doraźnych rozstrzygnięciach i rozgrywkach*. Wicemarszałek Zbigniew Romaszewski, senator 7 kadencji, podkreślał zaś, że Senat mógłby być też skutecznym antidotum na partyjniactwo. Jerzy Stępień stwierdził z kolei w 2012 r.: *Dotychczasowa praktyka wykazała dobitnie, że Senat nie sprawdza się jako izba kontynuująca spór czysto polityczny. Od tego jest Sejm i wystarczy już tego dobrego. Z kolei druga izba jako forum poważnej debaty nad prawem, kompleksowymi rozwiązaniami instytucjonalnymi służącymi państwu w dłuższej perspektywie, a nie jednej partii, czy nawet większości rządowej – to miejsce jak najbardziej pożądane*.

Nie brakowało i wciąż nie brakuje pomysłów na reformę Senatu, umożliwiającą niezależną od partii politycznych korektę prawa: rozdzielenie kadencji obu izb, wprowadzenie do Senatu osób doświadczonych i niezależnych, np. samorządowców, delegatów NGO, uczelni czy grup zawodowych, które wносиłyby do stanowionego prawa wartość merytoryczną, a nie polityczną.

Wybrany w 2019 r. Senat X kadencji pokazał jednak, że nawet bez radykalnej reformy, ale przy dominacji w obu izbach różnych sił politycznych, odmienienie rozumiejących funkcjonowanie systemu demokratycznego, to on reprezentuje wolnościowy, europejski wariant. Choć pewnie daleko mu do ideału, to stał się rzeczywistą, stabilizującą państwo „Izbą rozważi”, demonstruje inny porządek wartości i celów, nową wrażliwość i język, także w relacjach z szeroką opinią publiczną. Do lamusa odszedł pogląd, że w Senacie nie robi się wielkiej polityki, teraz – jak zauważył w 2019 r. Rafał Kalukin – *wyczuwalna jest duma, poczucie elitarności, wręcz uprzywilejowania. Trochę jak w 1989 r., kiedy odrodzony Senat w odróżnieniu od Sejmu w pełni odzwierciedlał demokratyczną wolę wyborców*. Miejmy nadzieję, że ta faza w senackiej sinusoidzie stanie się już normą.

Najpierw scenariusz wystawy, a potem ta książka nie powstałyby bez współpracy i pomocy niemałej grupy osób, zarówno z Kancelarii Senatu, jak i Uniwersytetu Warszawskiego. Z pierwszej grupy specjalne podziękowania należą się przede wszystkim Annie Jaguścik-Litniewskiej, która najpierw przekonała mnie do przygotowania scenariusza wystawy, potem udzielała nieocenionej pomocy na każdym kolejnym etapie realizacji tego wyzwania, by wpaść w końcu na pomysł utrwalenia wyników pracy w postaci książki. W publikacji widać wyraźnie młodzieńcze pomysły i zaangażowanie moich magistrantów – Andrei Nowickiej i Mikołaja Stachery, dla których, jak przynajmniej mam nadzieję, badanie przebiegu senackiej sinusoidy było nie tylko nauką, ale i przygodą.

Jerzy Kochanowski, 3 maja 2022 r.

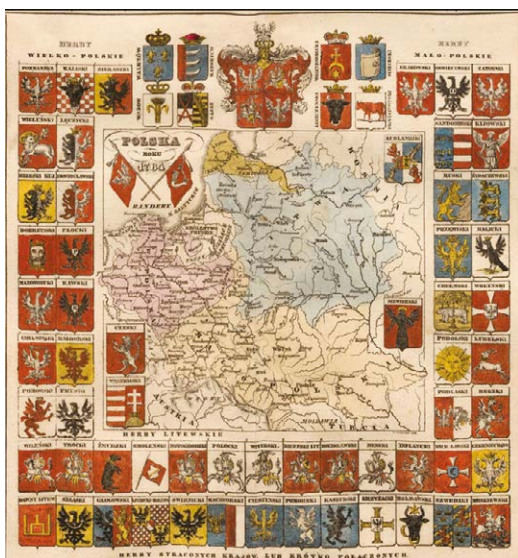
Inauguracyjne
posiedzenie Senatu
II kadencji, przemawia
premier Józef
Piłsudski, 1928 r.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Senat wczoraj i dziś.
Sinusoida o wykresie
nieregularnym

I Rzeczpospolita

W XIV i XV w. ustalił się skład organu doradczego władcy – Rady Królewskiej: biskupi oraz najwyżsi urzędnicy centralni i ziemscy (kasztelanowie i wojewodowie). Król i Rada uczestniczyli w terytorialnych i walnych zjazdach szlachty, decydujących m.in. o podatkach. W końcu XV w. kraj stał się już za duży, a szlachta była zbyt zajęta pilnowaniem własnych folwarków, by osobiście jeździć na zjazdy, zaczęto wysyłać na nie delegatów. Od zjazdu w Piotrkowie (1493 r.) stało się to zasadą, a zgromadzenia walne przekształciły się w Sejm, złożony z trzech „stanów sejmujących”: króla, Senatu (dawna Rada Królewska) i Izby Poselskiej, reprezentującej średnią szlachtę.

Polska roku 1764.
Herby ziem polskich.
[Wikipedia Commons]

Król w otoczeniu
senatorów, drzeworyt
ze Statutu Łaskiego,
1506 r.
[Biblioteka Narodowa
w Warszawie]

Peter Schenk, Mapa
Rzeczypospolitej Obojga
Narodów, 1711 r.
[Biblioteka Narodowa
w Warszawie]

rdi

Exercitus Suedicus in

Temp. S

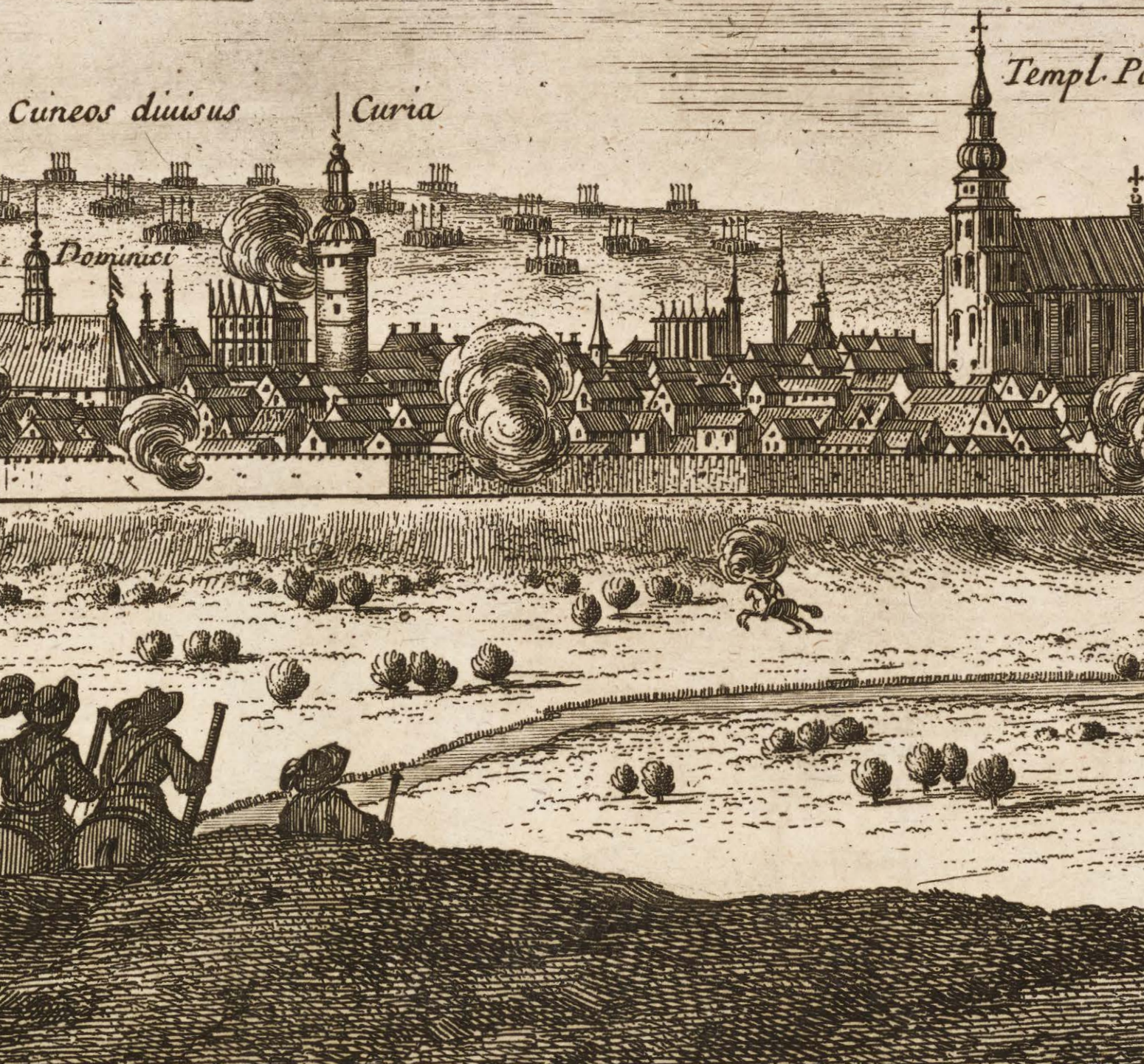

Widok Piotrkowa
Trybunalskiego w 1657 r.,
sztych Erika J. Dahlbergha, 1696 r.
[Biblioteka Narodowa w Warszawie]

Urbs PIOTRICOVIA

a S. R. M. SVECIAE post duarum hora-
rum obsidium occupata. d. 23. Martij

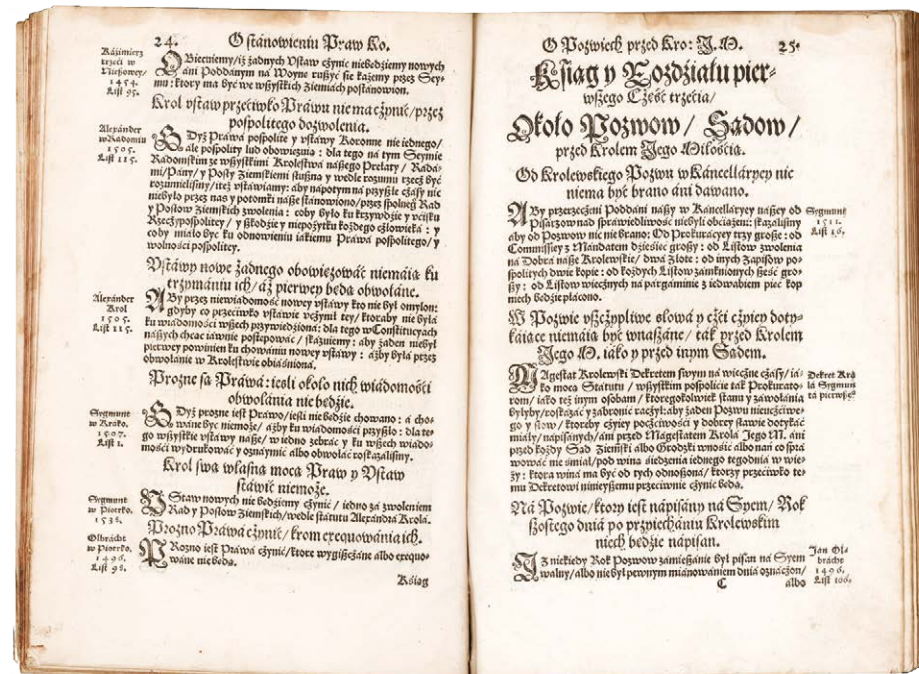
A. 1657.

Zasady funkcjonowania Sejmu, a tym samym Senatu kształtowały się stopniowo, osiągając klasyczną formę w pierwszej połowie XVII w. Początkowa przewaga Senatu została zlikwidowana w 1505 r. na mocy ustawy *Nihil novi* („nic nowego”), równoważącej pozycję obu izb i przewidującej, że stanowienie prawa będzie wymagało zgody wszystkich stanów sejmowych. Mimo unii Polski i Litwy z 1386 r. do 1569 r. w Sejmie i Senacie zasiadali tylko przedstawiciele tzw. Korony, czyli „polskiej” części państwa. W Senacie byli to biskupi katoliccy, urzędnicy ziemscy (wojewodowie, kasztelanowie) oraz państwowi: marszałek wielki, marszałek nadworny, kanclerz wielki, podkanclerzy i podskarbi. Po unii lubelskiej z 1569 r. i powstaniu Rzeczypospolitej Obojga Narodów skład parlamentu poszerzono o posłów i senatorów litewskich. W 1530 r. było 95 senatorów, po 1569 r. – 140, a w poł. XVII w. – 150. Dożywności godność senatorska była połączona z określonymi urządami nadawanymi przez króla, tym samym władca miał wpływ na kształt Izby wyższej.

Dokładne uprawnienia parlamentu, od uchwalania podatków po decydowanie o wojnie i pokoju, określiły w 1573 r. tzw. artykuły henrykowskie, zobowiązujące również do zwoływania sejmów co dwa lata. Sprecyzowana została także rola Senatu jako strażnika prawa i pośrednika między królem a szlachtą. Tzw. senatorowie-rezydenci mieli między sejmami stale towarzyszyć królowi, doradzać mu, ale też go kontrolować. Odgrywali ważną rolę podczas elekcji władcy, powierzano im też najważniejsze zadania dyplomatyczne.

Tłumaczenie
konstytucji *Nihil
novi* Jana Herburt
z 1570 r.
[Biblioteka Narodowa
w Warszawie]

Panorama Grodna, mapa z atlasu *Civitates orbis terrarum. De praecipuis totius universi urbibus. Liber secundus*, Georg Braun, Frans Hogenberg, 1575 r.
[Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Oddział Zbiorów Kartograficznych]

Sejm nie miał w I Rzeczypospolitej swojego stałego, osobnego gmachu i gościł w zamkach królewskich. Z jednej strony, dlatego, że władca był „stanem sejmującym”, z drugiej zaś – tylko one mogły zagwarantować odpowiednio godne pomieszczenia dla posłów i senatorów. Sala musiała pomieścić połączone izby, liczące w połowie XVII w. nawet ok. 350 osób (na szczęście komplet był rzadkością, nie obowiązywało bowiem *quorum*). W XV i XVI w. jako miejsca obrad służyły głównie zamki w Piotrkowie Trybunalskim, leżącym pomiędzy Mało- a Wielkopolską oraz w stołecznym Krakowie. Nie wiemy, jak wyglądał pierwszy zamek w Piotrkowie. Kolejny zbudowano w latach 1512–1519, obok niego stawiając wielki drewniany „dom radny”, mieszczący salę senatorską. Paradny charakter miały sejmowe wnętrza przebudowanego w XVI w. Wawelu, zarówno Sala Poselska, jak i najbardziej reprezentacyjna – Senatorska, której wyposażenie, m.in. arrasy, było dowodem potęgi państwa. Tutaj też odbywały się najważniejsze, nie tylko sejmowe, uroczystości, np. audjencje.

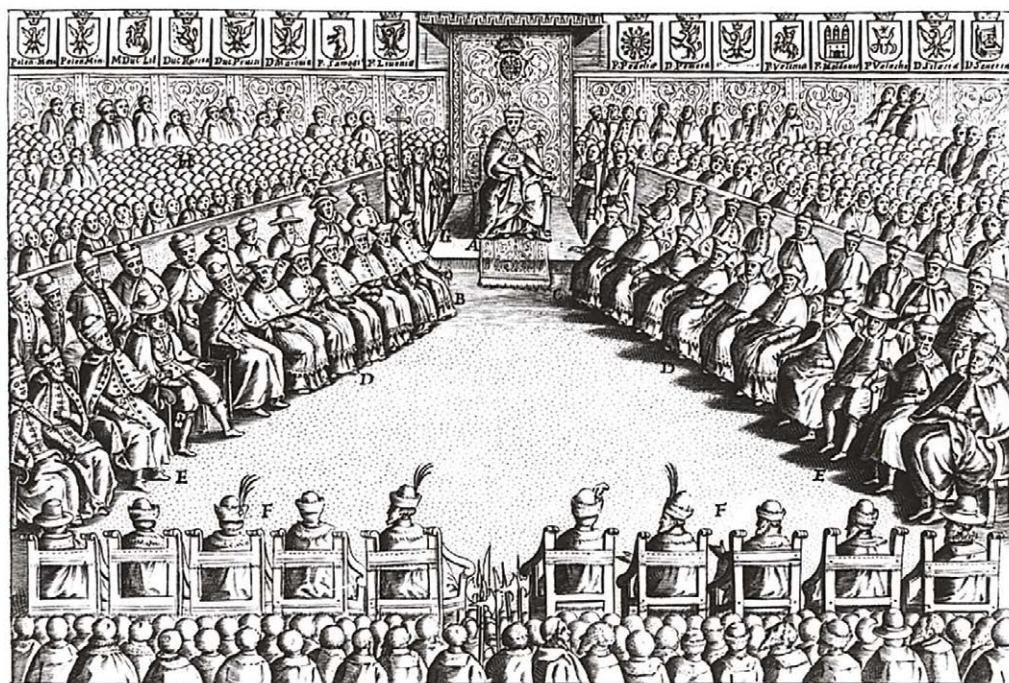
Sala Senatorska
Zamku Królewskiego
na Wawelu, stan
współczesny.
[Fot. Jan Morek, PAP]

Im bardziej jednak punkt ciężkości polityki Jagiellonów, a następnie Wazów przesunął się na wschód i północ, tym bardziej oba miasta traciły na znaczeniu, zyskiwała zaś Warszawa, skąd bliżej było na Litwę czy nad Bałtyk. Na przełomie XVI i XVII w. została miastem stołecznym. Stołeczność była natury raczej praktycznej i aż do końca istnienia I Rzeczypospolitej potwierdzały ją nie jakiś akt prawny, lecz funkcje rezydencjalne i polityczne (sejmy i elekcje). Już w 1569 r. stała się stałym miejscem obrad Sejmu, a Zamek Królewski pomieścił wszystkie „stany sejmujące” – był rezydencją króla, na parterze mieściła się Sala Poselska, na piętrze zaś – Senatorska. Dewastowane przez kolejne wojny, odbudowywane i przebudowywane, zmieniały style od renesansu po rokoko, przenoszono je z jednego skrzydła budynku do innego. Służyły jednak do 1831 r.

Grafika ilustruje rozmieszczenie zasiadających po królewskiej prawicy i lewicy senatorów duchownych (arcybiskupi i biskupi rzymskokatolicki) i świeckich (wojewodowie i kasztelanowie) oraz stojącego za ich plecami tłumu posłów. Krzesła naprzeciw tronu zajmowało 10 najważniejszych ministrów Rzeczypospolitej: po prawej marszałkowie, kanclerz, podkanclerzy i podskarbi koronni, po lewej zaś – ministrowie litewscy.

Obrady połączonych
izb sejmu walnego za
Zygmunta III Wazy.
Giacomo Lauro, 1622 r.
[Biblioteka Narodowa
w Warszawie]

A. Sacra Regia Maiestas. B. Archiepis. Gnesen. Primas Regni. C. Archiepis. Leopoliensis. D. Episcopi Senatores. E. Palatini, Castellani, Senatores. F. Magistratus et Officiales Regni et Magni Ducatus Lithuaniae. G. Senatores. H. Nobiles Regni et Mag. Duc. Lith.

w Grodnie. Odpowiednio przebudowano miejscowy zamek, na piętrze lokując olbrzymią salę dla Senatu. Po zniszczeniu podczas wojny północnej (1708 r.) i okresie improwizacji, w końcu lat trzydziestych XVIII w., zaczęto budowę nowego gmachu na rezydencję królewską i parlament. Jak opisywał niemiecki podróżnik: *Izba Senatorska dwupiętrowa, wspaniała, malowidłami ozdobiona. (...) Na pierwszym miejscu znajduje się duży baldachim czerwonym jedwabiem obciągnięty (...) pod nim po kilku stopniach wstępuje się na tron królewski, kunsztownie rzeźbiony, lśniący złotem.* Tutaj też odbył się w 1793 r. ostatni Sejm I Rzeczypospolitej.

Niezależnie od miejsca wygląd sali i procedura obrad były podobne. Na podium stał tron królewski, po obu stronach zasiadali senatorowie w ściśle określonym porządku, znaczniejsi w fotelach, podrzędniejsi – na ławkach (tzw. senatorowie drążkowi). Najbliżej króla zajmowali miejsca: prezes Senatu, arcybiskup gnieźnieński, prymas Królestwa Polskiego, w okresach bezkrólewia zastępujący władcę (*interrex*), a spośród senatorów „cywilnych” – kasztelan krakowski. Naprzeciw władcy, który formalnie przewodniczył obradom, zasiadał rzeczywiście je prowadzący marszałek wielki koronny (podczas obrad na Litwie – litewski). Jego godność symbolizowała laska marszałkowska. W imieniu króla przemawiał natomiast kanclerz lub

Nowy Zamek w Grodnie,
obraz nieznanego
autorstwa.
[Wikipedia Commons]

Laska marszałkowska
z czasów Jana III
Sobieskiego, litografia
w: *Wzory sztuki
średniowiecznej i z epoki
odrodzenia po koniec
wieku XVII* (Alexander
Przeździecki i Edward
Rastawiecki) serya
druga, Warszawa
1860–1869.
[Biblioteka Narodowa
w Warszawie]

podkanclerzy. W wypadku tzw. izb połączonych, na początku i końcu obrad, posłowie stali za fotelami i ławkami senatorskimi (od XVIII w. już mogli siedzieć).

Każdy senator składał przysięgę królowi:

(...) przysięgam, że najjaśniejszemu władcy i panu, panu (...) królowi Polski będę wierny, że Majestatowi i Rzeczypospolitej jego królestwa będę wiernie radzić, że tajemnic, które mi przez Majestat i przez Radę zostaną powierzone, a które dotyczą bądź Majestatu, bądź Rzeczypospolitej, albo obojga, nikomu nie wyjawię, że wedle moich możliwości korzyści Majestatu i Rzeczypospolitej będę pomnażał. Cokolwiek zaś będę wiedział, rozumiał lub czuł, że wyjść może na szkodę Majestatowi, królestwu lub Rzeczypospolitej, tego będę się wystrzegał, a aby się to nie stało, przeciwstawię się i będę chciał odwrócić. Tak mi dopomóż Bóg i ta Święta Ewangelia albo ten Święty Krzyż.

Rozkład polskiego parlamentaryzmu, zwłaszcza w I poł. XVIII w., objął także Senat, któremu zarzucano reprezentowanie wyłącznie oligarchii magnackiej i zatrącenie roli tradycyjnego pośrednika między królem a (szlacheckim) narodem. Próbę reform podjął Sejm Czteroletni (1788–1792). Uchwalona przezeń 3 V 1791 r. konstytucja zastąpiła „trzy stany sejmujące” klasycznym trójpodziałem władzy, z władzą wykonawczą, spoczywającą w rękach rządu i króla, i ustawodawczą – dwuizbowego parlamentu. Senat składał się, jak wcześniej, z biskupów oraz urzędników centralnych i ziemskich, ale nie mianowanych dożywotnio przez króla, tylko wybieranych każdorazowo przez sejmiki. Zmniejszono też liczbę senatorów do 132 (przy 204 posłach szlacheckich i 24 przedstawicielach miast).

Konstytucja 3 maja, rozdział VI: Sejm, czyli władza prawodawcza

Sejm czyli stany zgromadzone na dwie izby dzielić się będą: na izbę poselską i na izbę senatorską pod prezydencją króla. Izba poselska, jako wyobrażenie i skład wszechwładztwa narodowego, będzie świątynią prawodawstwa. Przeto w izbie poselskiej najpierwej decydowane będą wszystkie projekty: 1-mo co do praw ogólnych, to jest konstytucyjnych, cywilnych, kryminalnych i do ustanowienia wieczystych podatków, w których to materjach propozycje od tronu województwom, ziemiom i powiatom do roztrząśnienia podane, a przez instrukcje do izby przychodzące, najpierwsze do decyzji wzięte być mają; (...)

Izby senatorskiej, złożonej z biskupów, wojewodów, kasztelanów i ministrów

Chromol. M. Fajansa w Warsz.

LASKA MARSZAŁKOWSKA
ze Zbioru X. X. Czartoryskich.

M. Fajans direxit.

Rys. L. Dembowski

pod prezydencją króla, mającego prawo raz dać votum swoje, drugi raz paritatem rozwiązywać osobiście lub nadesłaniem zdania swego do tejże izby, obowiązkiem jest 1-o każde prawo, które po przejściu formalnem w izbie poselskiej do senatu natychmiast przesłane być powinno, przyjęć lub wstrzymać do dalszej narodu deliberacji opisaną w prawie większością głosów. Przyjęcie moc i świętość prawa nadawać będzie. Wstrzymanie zaś zawiesi tylko prawo do przyszłego ordynaryjnego sejmku, na którym gdy powtórna nastąpi zgoda, prawo zawieszone od senatu przyjętem być musi;

2-o każdą uchwałę sejmową w materjach wyżej wyliczonych, którą izba poselska senatowi przysłać natychmiast powinna, wraz z tąż izbą poselską większością głosów decydować, a złączona izb obydwóch większość, podług prawa opisana, będzie wyrokiem i wolą stanów. Warujemy, iż senatorowie i ministrowie w obiektach sprawowania się z urzędowania swego bądź w straży, bądź w komisji, votum decisivum w sejmie nie będą mieli i tylko zasiadać wtenczas w senacie mają dla dania eksplikacyj na żądanie sejmku.

Konstytucja 3 maja radykalnie ograniczała wpływy elity magnackiej, co stało się jednym z powodów jej zacieklej walki z reformami. Sejm grodzieński (17 VI–23 XI 1793 r.) m.in. zaaprobował drugi rozbiór Polski i odrzucił konstytucję, przywracając dawny system polityczny. W obradach uczestniczyło zaledwie 10 senatorów, co odczytano jako niechęć do uczestnictwa w swoistym pogrzebie Rzeczypospolitej. Niecałe dwa lata później trzeci rozbiór wymazał ją całkowicie z mapy Europy.

*Uchwalenie Konstytucji
3 maja, obraz
autorstwa Kazimierza
Wojniakowskiego,
1806 r.
[Muzeum Narodowe
w Warszawie]*

USTAWA RZĄDOWA.

~~~~~  
PRAWO UCHWALONE.

*Dnia 3. Maia, Roku 1791.*



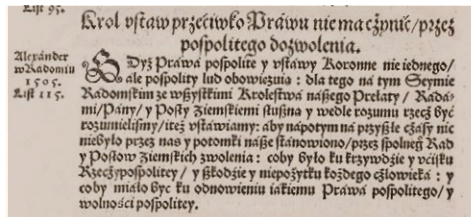
~~~~~  
w WARSZAWIE,
w Drukarni Uprzywileiowaney M. GRÖLLA,
Księgarza Nadwornego J. K. Mci.

Kalendarium (do 1795 r.)

Poł. XIV w.
Powstanie Rady
Królewskiej,
poprzedniczki
Senatu.

1505
Konstytucja *Nihil
novi* – zrównanie
uprawnień Senatu
i Izby Poselskiej
w stanowieniu prawa.

I poł. XVI w.
Uformowanie Senatu: biskupi
diecezjalni rzymskokatoliccy,
wojewodowie, kasztelanowie
więksi i mniejsi, ministrowie
(marszałek wielki, kanclerz,
podkanclerzy, podskarbi wielki,
marszałek nadworny), dożywotnio
mianowani przez króla. Ustalenie
kompetencji Senatu: współudział
w ustawodawstwie, polityce
zagranicznej, sądzie sejmowym.
Przewodniczenie obradom Senatu
przez króla za pośrednictwem
marszałka wielkiego.

1573
Tzw. artykuły henrykowskie
– potwierdzenie praw
Senatu i nadanie
mu nowych uprawnień.

1400

1500

1382
Początek zjazdów
generalnych
całego królestwa
w celu wyboru króla
i uchwalenia podatków.
Zjazdy stanowiły
załączek Sejmu.

1529
Po włączeniu
Mazowsza do
Królestwa (1526 r.)
Senat uzupełniony
o senatorów
mazowieckich.

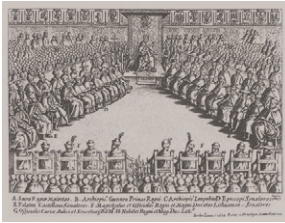
1493
Sejm jako organ
ogólnopaństwowy,
uchwalający ustawy
(konstytucje) za
zgoda króla, Senatu
i Izby Poselskiej.

1569
Po unii polsko-litewskiej
w Lublinie scalenie Senatu
koronnego i Senatu
litewskiego w Senat
Rzeczypospolitej Obojga
Narodów.
142 senatorów:
15 biskupów,
35 wojewodów,
31 kasztelanów większych,
47 kasztelanów mniejszych,
14 ministrów.

1795

1795
Trzeci rozbiór
i koniec historii
parlamentaryzmu
I Rzeczypospolitej.

I poł. XVII w.
Wzrost znaczenia Senatu za
Zygmunta III i Władysława IV.
Oparcie rządów władcy
na tzw. małym Senacie, czyli
zaufanym gronie senatorów.

1768
Tzw. prawa kardynalne.
Utrzymanie zasady, że
*moc prawodawstwa dla
Rzplitej w trzech stanach,
to jest królewskim,
senatorskim i rycerskim
(...). Wejście w skład
Senatu hetmanów
wielkich i polnych.*

1791
Ograniczenie roli
Senatu na rzecz Izby
Poselskiej przez
Konstytucję 3 maja; król
prezydentem Senatu.

1600

1700

1800

1775
Zniesienie instytucji
senatorów rezydentów
przy królu, utworzenie
poselsko-senatorskiej
tzw. Rady Nieustającej
z królem na czele.

II poł. XVII i I poł. XVIII w.
Zmniejszenie znaczenia
Senatu wskutek rywalizacji
między magnatami.
Nadal mianowanie
senatorów z utraconych
województw smoleńskiego
i czernihowskiego
przez króla.

1793
Zniesienie Konstytucji
3 maja przez Sejm
w Grodnie, ustanowienie
wspólnych obrad Senatu
i Izby Poselskiej (Sejm
jednoizbowy).

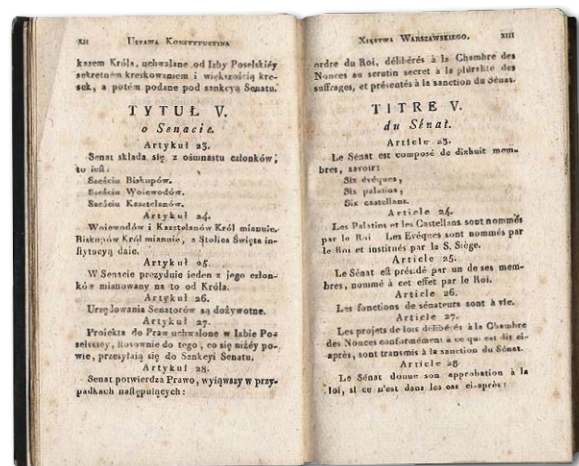
Stanisław Małachowski (1736–1809) był nie tylko marszałkiem Sejmu Wielkiego i współtwórcą Konstytucji 3 maja, ale również honorowym marszałkiem Senatu Księstwa Warszawskiego (1808–1809). Obraz autorstwa François-Xaviera Pascala Fabre, 1794 r. [Muzeum Narodowe w Krakowie]

Czas rozbiorów

Mapa Księstwa Warszawskiego i prowincji pruskich autorstwa Pierre'a Lapie (1777–1850), w: *Atlas complet du précis de la géographie universelle*, Paryż 1812. [Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN]

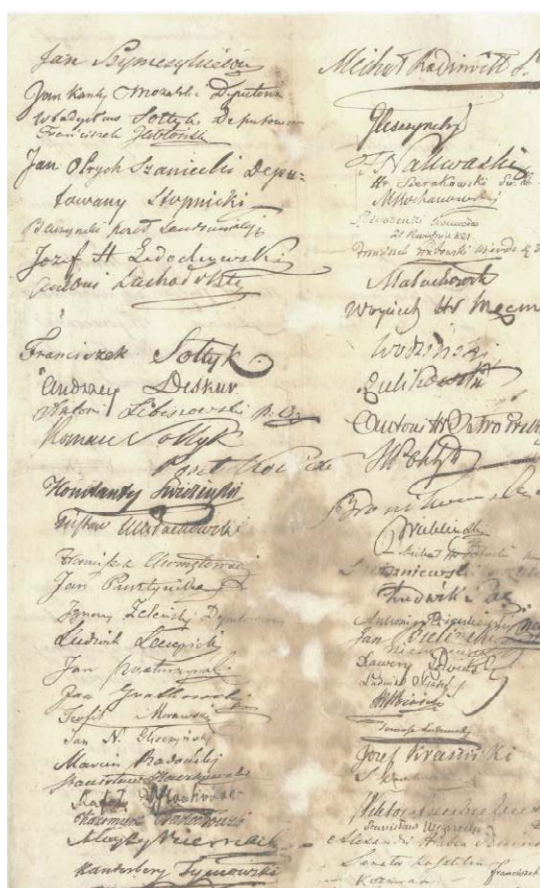
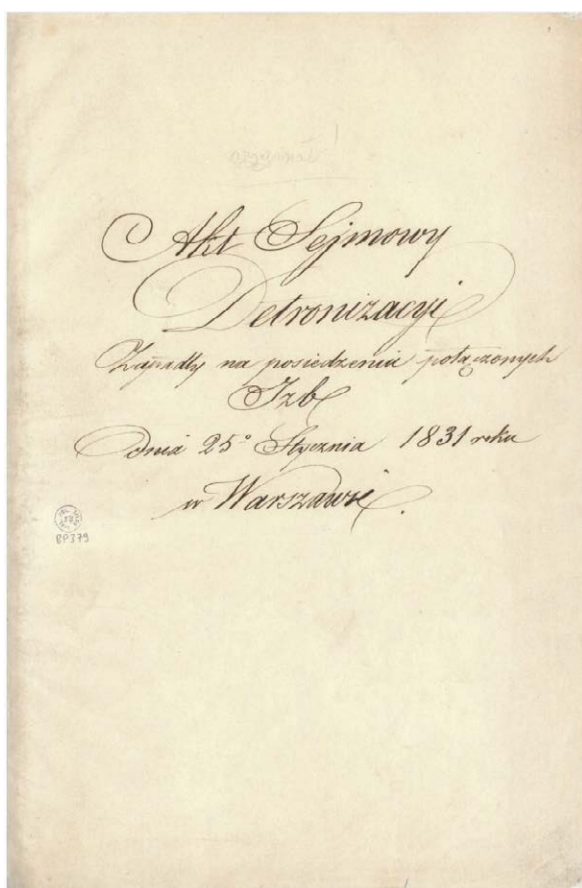
Rozbiory nie oznaczały końca polskiego parlamentaryzmu. Konstytucja nadana 22 VII 1807 r. Księstwu Warszawskiemu przez cesarza Napoleona I przewidywała dwuizbowy parlament: Izbę Poselską, w 40% nieskładającą się ze szlachty, oraz Senat (początkowo 18 senatorów, a od 1809 r., po przyłączeniu części zaboru austriackiego z Krakowem – 30: biskupów, wojewodów i kasztelanów). Kompetencje izby wyższej były ograniczone do zatwierdzania lub nie ustaw z Izby Poselskiej. Podobnie jak w I Rzeczypospolitej, zarówno Senat, jak i izby połączone obradowały na warszawskim zamku, w Sali Senatorskiej, w której planowano umieścić pomnik cesarza Napoleona. Klęska cesarza oznaczała kres Księstwa Warszawskiego. Z jego części na kongresie wiedeńskim (1814–1815) utworzono podległe Rosji Królestwo Polskie. Zachodnią część z Poznaniem włączono do Prus, z kolei Kraków został Wolnym Miastem, pod protektorem trzech zaborców.

Konstytucja Księstwa Warszawskiego, fragment o Senacie w: *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, t. I, Warszawa 1807. [Biblioteka Sejmowa]

Konstytucja, nadana Królestwu Polskiemu 27 XI 1815 r. przez cara Aleksandra I, utrzymywała dwuizbowy parlament. Senat składał się zarówno z biskupów i urzędników ziemskich, jak i – teoretycznie – książąt z rosyjskiej rodziny panującej. Polscy senatorowie świeccy byli powoływani przez władcę. Do głównych prerogatyw Senatu – oprócz inicjatywy ustawodawczej – należała funkcja sądu dla parlamentarzystów i wysokich urzędników oraz w sprawach o zdradę stanu. W tej ostatniej roli Senat wystąpił tylko raz, rozpatrując w latach 1827–1828 sprawę konspiracyjnego Towarzystwa Patriotycznego i uniewinniając je prawie jednomyślnie; głos przeciwny oddał były oficer napoleoński Wincenty Krasiński (ojciec poety Zygmunta Krasińskiego). Opinia publiczna przyjęła wyrok z aplauzem, poczuło się bowiem w jedności i zrozumiano, że na każdy przypadek cały naród jedną sprawę czynić będzie (Maurycy Mochnacki). Senatorowie potwierdzili to podczas powstania listopadowego, razem z posłami powołując władze powstańcze i 25 I 1831 r. pozbawiając cara Mikołaja I tronu polskiego.

Pierwsza strona aktu
detronizacji Mikołaja I
i strona z częścią
podpisów posłów
i senatorów.
[Towarzystwo
Historyczno-Literackie/
Biblioteka Polska
w Paryżu, sygnatura
BPP 379]

Pierwszy Sejm Królestwa Polskiego w 1818 r. Obraz autorstwa Michała Stachowicza, 1824 r. Zarówno układ sali, jak i sposób obradowania niewiele się zmieniły od czasów I Rzeczypospolitej.
[Kuria Metropolitalna w Krakowie, Gabinet Historyczny]

Chociaż do historii przechodzą zazwyczaj marszałkowie izb, to w istocie rządzili nimi ich sekretarze. Najdłużej urzędującym sekretarzem Senatu był Julian Ursyn Niemcewicz (1758–1841) – pisarz, poeta, historyk i polityk, pełniący tę funkcję zarówno w Księstwie Warszawskim, jak i Królestwie Polskim.
Obraz autorstwa Antoniego Brodowskiego, 1820 r.
[Muzeum Narodowe w Warszawie]

Za symboliczny koniec Senatu Rzeczypospolitej można uznać śmierć ostatniego senatora, wojewody Adama Jerzego Czartoryskiego (1770–1861), który był zarówno rosyjskim ministrem spraw zagranicznych (1804–1806), jak i premierem Rządu Narodowego Królestwa Polskiego podczas powstania listopadowego (1831 r.). Fot. z 1861 r. [Biblioteka Narodowa w Warszawie]

Działo się na posiedzeniu połączonych Izb Sejmowych dnia 25 stycznia 1831 roku w Warszawie.

Najświętsze, najuroczystsze umowy tyle tylko są nienaruszonymi, ile wiernie dotrzymanymi ze stron obydwóch. Długie cierpienia nasze znane światu całemu, przysięgą zaręczone przez dwóch panujących, a pogwałcone tylekroć swobody, nawzajem i Naród Polski od wierności dziś panującemu uwalniają. Wyrzeczone na koniec przez samego cesarza Mikołaja słowa, że pierwszy ze strony naszej wystrzał stanie się na zawsze zatracenia Polski hasłem, odejmując nam wszelką sprostowania krzywd naszych nadzieję, nie zostawują jak rozpacz szlachetną.

Naród zatem polski na sejm zebrany oświadcza: iż jest niepodległym ludem i że ma prawo temu Koronę Polską oddać, którego godnym jej uzna; po którym z pewnością będzie się mógł spodziewać, iż mu zaprzysiężonej wiary i zaprzysiężonych swobód święcie i bez uszczerbku dochowa.

Po stłumieniu powstania listopadowego została zniesiona konstytucja Królestwa, a wraz z nią – na 88 lat – polski parlamentaryzm. Warszawski Zamek Królewski przejęli rosyjscy namiestnicy, a Salę Senatorską podzielono na małe pomieszczenia, zaginęło jej wyposażenie. Nie powiodły się również kilkakrotnie podejmowane próby zwołania parlamentu na emigracji, w Paryżu, brakowało bowiem kworum.

Nazwa „senat” przetrwała jeszcze 15 lat w Wolnym Mieście Krakowie, którego władzę wykonawczą stanowił Senat Rządzący, posiadający jednak prawo inicjatywy ustawodawczej. Jego prezes reprezentował to mikropaństwo (1164 km²) na zewnątrz. W 1846 r. ta Rzeczpospolita Krakowska została jednak inkorporowana przez Austrię.

Das Königreich Polen und Freistaat Krakau, Friedrich Wilhelm Streit, Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1837. [Biblioteka Narodowa w Warszawie]

W XIX w. w Europie upowszechniły się monarchie konstytucyjne (republikami były tylko Francja od 1870 r. i Szwajcaria) z zazwyczaj dwuizbowymi parlamentami. Coraz bardziej demokratycznie wybierane izby niższe, w których zasiadali teraz również przedstawiciele robotników i chłopów, miały zazwyczaj większe uprawnienia niż izby wyższe, gdzie zasiadano najczęściej dzięki wysokiemu urodzeniu, zajmowanej funkcji (tzw. wiryliści) lub mianowaniu przez władcę. Polacy aż do lat 1917–1918 wchodzili w skład zarówno izb panów (*Herrenhaus*): Prus (od 1848 r.) i Austrii (od 1861 r.), jak i (od 1906 r.) rosyjskiej Rady Państwa (*Gosudarstwiennyj Sowiet*). Połowa członków rosyjskiej izby wyższej pochodziła z wyborów, co, paradoksalnie, czyniło ją bardziej demokratyczną niż brytyjska Izba Lordów czy pruska Izba Panów.

Prawo do dziedzicznego miejsca w pruskiej Izbie Panów mieli członkowie niektórych rodzin arystokratycznych, m.in. Radziwiłłów i Raczyńskich. Atanazy Raczyński (1788–1874) – polityk, dyplomata, dożywotni członek pruskiej Izby Panów – zgromadził olbrzymią kolekcję obrazów, udostępnianych w jego berlińskim pałacu (na jego miejscu stoi Reichstag).

Pałac Raczyńskich w Berlinie, ok. 1875 r.
[Wikipedia Commons]

Portret Atanazego hr. Raczyńskiego.
Obraz autorstwa Carla Wilhelma Wacha, 1826 r.
[Muzeum Narodowe w Poznaniu]

Paszport wystawiony
przez władze
Wolnego Miasta
Krakowa Rajmundowi
Skórzewskiemu.
[Archiwum Państwowe
w Poznaniu, zespół
archiwalny: Majątek
Czerniejewo – Skórzewscy,
sygn. 2133]

Nr 3046. Dziennika Paszportowego

W IMIENIU

SENATU RZADZACEGO

Wolnego Niepodległego i Ścisłe Neutralnego
Miasta Krakowa i Jego Okręgu

DYREKCYA POLICYI

Opis	
Lat 39	Wzrost 5 stóp 6 cali
Wzrost 5 stóp 6 cali	Wzrost 5 stóp 6 cali
Czy niebieskie	Włosy blond
Włosy blond	Broda
Broda	Twarz
Twarz	Nos
Nos	Rodem
Rodem	Zamieszkały
Zamieszkały	Znaki szczególne
Znaki szczególne	Podpis Właściciela
Podpis Właściciela	Paszport ten ma być co
Paszport ten ma być co	

Wzrost 5 stóp 6 cali

Włosy blond

Broda

Twarz

Nos

Rodem

Zamieszkały

Znaki szczególne

Podpis Właściciela

Paszport ten ma być co

Paszport ten ma być co

Dan w Krakowie d. 16 Lipca 1831 r.

Senator

Dyrektor Policyi

Wojciech

DYREKCYA POLICYI
M.W. KRAKOWA
IEGO OKRĘGU

Cesarz Austro-Węgier mianował dożywotnich członków Izby Panów. Spośród mieszkańców Galicji nominował 68 osób, m.in. Józefa Szujskiego (1835–1883), poetę, pisarza, polityka, historyka, pierwszego sekretarza generalnego krakowskiej Akademii Umiejętności.

Ciała ustawodawcze państw zaborczych stanowiły dla Polaków jedyną legalną możliwość uczestnictwa w życiu parlamentarnym i poznawania jego specyficznych, ale i uniwersalnych reguł gry politycznej. Nic więc dziwnego, że niemało dawnych pruskich, austriackich czy rosyjskich parlamentarzystów znalazło się w Sejmie i Senacie II RP. Jednym z nich był Zygmunt Leszczyński (1866–1942) – ziemianin, działacz społeczny, członek rosyjskiej Rady Państwa (1912–1914), w 1918 r. – Rady Stanu Królestwa Polskiego, senator III (1930–1935) i IV (1935–1938) kadencji, wicemarszałek Senatu III kadencji (1930–1935).

Józef Szujski.
Fot. Walery Rzewuski.
[Biblioteka Narodowa w Warszawie]

Zygmunt Leszczyński.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Pierwsze posiedzenie
rosyjskiej Rady Państwa,
27 IV 1906 r.
[Wikimedia Commons]

1918–1939 II Rzeczpospolita, państwo kontrastów

Odzyskawszy po 123 latach niepodległość, nasz kraj musiał sprostać zadaniu zespolenia trzech, różniących się pod wieloma względami, ziem dawnych zaborów, a także stawić czoło wyzwaniom teraźniejszości.

Listopad 1918 r. był dla kraju początkiem procesu formowania granic, trwającego do 1922 r. Na ich kształt wpłynęły traktat wersalski, a także przebieg: wojny polsko-bolszewickiej, trzech powstań śląskich i plebiscytów.

Odrodzone państwo polskie wymagało połączenia ziem trzech zaborów i części Górnego Śląska; było szóstym co do wielkości (388 tys. km²) i liczby ludności (27,2 mln w 1921 r. i ok. 35 mln w 1939 r.) krajem ówczesnej Europy. II Rzeczpospolita dzieliła się na 16 województw, wyjątkowy status miało autonomiczne województwo śląskie.

Według spisu powszechnego z 1921 r. 33% obywateli było niepiśmiennych. W 1919 r. Sejm uchwalił ustawę o przymusowym nauczaniu analfabetów w wojsku. Tylko w latach 1929–1939 w kursach nauki czytania i pisania uczestniczyło 174,5 tys. żołnierzy.

Gęstość linii kolejowych w II RP jest doskonałym przykładem tego, z jak trudnym zadaniem musiało się uporać młode państwo. Różny stopień rozwoju cywilizacyjnego poszczególnych zaborów obrazuje do dziś widoczna różnica w zagęszczeniu infrastruktury kolejowej.

Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989, Adam Dziurok, Marek Gałęzowski, Łukasz Kamiński, Filip Musiała (red.), Warszawa 2014, s. 63.

Żołnierze 21. Warszawskiego Pułku Piechoty „Dzieci Warszawy” podczas nauki czytania, prowadzonej przez Polski Biały Krzyż, 1935 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Plakat promujący we Francji różnorodność II RP, lata 30. XX w. Jadwiga Salomea Hładki, Edward Manteuffel, Antoni Wajwód.
[Muzeum Narodowe w Warszawie, nr in. Pl. 23391/1 MNW]

POLOGNE

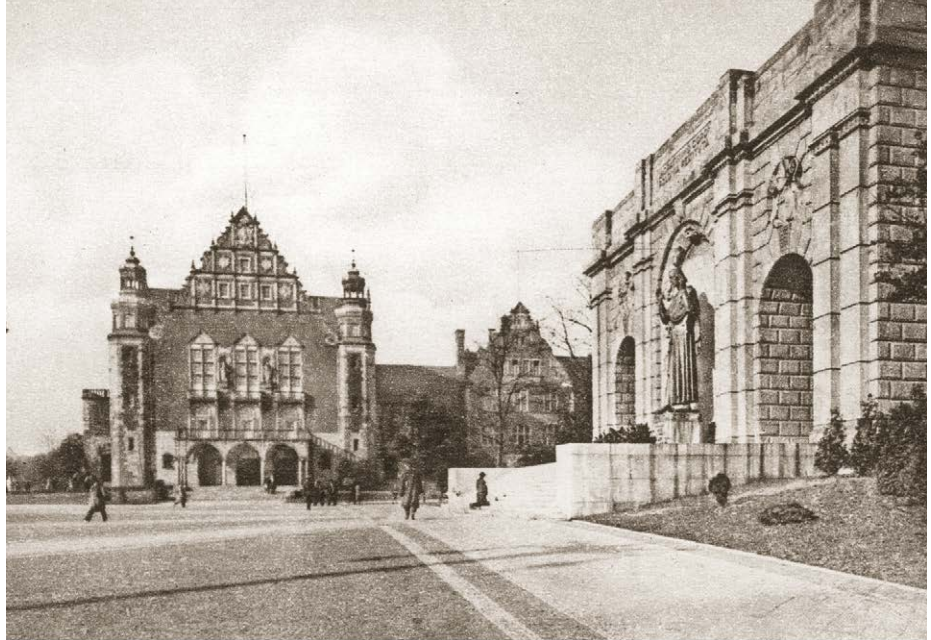

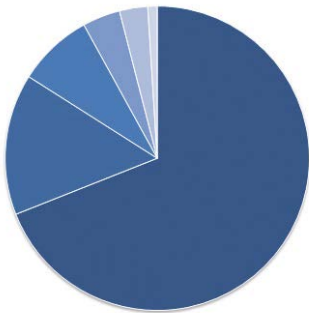
Polski Balet Reprezentacyjny, 1937 r.
Powstał z inicjatywy Jana Lechonia,
poety, *attaché* kulturalnego
Ambasady RP w Paryżu, w celu
zaprezentowania kultury polskiej
na wystawie Expo w Paryżu. Działał
w latach 1937–1939.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Absolwentami Uniwersytetu Poznańskiego, założonego w 1919 r., jednego z sześciu działających w kraju, byli późniejsi pracownicy Biura Szyfrów, którzy w 1932 r. po raz pierwszy złamali kod „Enigmy”: Marian Rejewski, Jerzy Różycki i Henryk Zygalski.

Uniwersytet Poznański,
lata 30. XX w.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Struktura narodowości według
spisu z 1921 r.
[Archiwum Senatu]

■ Polacy 69%
■ Ukraińcy 15%
■ Żydzi 8%
■ Białorusini 4%
■ Niemcy 3%
■ Inni 1%

Na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie natomiast tacy uczeni, jak m.in. Stefan Banach, Stanisław Mazur, Hugo Steinhaus, Stanisław Ulam stworzyli tzw. lwowską szkołę matematyczną. Pracowali nad analizą funkcjonalną, nową dyscypliną w dziedzinie matematyki.

W przedwojennej Polsce na wsi mieszkało 75% ludności, reszta w ponad 600 miastach i miasteczkach. Najlicniejszą grupę społeczną stanowili chłopci, a następną – robotnicy. Mniej licznie reprezentowane były: drobnomieszczaństwo, inteligencja, przedstawiciele wolnych zawodów, przedsiębiorcy i ziemianie.

W strukturze narodowościowej II RP Polacy stanowili większość, ok. 70%, obywateli. Najlicniejszymi mniejszościami byli Ukraińcy i Żydzi, ok. miliona obywateli określało się jako „tutejsi”, bez sprecyzowanej świadomości narodowej.

Pożar domu w czasie
zajść antysemitycznych
w Mińsku Mazowieckim,
1936 r. Z powodu
wydarzeń w mieście
zjawiła się grupa
parlamentarzystów
żydowskich, m.in.
senatorowie
Mojżesz Schorr
i Jakub Trockenheim,
przyczyniając się do
uspokojenia sytuacji.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Relacje między Polakami a mniejszościami bywały trudne, czasami tragiczne. Przemoc bywała również obecna w wielkiej polityce – wewnętrznej i zewnętrznej. Przykłady to zarówno przewrót majowy w 1926 r., jak i zajęcie Śląska Zaolziańskiego w 1938 r.

W trakcie zamachu stanu, przeprowadzonego w 1926 r. przez Józefa Piłsudskiego, po obu stronach konfliktu zginęło 379 osób (215 żołnierzy i 164 cywilów).

Rodzina jednej z ofiar
przewrotu majowego.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

II Rzeczpospolita: marzenia i rzeczywistość

Wypowiedź Józefa Piłsudskiego o nagrywaniu głosu ludzkiego, 5 IX 1924 r. [nagranie firmy Rudzki]

W 1924 r. Władysław Grabski przeprowadził skuteczną reformę walutową. W ciągu zaledwie półtora roku podjął szereg decyzji stabilizujących gospodarkę i likwidujących hiperinflację. Przeprowadził m.in. reformę walutową, wprowadzając do obiegu nową, stabilną walutę – złoty polski.

Problemem polskiej gospodarki było mała konsumpcja wewnętrzna. Aby to zmienić, organizowano kampanie propagandowe, np. zachęcające do spożywania cukru, lata 30. XX w. [Biblioteka Narodowa w Warszawie]

Emisją banknotów zajmował się Bank Polski, utworzony w 1924 r. Spośród polskich bohaterów narodowych na banknotach dominował Tadeusz Kościuszko. [Wikimedia Gabinet Numizmatyczny Damian Marciniak]

Reklama odbiornika kryształkowego, tzw. detefonu, produkowanego od 1929 r. Nie wymagał zasilania, umożliwiał więc radiofonizację niezelektryfikowanej prowincji. Symbolizują to słuchaczki i słuchacze w strojach ludowych. [Zbiory Maurycego Bryxa]

PIOTROWSKI

Karykatura w „Kurierze Codziennym”, obrazująca sytuację ubogich rodzin, lata 30. XX w.
[Biblioteka Narodowa w Warszawie]

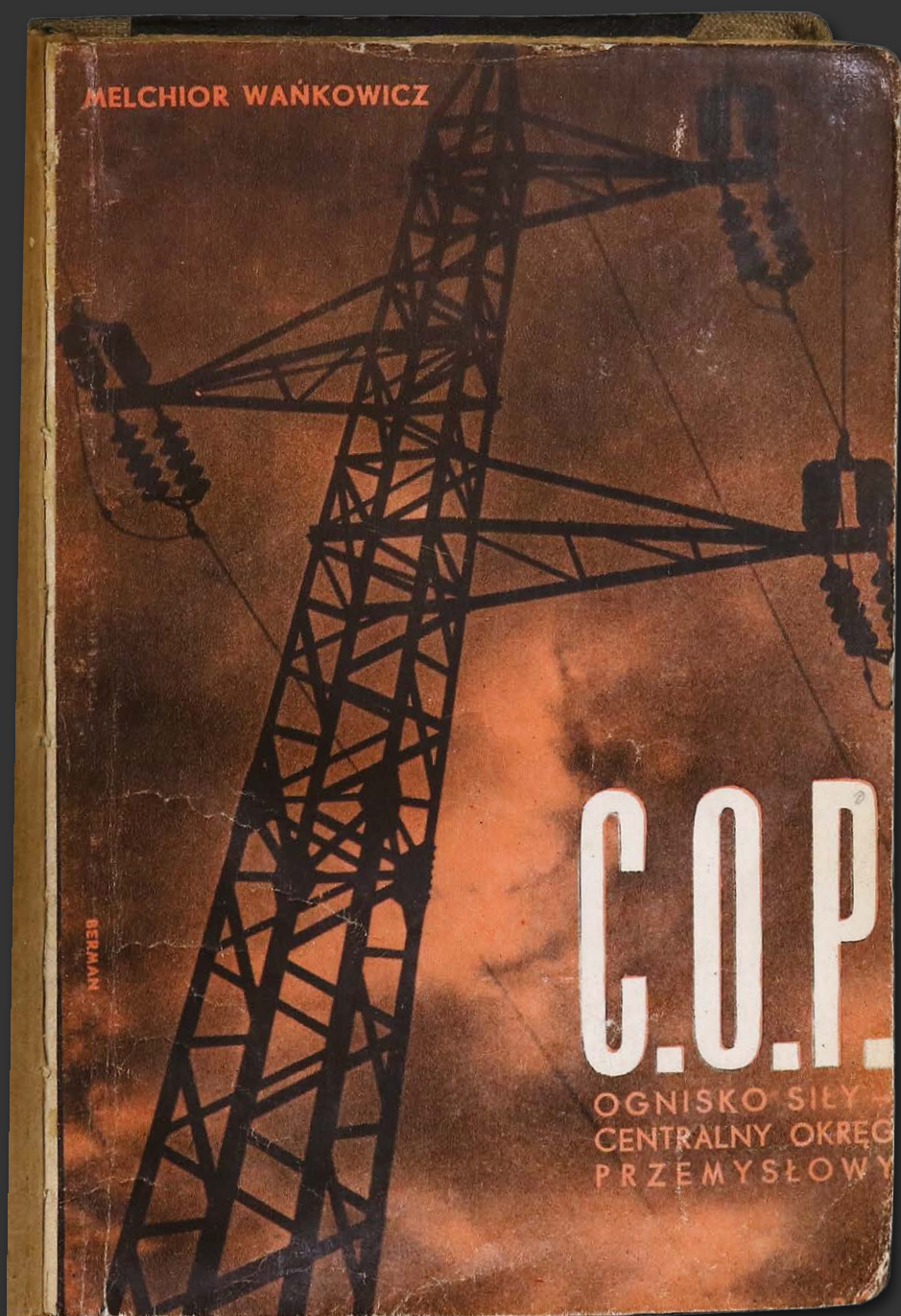
Druga połowa lat 20. była okresem dobrej koniunktury gospodarczej, kryzys, który zaczął się w 1929 r. i trwał do połowy lat 30., był jednak dla II RP szczególnie dotkliwy.

W trakcie Wielkiego Kryzysu w Polsce najczęściej straciły najuboższe grupy społeczne – chłopci i robotnicy.

W czasie spisu powszechnego w 1921 r. mieszkańcy województwa poleskiego w zdecydowanej większości określili się jako „tutejsi”. Podczas spisu w 1931 r. tak zadeklarowało się 64% (707 tys.) mieszkańców Polesia.

Poleszacy, lata 1925–1939.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Budowany w latach 1936–1939 w południowo-centralnej Polsce Centralny Okręg Przemysłowy był jednym z największych przedsięwzięć gospodarczych II RP. Cele inwestycji to rozbudowa przemysłu ciężkiego i zbrojeniowego, a także zmniejszenie bezrobocia.

Melchior Wańkowicz, *C.O.P. Ognisko siły. Centralny Okręg Przemysłowy*. Warszawa 1938.

Tzw. luxtorpeda to popularne określenie pociągów z wagonami spalinowymi o aerodynamicznych kształtach, produkowanych m.in. w Chorzowie, jeżdżących na kilku trasach w Polsce. W 1936 r. „Torpeda podhalańska” ustanowiła rekord prędkości przejazdu (2 godz. 18 min) na trasie Kraków – Zakopane, do dzisiaj niepobity. Większość połączeń PKP do końca II RP obsługiwał tradycyjny tabor parowy.

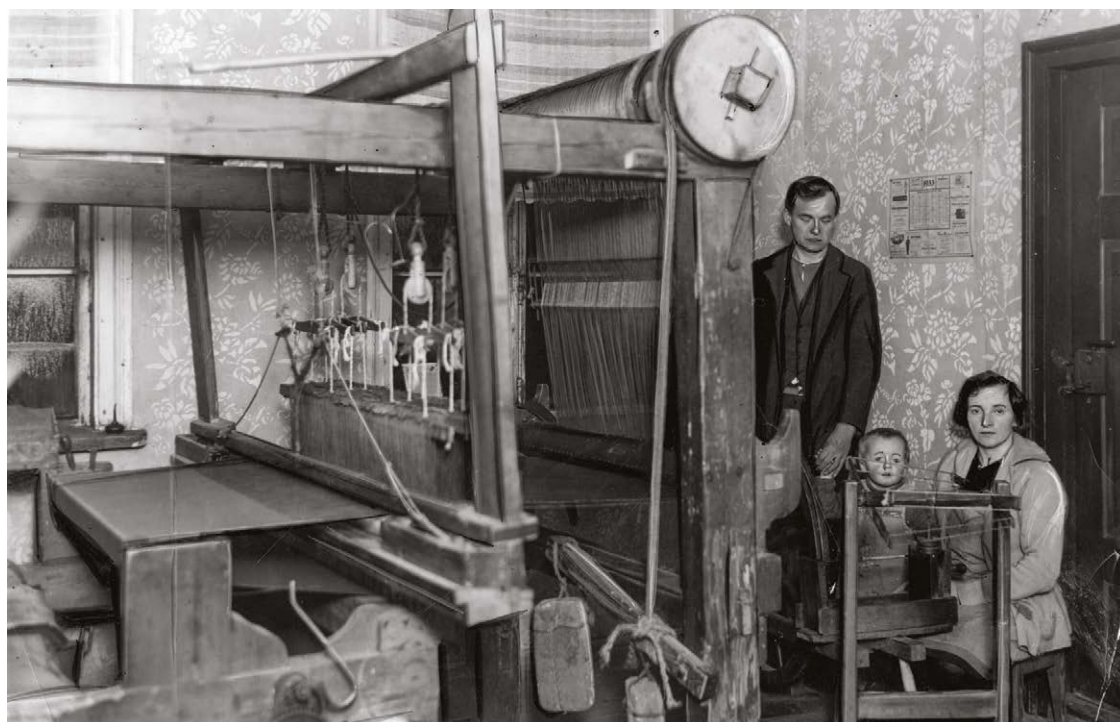
„Torpeda podhalańska” na dworcu kolejowym w Zakopanem, 1936 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

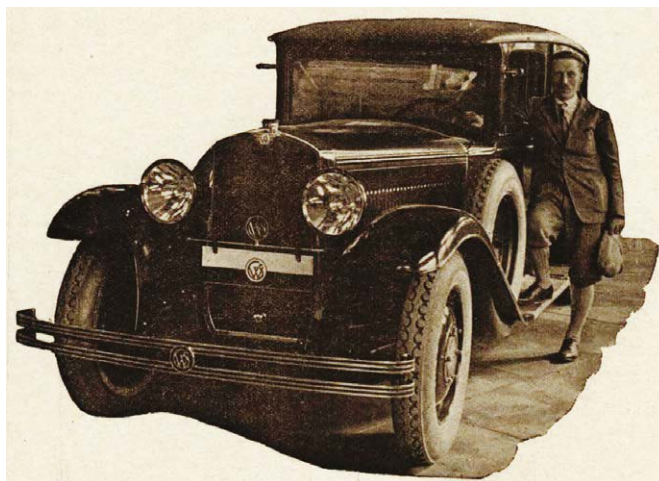

Warsztat tkacza chałupnika Albina Pija, Łódź 1933 r. Równocześnie w Łodzi pracowały fabryki tekstylne zatrudniające tysiące robotników – Poznańskiego, Geyera, Grohmana, Scheiblera.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Drapacz chmur w Katowicach (14 pięter, 62 m wysokości), oddany do użytku w 1934 r. Był wówczas najwyższym budynkiem w Polsce i trzecim pod tym względem w Europie. Szybko go jednak zdystansował wyższy o kilka metrów warszawski „Prudential”.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Inżynier Tadeusz Tański przy skonstruowanym przez siebie pierwszym polskim samochodzie, zaprezentowanym we Lwowie w 1925 r. W latach 1927–1931 wyprodukowano ok. 800 egzemplarzy tego automobilu. Co ciekawe, pojazd można było rozłożyć i złożyć za pomocą jednego klucza. „Auto. Ilustrowane Czasopismo Sportowo-Techniczne” 1929, nr 6.
[Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu]

POLOGNE-POLEN-POLAND

G D Y N I A

**NOWY PORT NAD BAŁTYKIEM
NOUVEAU PORT BALTIQUE
NEW BALTIC HARBOUR
NEUER OST/SEEHAFEN**

Nowy port nad Bałtykiem,
1925 r. Plakat, autorstwa
Stefana Norblina, Gdynia.
[Własność prywatna]

Plakat promujący założenia,
niezrealizowanego z powodu
wybuchu II wojny światowej,
15-letniego Planu Rozbudowy
Polski, zaproponowanego przez
ministra skarbu Eugeniusza
Kwiatkowskiego podczas
posiedzenia Sejmu 2 XII 1938 r.
[Muzeum Niepodległości]

29 V 1921 r. rozpoczęła się budowa portu w Gdyni. Małą wioskę rybacką (1300 mieszkańców w 1921 r.) przekształcono w prężnie rozwijające się miasto portowe, w którym pod koniec lat 30. XX w. mieszkało prawie 130 tys. ludzi.

2 XII 1938 r. minister skarbu Eugeniusz Kwiatkowski przedstawił w Sejmie tzw. Plan Piętnastoletni, zakładający gruntowną modernizację kraju.

Polska międzywojenna żyła tylko 20 lat i – jak pisał Juliusz Mieroszewski – nie miała szansy naprawienia błędów młodości.

Kalendarium (1918–1939)

11 XI 1918 r. – zawarcie rozejmu w Compiègne, rozbrajanie wojsk niemieckich, m.in. w Warszawie. Od 1926 r. nieformalne, a od 1937 r. formalne Święto Niepodległości.

27 XII 1918 r.
– wybuch powstania wielkopolskiego.

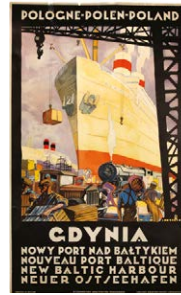
1920

11 VII 1920 r.
– plebiscyt na Warmii i Mazurach.

19 VIII 1920 r.
– wybuch II powstania śląskiego.

20 III 1921 r. – plebiscyt na Górnym Śląsku, wybuch III powstania śląskiego.

18 III 1921 r. – zawarcie traktatu ryskiego, wytyczenie granicy polsko-radzieckiej.

23 IX 1922 r.
– przyjęcie przez Sejm ustawy upoważniającej rząd do budowy portu w Gdyni.

12–15 V 1926 r.
– tzw. przewrót majowy.

1925

16 VIII 1919 r.
– wybuch I powstania śląskiego.

13–16 II 1919 r.
– początek wojny polsko-bolszewickiej; walki trwające do jesieni 1920 r.

17 III 1921 r.
– uchwalenie konstytucji marcowej przez Sejm Ustawodawczy.

1 IV 1924 r.
– reforma walutowa Władysława Grabskiego.

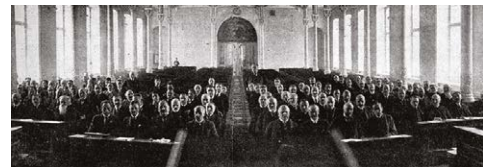

16 XII 1922 r.
– zabójstwo pierwszego prezydenta RP Gabriela Narutowicza.

12 XI 1922 r. – wybory do Senatu.

28 XI 1922 r. – pierwsze posiedzenie Senatu.

8–12 X 1920 r. – tzw. bunt gen. L. Żeligowskiego; zajęcie Wileńszczyzny i utworzenie tzw. Litwy Środkowej, w 1922 r. przyłączonej do Polski.

1918

1935

23 IV 1935 r.
– podpisanie konstytucji
kwietniowej przez
prezydenta RP Ignacego
Mościckiego.

1940

12 V 1935 r. – śmierć
marszałka Józefa
Piłsudskiego.

12 VII 1934 r.
– utworzenie obozu
w Berezie Kartuskiej.

23 VIII 1939 r. – pakt
Ribbentrop–Mołotow,
dzielący Europę Środkowo-
-Wschodnią, w tym Polskę,
między ZSRR i Niemcy.

1 IX 1939 r. – atak
Niemiec na Polskę,
początek II wojny
światowej.

17 IX 1939 r.
– wkroczenie Armii
Czerwonej do Polski,
ewakuacja polskiego
rządu do Rumunii.

Politycy

Roman Dmowski (1864–1939) – polityk, publicysta polityczny, minister spraw zagranicznych, współzałożyciel Narodowej Demokracji (endecja), działacz niepodległościowy. Jednocześnie przyczynił się do podziałów na tle narodowościowym.

Roman Dmowski w Algierii, 1932 r.
Roman Dmowski (1864–1939).
Zyciorys
– wspomnienia
– zbiór fotografii,
Poznań 1939.
[Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa]

Józef Piłsudski (1867–1935) – polityk, działacz niepodległościowy, twórca Organizacji Bojowej PPS, a podczas I wojny światowej – Legionów Polskich i Polskiej Organizacji Wojskowej. Naczelnik państwa (1918–1922). Po zamachu majowym w 1926 r. posiadał pełnię władzy w państwie, wykraczając poza oficjalne funkcje. Jeden z ojców niepodległej Polski.

Józef Piłsudski w czasie spotkania Ligi Narodów w Genewie, 1927 r. Jedno z nielicznych zdjęć przedstawiających marszałka w cywilnym ubraniu.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Stanisław Wojciechowski (1869–1953) – polityk, działacz spółdzielczy, drugi prezydent RP (1922–1926). W następstwie przewrotu majowego ustąpił z urzędu i zakończył działalność polityczną, skupiając się na pracy naukowej.

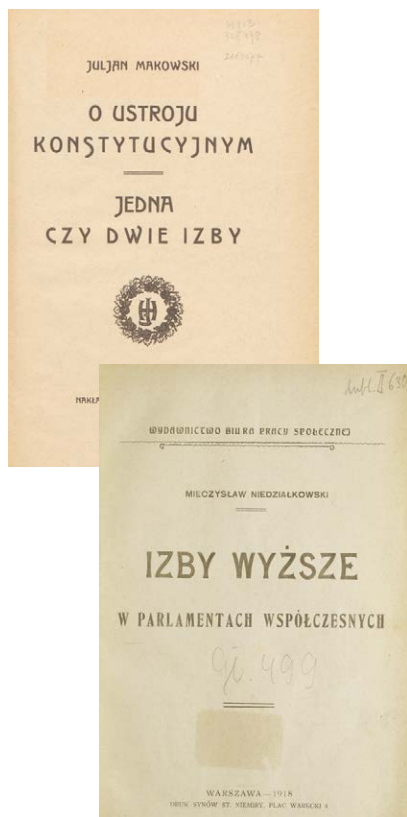
Prezydent Ignacy Mościcki przy odborniku radiowym PZT Olimpic podczas słuchania okolicznościowej audycji z okazji Tygodnia Przeciwrakowego, 1938 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Ignacy Mościcki (1867–1946) – polityk, chemik, naukowiec, wynalazca, rektor Politechniki Lwowskiej, budowniczy polskiego przemysłu chemicznego, trzeci prezydent RP (1926–1939).

Prezydent Stanisław
Wojciechowski w towarzystwie
gen. Władysława Sikorskiego,
I poł. lat 20. XX w.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

1918–1939: *Nieszczęściem byłaby jedna izba. Jaki (i czy) Senat?*

Julian Makowski, *O ustroju konstytucyjnym. Jedna czy dwie izby*, Warszawa 1917.
[Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie]

Mieczysław Niedziałkowski, *Izby wyższe w parlamentach współczesnych*, Warszawa 1918.
[Biblioteka Narodowa w Warszawie]

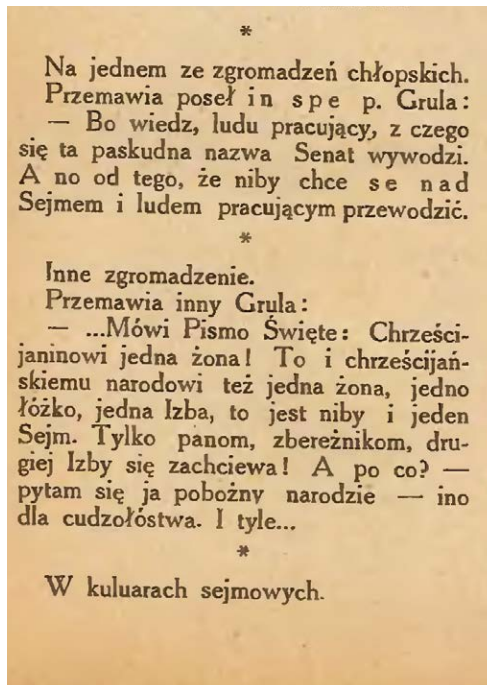
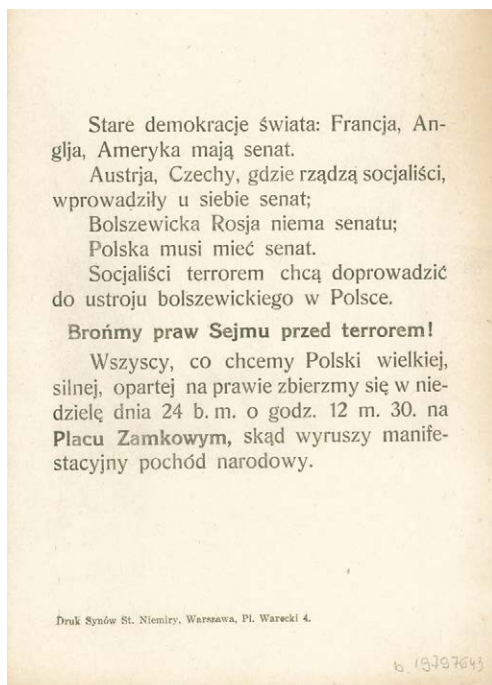
Mieczysław Niedziałkowski.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Proklamowanie 5 XI 1916 r. przez władców Austro-Węgier i Rzeszy Niemieckiej Królestwa Polskiego, na razie bez określonych granic i rzeczywistej niepodległości, umożliwiło jednak budowanie fundamentów, również ustrojowych, przyszłego państwa. W planach powołanej w styczniu 1917 r. Tymczasowej Rady Stanu (TRS) Polska miała być monarchią z dwuizbowym parlamentem: Izbą Poselską i Senatem, składającym się w połowie z wirylistów i nominatów króla, w połowie zaś wybieranym przez różne korporacje i instytucje. Izbę wyższą traktowano zarówno jak oczywisty składnik tradycyjnego polskiego parlamentaryzmu, jak i czynnik osłabiający wyłanianą w powszechnych wyborach „nieprzewidywalną” Izbę niższą.

Socjaliści i ludowcy uznawali projekt TRS za anachroniczny. Młody działacz socjalistyczny Mieczysław Niedziałkowski (1893–1940) uważał, że Polska potrzebuje energicznego i stanowczego jednoizbowego parlamentu, skutecznie tworzącego nowoczesne prawo.

W końcu 1918 r. sytuacja w odrodzonej, a raczej odradzającej się Polsce była tak zradykalizowana, że zarówno naczelnik państwa Józef Piłsudski, jak i rząd socjalisty Jędrzeja Moraczewskiego uznali, iż Sejm Ustawodawczy ma być jednoizbowy. Najważniejszym zadaniem parlamentu, wybranego już 26 I 1919 r., było uchwalenie konstytucji. Osią sporu między prawicą a lewicą stał się zarówno sposób wyboru prezydenta, jak i istnienie, a potem kształt Senatu. Dla lewicy Izba wyższa była zdominowanym przez prawicę przeżytkiem, ludowcy obawiali się w niej dominacji szlachty, prawica zaś nie wyobrażała sobie parlamentu bez Senatu, ale też spierała się o jego kształt, zwłaszcza sposób wyłaniania. Jesienią 1920 r. spór przeniósł się na ulicę. W połowie października lewica ogłosiła strajk powszechny przeciw utworzeniu Senatu, prawica z kolei tydzień później zorganizowała demonstracje popierające powstanie Izby wyższej.

Ulotka *Tylko bolszewicy nie chcą Senatu.*
[Biblioteka Narodowa w Warszawie]

„Szczutek” 1920, nr 46.
[Biblioteka Śląska]

Kompromis umożliwiła zgoda stronnictw prawicowych na wyłanianie senatorów w wyborach powszechnych. W decydującym głosowaniu, 27 I 1921 r., za powstaniem Senatu padło 195 głosów, przeciw – 184. Według konstytucji, przyjętej 21 III 1921 r., Izba wyższa, licząca 111 senatorów, miała zdecydowanie mniejsze kompetencje od Izby niższej, w której zasiadało 444 posłów. Senatorowie razem z posłami tworzyli Zgromadzenie Narodowe, wybierające prezydenta. Senat nie posiadał prawa do inicjatywy ustawodawczej,

Zdzisław Czermański, *Marszałek Piłsudski w ramach Konstytucji 17 marca*, karykatura polityczna, 1926 r. Jak twierdził Józef Piłsudski: *Cała konstytucja ułożona jest jak gdyby tylko na to, ażeby się wszyscy pomiędzy sobą kłócili.*
[Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie]

posłowie mogli też odrzucić senackie poprawki do ustaw stosunkowo niewielką większością głosów. Konstytucyjny, senacki kompromis ostatecznie nikogo nie zadowolił. Zwłaszcza prawica dążyła do zmiany i wzmocnienia roli Senatu. Odpowiadało to również rządzącym od maja 1926 r. piłsudczykom.

Prowadzone od 1930 r. prace nad nową konstytucją uwzględniały także Senat. Zwiększenie jego uprawnień nie służyło jednak wzmocnieniu i usprawnieniu parlamentu, ale poddaniu go większej kontroli władzy wykonawczej – prezydenta i rządu. Nowa konstytucja (tzw. kwietniowa), podpisana przez prezydenta Ignacego Mościckiego 23 IV 1935 r., choć w dalszym ciągu nie dawała Senatowi inicjatywy ustawodawczej, wzmacniała jego pozycję wobec Sejmu, m.in. wymagana była większa liczba głosów poselskich do odrzucenia senackich poprawek. Większy niż wcześniej był udział senatorów w powoływaniu prezydenta (1/3 elektorów), którego w razie potrzeby zastępował marszałek Senatu, a nie – jak dotychczas – marszałek Sejmu. Według nowej ordynacji wyborczej senatorowie w 1/3 byli mianowani przez prezydenta, pozostałych wybierano w skomplikowany sposób.

Prezydent RP Ignacy Mościcki 23 IV 1935 r. na Zamku Królewskim w Warszawie podpisał rękopiśmienny oryginał ustawy konstytucyjnej.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

BIBLIOTEKA

18578 Prezydium Rady Ministrów

L. 1129

STWO
Y-SZKOLNEJ

„Nauka życia“.

KONSTYTUCJA

RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Z objaśnieniami dla samouków
przygotował

JÓZEF STEMLER

KSIĘGARNIA POLSKA TOWARZYSTWA POLSKIEJ MACIERZY SZKOLNEJ
WARSZAWA WARECKA 15.

•R. MEKICKI. 1922•

1924.

Senat przyjął tekst konstytucji zaproponowany przez Sejm 16 I 1935 r., wprowadził do niego 46 poprawek (74 głosy za, 24 przeciw, 1 wstrzymujący się). Sejm 23 III 1935 r. uchwalił (260 głosów za, 139 przeciw) nową ustawę zasadniczą w wersji opracowanej przez Senat.

Tradycyjną rolę Senatu, jako „Izby rozwagi”, łącznika i pośrednika między różnymi organami władzy, starano się utrzymać przez całe dwudziestolecie międzywojenne. Wynikało to zarówno z ograniczonych kompetencji Izby wyższej, jak i wieku oraz składu społecznego senatorów. Kiedy w końcu lat 30. zarówno opozycja, jak i część elit sanacyjnych postulowały demokratyzację ustroju, zazwyczaj nie podawano w wątpliwość kompetencji Senatu.

Artykuły konstytucji marcowej o Senacie:

Art. 35 Każdy projekt ustawy przez Sejm uchwalony będzie przekazany Senatowi do rozpatrzenia. Jeżeli Senat nie podniesie w ciągu 30 dni od dnia doręczenia mu uchwalonego projektu ustawy żadnych przeciwko niemu zarzutów – Prezydent Rzeczypospolitej zarządzi ogłoszenie ustawy. Na wniosek Senatu Prezydent Rzeczypospolitej może zarządzić ogłoszenie ustawy przed upływem 30 dni.

Jeżeli Senat postanowi projekt, uchwalony przez Sejm, zmienić lub odrzucić, powinien zapowiedzieć to Sejmowi w ciągu powyższych 30 dni, a najdalej w ciągu następnych dni 30 zwrócić Sejmowi z proponowanymi zmianami.

Jeżeli Sejm zmiany, przez Senat proponowane, uchwali zwykłą większością, albo odrzuci większością 11/20 głosujących – Prezydent Rzeczypospolitej zarządzi ogłoszenie ustawy w brzmieniu ustalonym ponowną uchwałą Sejmu.

Art. 36 Senat składa się z członków wybranych przez poszczególne województwa w głosowaniu powszechnym, tajnym, bezpośrednim, równym i stosunkowym. Każde województwo stanowi jeden okrąg wyborczy. (...) Prawo wybierania do Senatu ma każdy wyborca do Sejmu, który w dniu ogłoszenia wyborów ukończył lat 30 i w dniu tym zamieszkuje w okręgu wyborczym przynajmniej od roku. (...) Prawo wybieralności ma każdy obywatel, posiadający prawo wybierania do Senatu, nie wyłączając wojskowych w służbie czynnej, o ile z dniem ogłoszenia wyborów ukończył lat 40.

Artykuły konstytucji kwietniowej o Senacie:

Art. 23 W czasie, gdy urząd Prezydenta Rzeczypospolitej jest opróżniony, funkcje Prezydenta sprawuje zastępczo Marszałek Senatu, a gdyby Senat

był rozwiązany – Marszałek rozwiązanego Senatu; korzysta on wówczas ze wszystkich uprawnień z urzędem Prezydenta Rzeczypospolitej związanych.

Art. 46

(2) Nadto Senat narowni z Sejmem, choć bez prawa początkowania, bierze udział w rozstrzyganiu następujących spraw:

- a) o wniosku żądającym ustąpienia Rządu lub Ministra;
- b) o ustawach zwróconych Izbom Ustawodawczym przez Prezydenta Rzeczypospolitej do ponownego rozpatrzenia;
- c) o zmianie Konstytucji;
- d) o uchyleniu zarządzeń, wprowadzających stan wyjątkowy.

Art. 47

(1) Senat składa się z senatorów, powołanych w 1/3 przez Prezydenta Rzeczypospolitej, a w 2/3 w drodze wyborów.

(2) Kadencja Senatu rozpoczyna się i kończy jednocześnie z kadencją Sejmu.

(3) Ordynacja wyborcza do Senatu określi liczbę senatorów oraz sposób powoływania tudzież oznaczy kategorie osób, którym służyć będzie prawo wybierania i wybieralności.

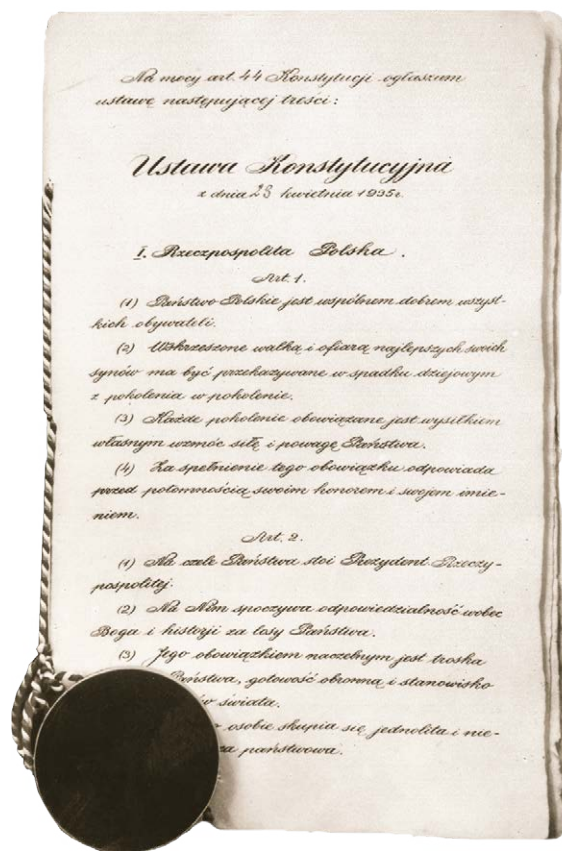
Art. 53

(1) Każdy projekt ustawy, przez Sejm uchwalony, będzie przekazany Senatowi do rozpatrzenia.

(2) Uchwałą Senatu, odrzucającą projekt lub wprowadzającą w nim zmiany, uważa się za przyjętą, jeżeli Sejm nie odrzuci jej większością 3/5 głosów.

Art. 54 (...)

(3) Jeżeli Izby Ustawodawcze większością ustawowej liczby posłów i senatorów uchwałą ponownie projekt bez zmian, Prezydent Rzeczypospolitej, stwierdziwszy podpisem moc ustawy, zarządzi jej ogłoszenie.

Tekst konstytucji kwietniowej.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

MAPA WYBORCZA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKI

1:1,500.000.

Z oznaczeniem okręgów wyborczych do Sejmu i do Senatu wraz z ilością mandatów, siedzib komisji okręgowych, województw, powiatów, kolei, oraz z kalendarzem wyborczym.

granice powiatów, granice województw, siedziba komisji okręgowych, miasto powiatowe, powiat powiatowy, granice okręgu wyborczego, pas neutralny

Okręgi wyborcze na Sejm i ilość wypadających na każdy okręg mandatów oznaczone na mapie kolorami.	
Okręgami wyborczymi na Senat są województwa z następującą ilością mandatów:	
Woj. warszawskie 7	Woj. wileńskie 4
„ łódzkie 8	„ pomorskie 3
„ kieleckie 9	„ poznańskie 7
„ lubelskie 7	„ śląskie 4
„ białostockie 4	„ krakowskie 7
„ wotyńskie 5	„ łwowskie 9
„ poleskie 3	„ tarnopolskie 5
„ nowogródzkie 3	„ stanisławowskie 4
Miasto Warszawa 4 mandaty.	

KALENDARZ WYBORCZY.

7 września.
Prezes okręgowej komisji wyborczej ogłasza oświadczenie oświadczenia gminy o składzie obywateli obwodowych komisji wyborczych i podaje o tem do publicznej wiadomości (art. 21 ust. 2 i 3).

8 września.
Naczelnicy gmin (prezydenci, burmistrzowie, wójtowie, starosty) ogłaszają do publicznej wiadomości dla każdej gminy spisy wyborców w 3 egzemplarzach (art. 22).

9 września.
Naczelnik gminy przesyła 3 egzemplarze spisu wyborców przewodniczącemu obwodowej komisji wyborczej (art. 24 ust. 3).

14 września.
Komisja obwodowa przesyła jeden egzemplarz spisu wyborców okręgowej komisji wyborczej (art. 24 ust. 3).

15 września.
Obwodowa komisja wyborcza wyłania spisy wyborców do publicznego przeglądu (art. 30).

20 września.
Ostatni dzień wyłaniania spisu wyborców do publicznego przeglądu (art. 30).

20 września.
Ostatni dzień wyłaniania spisu wyborców do publicznego przeglądu (art. 30).

20 września.
Ostatni dzień wyłaniania spisu wyborców do publicznego przeglądu (art. 30).

2 września.
Każda gmina wybiera trzech członków obwodowej komisji wyborczej (art. 22 ust. 7).

5 października.
Ostatni dzień wyłaniania spisu wyborców do publicznego przeglądu (art. 30).

6 października.
Kandydaci i listy partijowe składają na ręce przewodniczącego komisji wyborczej oświadczenia o zgodzie na ubieganie się o mandat (art. 31).

8 października.
Zgłaszanie kandydatury list kandydatur (art. 40).

9 października.
Obwodowa komisja wyborcza przesyła okręgowym komisjom wyborczym 2 egzemplarze spisu wyborców (art. 29 ust. 2).

13 października.
Komisja obwodowa przesyła na ręce przewodniczącego okręgowej komisji wyborczej 3 egzemplarze spisu wyborców (art. 30).

18 października.
Prezes okręgowej komisji wyborczej ogłasza oświadczenie o składzie obywateli obwodowych komisji wyborczych i podaje o tem do publicznej wiadomości (art. 21 ust. 2 i 3).

19 października.
Okręgowa komisja wyborcza przesyła obwodowym komisjom wyborczym 2 egzemplarze spisu wyborców do publicznego przeglądu (art. 30).

22 października.
Przewodniczący okręgowej komisji wyborczej wyłania ostateczny skład komisji wyborczej do publicznego przeglądu (art. 43 ust. 1).

28 października.
Ostatni dzień wyłaniania spisu wyborców do publicznego przeglądu (art. 30).

6 listopada.
Głosowanie do Sejmu.

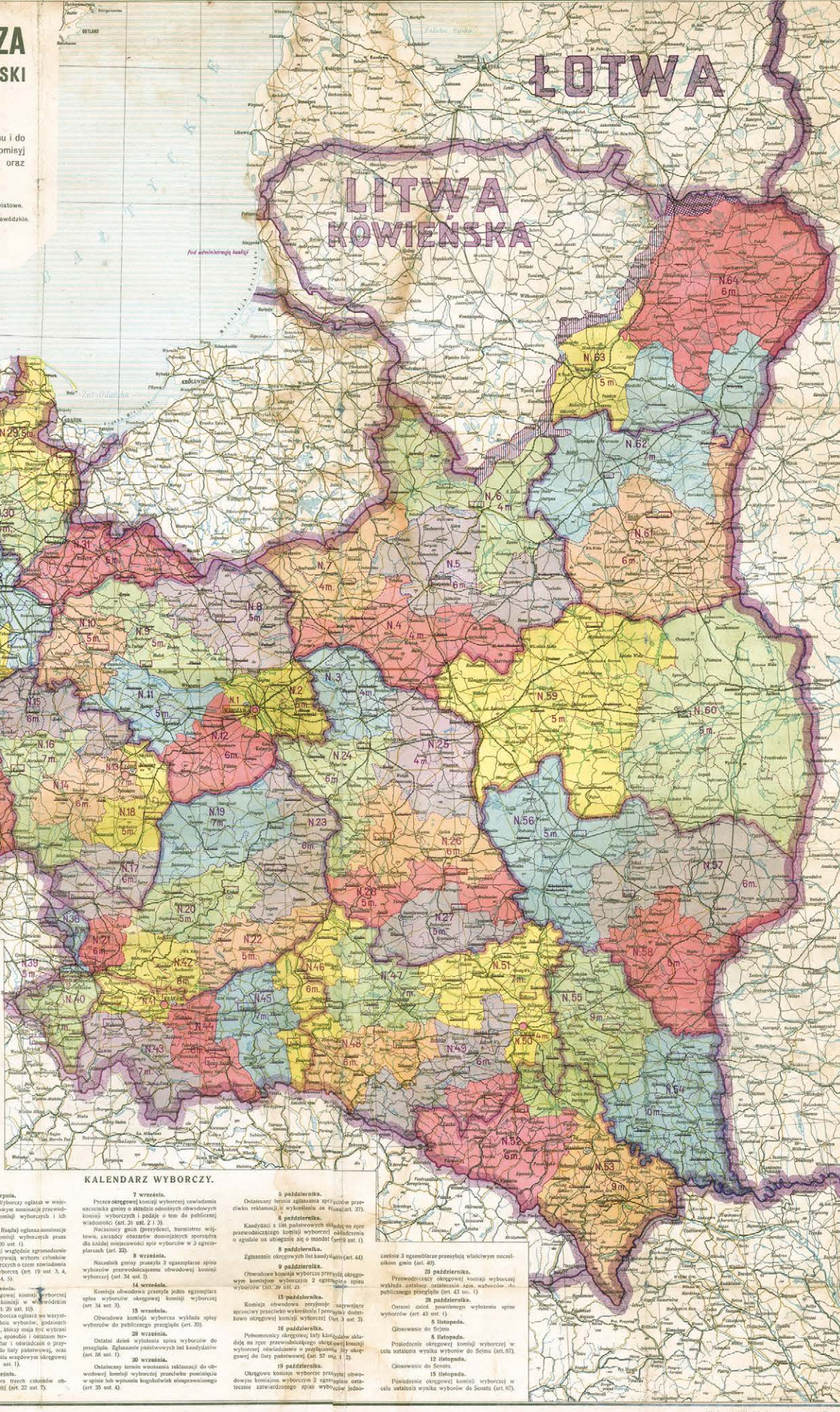
12 listopada.
Poślednie okręgowej komisji wyborczej w celu ustalenia wyniku wyborów do Sejmu (art. 87).

15 listopada.
Głosowanie do Senatu.

15 listopada.
Poślednie okręgowej komisji wyborczej w celu ustalenia wyniku wyborów do Senatu (art. 87).

ŁOTWA

LITWA KOWIENSKA

Wybory w II Rzeczypospolitej – erozja demokracji

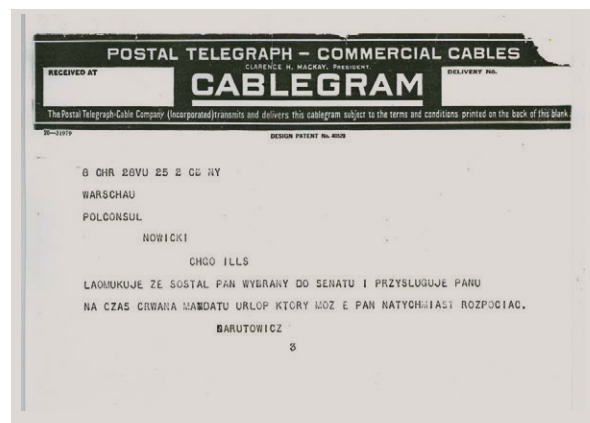
W II Rzeczypospolitej wybory do Senatu odbywały się pięciokrotnie. W wyborach do Senatu I–III kadencji (1922, 1928, 1930) walczono – w wyborach bezpośrednich – o 111 mandatów. W 1935 r. zredukowano liczbę mandatów senatorskich do 96, wyłanianych w skomplikowany sposób: 2/3 pośrednio, przez kolegia elektorskie, 1/3 mianował prezydent RP. W skład kolegiów elektorskich wchodziła obywateli spełniający określone wymagania co do wykształcenia, stanowiska i zasług.

Wybory do Sejmu RP I kadencji odbyły się 5 XI 1922 r., a do Senatu – 12 XI 1922 r. Mandaty uzyskało 93 senatorów z list okręgowych i 18 z list państwowych. Każde województwo stanowiło oddzielny okręg wyborczy; wyjątkiem była Warszawa – oddzielny obwód.

Wraz z rozwojem nowoczesnych technologii zmieniały się narzędzia prowadzenia działań przedwyborczych. W dwudziestoleciu międzywojennym kampanie wyborcze do parlamentu prowadzono za pomocą ulotek, plakatów, a po 1926 r. – również radia i filmu. Hasła zachęcające do głosowania na daną partię konstruowano na podstawie językowej antagonizacji odbiorców, odwoływania się do ich tożsamości, upodobań i skojarzeń symboliczno-wizualnych.

Karykatury z 1922 i 1930 r. r. dobrze ilustrują natężenie agitacji przedwyborczej.

Mapa II RP
z zaznaczeniem okręgów
wyborczych, 1922 r.
[Archiwum Główne Akt
Dawnych]

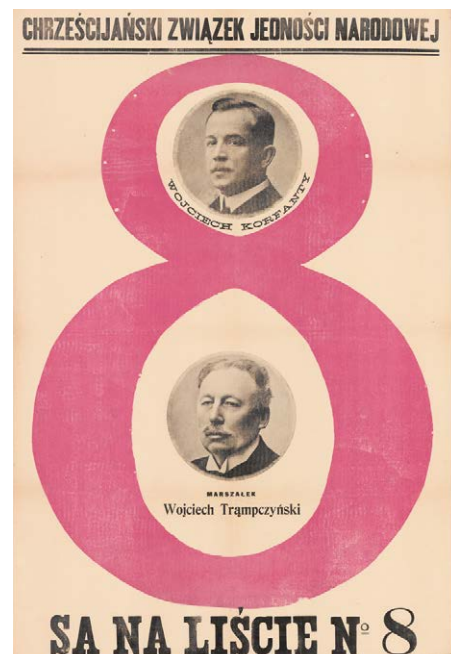
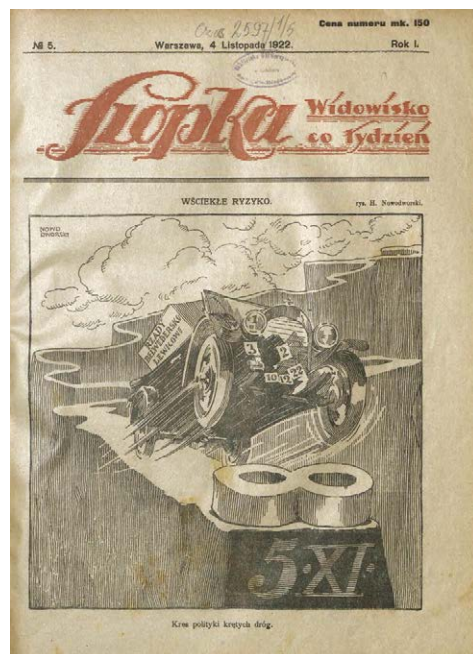
Telegram z informacją o wyborze na senatora konsula RP w Chicago Zygmunta Nowickiego, listopad 1922 r. [Własność rodziny]

Partie walczą, Antoni Romanowicz, „MUCHA” 1922, nr 40, w: *Prosto z Wiejskiej. Sejm i Senat II Rzeczypospolitej w karykaturze i satyrze*, Andrzej Zakrzewski (oprac.), Wrocław 1990.

Wściekle ryzyko. Kres polityki krętych dróg, rys. Henryk Nowodworski, „Szopka” 1922, nr 5, w: *Prosto z Wiejskiej. Sejm i Senat II Rzeczypospolitej w karykaturze i satyrze*, Andrzej Zakrzewski (oprac.), Wrocław 1990.

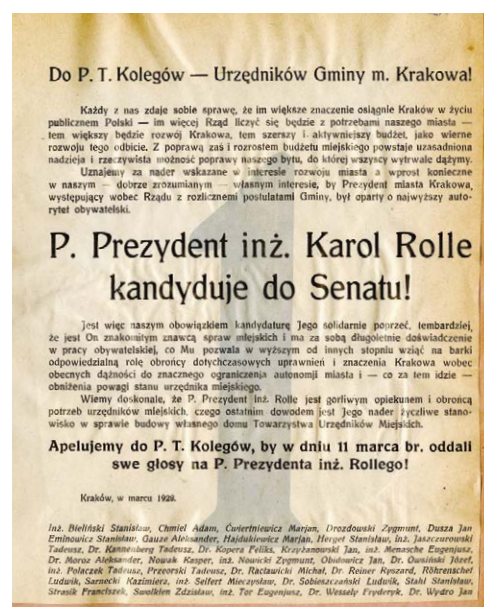
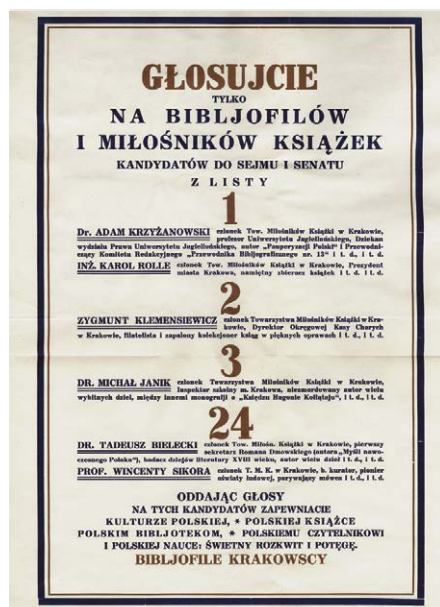
Ulotka nawołująca do głosowania na Wojciecha Trąpczyńskiego i Wojciecha Korfanteo. [Biblioteka Narodowa w Warszawie]

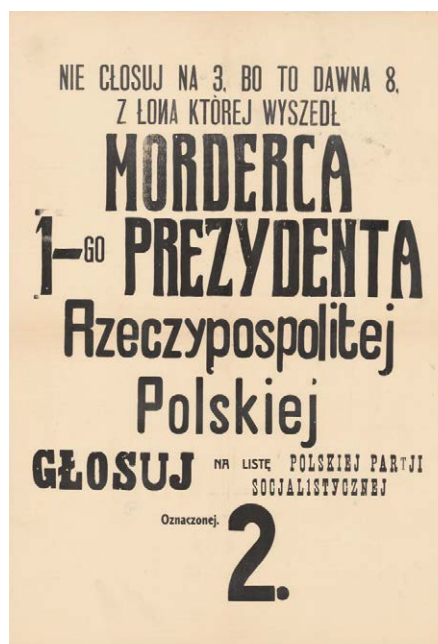
Ósemkę, oznaczającą w 1922 r. numer listy Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej, wykorzystywano w rozmaity sposób.

Głosujcie tylko na bibliofilów i miłośników książek, Kraków 1928 r. [Własność rodziny]

Ulotka popierająca kandydującego do Senatu prezidenta Krakowa Karola Rollego, 1928 r. [Własność rodziny]

W materiałach wyborczych starano się rozmaitymi treściami dotrzeć do elektoratu, nieraz też zdarzały się niezbyt zawołowane wskazówki, na kogo powinni głosować funkcjonariusze państwowi, np. urzędnicy podlegli kandydatom na senatorów.

Tylko barany będą głosować na ósemkę, która jest numerem obszarników, paskarzy, hrabiów i wrogów ludu. Ulotka PSL-Piast z 1922 r., w: *Prosto z Wiejskiej. Sejm i Senat II Rzeczypospolitej w karykaturze i satyrze*, Andrzej Zakrzewski (oprac.), Wrocław 1990.

Ulotka wyborcza z 1928 r., obwiniająca środowisko endecji o zabójstwo Gabriela Narutowicza i nakłaniająca do poparcia kandydatów socjalistycznych. [Biblioteka Narodowa w Warszawie]

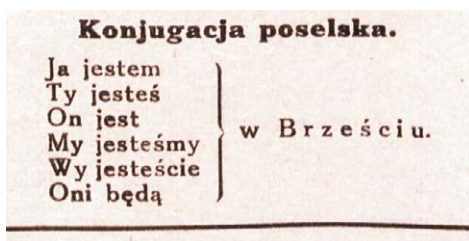
W kampaniach wyborczych bazowano na stereotypach i odwołaniach kulturowych lub historycznych, zrozumiałych i akceptowanych przez własny elektorat.

W 1928 r. BBWR miał numer 1 na liście, co niezwykle ułatwiało przekaz w kampanii wyborczej.

Plakat, autorstwa Stefana Norblina, przekonujący do popierania stronnictwa marszałka Józefa Piłsudskiego, 1930 r. [Archiwum Państwowe w Lublinie, Zbiór afiszów i druków ulotnych, sygn. 63]

Rysunek z „Hasła Łódzkiego” z 5 XII 1930 r. W więzieniu w Brześciu zatrzymanych polityków traktowano niezwykle brutalnie. [Wikipedia Commons]

„Mucha” 1930, nr 42, w: *Prosto z Wiejskiej. Sejm i Senat II Rzeczypospolitej w karykaturze i satyrze*, Andrzej Zakrzewski (oprac.), Wrocław 1990, s. 141.

Wybory do Senatu w 1930 r. w Warszawie, przewodniczący 190. obwodu Władysław Walter składa kartki wyborcze w okręgowej komisji wyborczej. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

29 VIII 1930 r. prezydent Ignacy Mościcki rozwiązał Sejm i Senat przed upływem kadencji. W listopadzie odbyły się wybory parlamentarne, nazwane „brzeskimi” od twierdzy w Brześciu nad Bugiem, w której osadzono aresztowanych w nocy z 9 na 10 IX 1930 r. opozycyjnych posłów m.in. Wincentego Witosa, Hermana Liebermana, Adama Ciołkosza. Pomimo manipulacji wyborczych i zdobycia 46,8% głosów – co dało mu ponad połowę mandatów w Sejmie i Senacie, w którym od 1928 r. dominowali piłsudczycy – sanacyjny Blok Współpracy z Rządem (BBWR) nie zdobył większości konstytucyjnej.

Wybory do Senatu IV kadencji, przeprowadzone na podstawie nowej ordynacji wyborczej, odbyły się w dwóch etapach: 25 VIII 1935 r. wybrano 2577 delegatów do wojewódzkich kolegiów wyborczych (frekwencja ponad 62%, liczba uprawnionych 267 tys.), a 15 IX 1935 r. zebrały się wojewódzkie kolegia wyborcze. Wybrany w 1935 r. parlament został rozwiązany przez prezydenta Ignacego Mościckiego 13 IX 1938 r., przed upływem kadencji. Wybory do Senatu V kadencji odbyły się 6 XI 1938 r.

Ozdobny koszyczek, pełniący funkcję urny wyborczej w 1938 r. W takich warunkach tajność wyborów była co najmniej wątpliwa. Marszałek Polski Edward Rydz-Śmigły podczas głosowania w wyborach do Senatu, Warszawa 1938 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

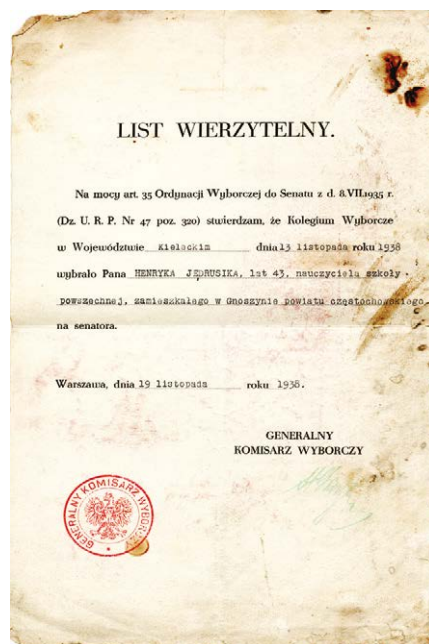
Bierne prawo wyborcze do Senatu przysługiwało wyborcom, którzy ukończyli 40 lat.

Prawo wyborcze czynne według ordynacji z 1922 r.

Należało w dniu wyborów mieć ukończone 30 lat, zamieszkiwać w okręgu wyborczym minimum rok (wyjątek stanowili rolnicy, którzy przenieśli się w ramach reformy rolnej, robotnicy zmuszeni do zmiany pracy, a tym samym do zmiany miejsca zamieszkania i przeniesieni służbowo urzędnicy). Nie mogli głosować zarówno w wyborach do Sejmu, jak i do Senatu: ubezwłasnowolnieni, aktualni dłużnicy, pozbawieni władzy rodzicielskiej, skazani prawomocnym wyrokiem sądowym, lichwiarze.

Prawo wyborcze bierne według ordynacji z 1935 r.

Prezydent i kolegia elektorskie wyłaniali skład Senatu. Wymogi wobec kandydatów: z tytułu zasługi osobistej (np. Order Virtuti Militari, Order Orła Białego, Krzyż Walecznych), z tytułu wykształcenia (wyższe, liceum pedagogiczne, szkoła podchorążych, stopień oficerski), z tytułu zaufania obywateli (piastujący stanowiska z wyboru w samorządzie terytorialnym, radcowie izb rolniczych, przemysłowo-handlowych, rzemieślniczych, przewodniczący cechów, kół i stowarzyszeń użyteczności publicznej, liczących min. 1000 płacących regularnie składki członków, istniejących na 3 lata przed wyborami).

List wierzytelny nauczyciela Henryka Jędrusika (1895–1972), ojca znanej aktorki Kaliny Jędrusik, Kolegium Wyborcze w Województwie Kieleckim, 1938 r.
[Własność rodziny]

Wybory do Senatu w 1930 r.
w Krakowie, wóz agitacyjny BBWR.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Marszałkowie Senatu II RP

Posiedzenie Senatu w sprawie budżetu Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, widoczny prowadzący obrady marszałek Bogusław Miedziński, 1939 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Pierwsze posiedzenie nowej kadencji Senatu otwierał prezydent RP i powoływał na przewodniczącego marszałka seniora, jednego z trzech najstarszych wiekiem senatorów. Przewodniczący składał ślubowanie, następnie ślubowali wszyscy senatorowie.

Marszałek Senatu był wybierany przez senatorów w głosowaniu tajnym, bezwzględną większością głosów. Od 1935 r. marszałek elekt pytał prezydenta RP o zgodę na objęcie urzędu. Marszałek miał trzech zastępców (wicemarszałków), wybieranych w głosowaniu tajnym spośród zgłoszonych kandydatów. Prowadzącego obrady marszałka lub wicemarszałka wspierało sześciu sekretarzy, powoływanych spośród najmłodszych senatorów.

Marszałek zwoływał posiedzenia Senatu i im przewodniczył, ustalał porządek dzienny, decydując o rozpatrywaniu projektów sejmowych, wniosków komisji senackich, sprawozdań rządu, interpelacji senatorów. Uprawnienia marszałków zwiększyły się po uchwaleniu konstytucji kwietniowej, zgodnie z którą przewodniczyli oni zgromadzeniu elektorów wybierającemu prezydenta. Marszałek Senatu mógł też zastępczo sprawować funkcję prezydenta w razie opróżnienia tego urzędu. W konstytucji marcowej z 1921 r. tę prerogatywę posiadał marszałek Sejmu.

Możliwości oddziaływania marszałków na pozostałe władze i społeczeństwo były ograniczone. Marszałek Senatu I kadencji (1922–1927) Wojciech Trąpczyński próbował roli mediatora w czasie przewrotu majowego w 1926 r. Marszałek Senatu II kadencji (1928–1930) Julian Szymański

Marszałek Senatu V kadencji (1938–1939) Bogusław Miedziński z laską marszałkowską, będącą atrybutem władzy marszałków, lata 1938–1939. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

usiłował zakończyć konflikt między Józefem Piłsudskim a parlamentem. Marszałek Senatu III kadencji (1930–1935) Władysław Raczkiewicz tonował zaś nastroje po procesie brzeskim, a za swoje podstawowe zadanie uznał budowanie autorytetu prezydenta, utrwalanie silnej władzy państwowej i współpracę wszystkich organów państwowych. Marszałkowie Senatu angażowali się również we współpracę z Polakami żyjącymi za granicą.

Wojciech Trąpczyński (1860–1953), marszałek Senatu I kadencji (1922–1927). Prawnik, działacz Narodowej Demokracji, w 1910 r. został wybrany na posła z powiatu poznańskiego do Sejmu Pruskiego, a w 1911 r. do Reichstagu. W odrodzonej Polsce pełnił też funkcję marszałka Sejmu Ustawodawczego. Na początku okupacji został wysiedlony z Poznania do Generalnego Gubernatorstwa. Zamieszkał w Warszawie; utrzymywał kontakty polityczne m.in. z Cyrylem Ratajskim, Delegatem Rządu RP na Kraj. Po wojnie wrócił do Poznania.

Julian Szymański (1870–1958), marszałek Senatu II kadencji (1928–1930). Profesor okulistyki, twórca nowatorskich metod leczenia chorób oczu, zwłaszcza jaskry. W czasie okupacji niemieckiej pracował w Szpitalu Maltańskim w Warszawie. W 1949 r. wyemigrował wraz z rodziną do Brazylii, w 1957 r. wrócił do Polski.

Władysław Raczkiewicz (1885–1947), marszałek Senatu III kadencji (1930–1935). Minister spraw wewnętrznych w czterech rządach II RP, wojewoda nowogrodzki (1921–1924), wileński (1926–1931), krakowski (1935), pomorski (1936–1939). Polityk obozu sanacyjnego, prezes Światowego Związku Polaków z Zagranicy (1934–1939), prezydent RP na uchodźstwie (1939–1947).

Marszałek Senatu Wojciech Trąpczyński.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Marszałek Senatu Julian Szymański.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Marszałek Senatu Władysław Raczkiewicz.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Władysław Raczkiewicz, prezes Światowego Związku Polaków z Zagranicy, wręczający nagrodę polonijnej drużynie lekkoatletów z USA podczas I Igrzysk Sportowych Polaków z Zagranicy, sierpień 1934 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Aleksander Prystor (1874–1941), marszałek Senatu IV kadencji (1935–1938). Pułkownik piechoty Wojska Polskiego, bliski współpracownik Józefa Piłsudskiego, premier i wielokrotny minister. Po agresji ZSRR na Polskę schronił się na Litwie, w 1940 r. został aresztowany przez NKWD. Zmarł w szpitalu więziennym na Butyrkach w Moskwie.

Bogusław Miedziński (1891–1972), marszałek Senatu V kadencji (1938–1939). Podpułkownik piechoty Wojska Polskiego, zastępca generalnego adiutanta naczelnego wodza, po śmierci Józefa Piłsudskiego został stronnikiem marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego. Od września 1939 r. aż do śmierci przebywał na emigracji w Afryce Południowej i Wielkiej Brytanii.

Marszałkowie seniorzy

Bolesław Limanowski (1835–1935), marszałek senior Senatu I kadencji (1922–1927), senator II–III kadencji (1928–1935). Historyk, socjolog, działacz socjalistyczny i niepodległościowy. Współtwórca Polskiej Partii Socjalistycznej.

Marszałek Senatu Aleksander Prystor (z lewej).
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Marszałek Senatu Bogusław Miedziński.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Marszałek senior Bolesław Limanowski.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Aleksander Prystor jako nowo powołany marszałek Senatu na spotkaniu z prezydentem RP Ignacym Mościckim. Okładka pisma „Światowid” 1935, nr 41.
[Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa]

NOWY MARSZAŁEK SENATU U P. PREZYDENTA RZPLITEJ.

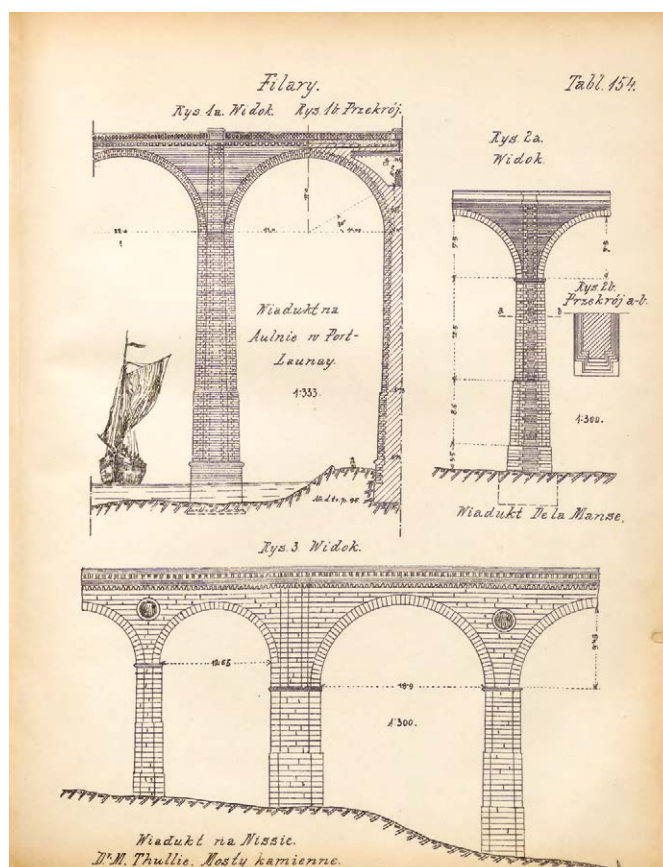
P. Prezydent Rzplitej przyjął na audjencji nowego Marszałka Senatu, płk. Aleksandra Prystora. Wedle Konstytucji Marszałek Senatu, w określonych tą ustawą wypadkach, jest zastępcą Prezydenta Rzeczypospolitej.

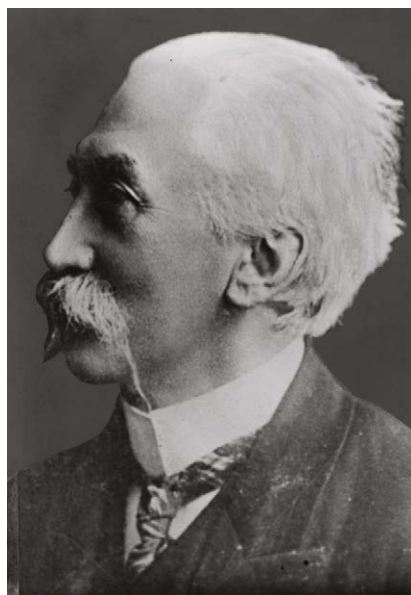
Maksymilian Thullie (1853–1939), marszałek senior Senatu II i III kadencji (1928–1935). Inżynier, dziekan wydziałów: Inżynierii i Inżynierii Wodnej Politechniki Lwowskiej, dwukrotnie rektor tej uczelni (1894/1895 i 1910/1911).

Antoni Horbaczewski (1856–1944), marszałek senior Senatu IV kadencji (1935–1938), senator II–IV kadencji (1928–1938), w latach 1930–1935 przewodniczący Ukraińskiego Klubu Parlamentarnego. Ukraiński adwokat i parlamentarzysta okresu Austro-Węgier i Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej, istniejącej od 1 XI 1918 r. do 16 VII 1919 r.

Leon Wolf (1883–1968), marszałek senior Senatu V kadencji (1938–1939). Adwokat, poseł Zgromadzenia Narodowego Czechosłowacji, działacz polski na Zaolziu, po jego aneksji przez Polskę w 1938 r. starosta we Frysztacie.

Ilustracja w: *Mosty kamienne*, Maksymilian Thullie, Lwów 1908. [Politechnika Wrocławska]

Marszałek senior Maksymilian Thullie (z lewej). [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Marszałek senior Leon Wolf. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Od lewej: senator Antoni Horbaczewski, poseł Lucjan Żeligowski, prezydent RP Ignacy Mościcki i premier Walery Sławek po zaprzysiężeniu marszałków seniorów, 1935 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Senatorek i senatorów portret zbiorowy

W latach 1922–1939 mandat senatorski sprawowały 452 osoby. Kandydaci musieli mieć ukończone 40 lat. Senatorami zostawały w większości osoby z wyższym wykształceniem, często zamożne, mające zasługi dla lokalnych społeczności i państwa.

W Senacie dominowała inteligencja (60–70%), następnie ziemianie, chłopi i przedsiębiorcy rolni (20–25%), przemysłowcy i kupcy (ok. 10%), duchowni różnych wyznań (poniżej 10%).

Wśród senatorów znalazło się wielu byłych parlamentarzystów, wpływowych polityków, oficerów, weteranów wojennych i lokalnych działaczy: politycznych, społecznych, gospodarczych i kulturalnych. Senatorowie stanowili więc grupę bardzo zróżnicowaną pod wieloma względami.

Senat, lipiec 1927 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Portret Zofii Daszyńskiej-
-Golińskiej z okresu
młodości. „Trzeźwość”
1934, nr 1–3.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Józefa Bramowska. Senatorka ze
Śląska, film dokumentalny, 2019 r.
[Regionalny Instytut Kultury
w Katowicach]

Józefa Bramowska w stroju
regionalnym.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Senatorki

Polki uzyskały zarówno czynne, jak i bierne prawo wyborcze już w listopadzie 1918 r. jako jedne z pierwszych w Europie, po Finlandii (1906 r.), Norweżkach (1913 r.), Dunkach (1915 r.), Holenderkach i Rosjankach (1917 r.). Był to początek drogi, bo legislacja wyprzedzała przekonania społeczne, a kobiety miały utrudniony dostęp do wyższych stanowisk. Mandat senatorski w II RP objęło 19 kobiet. Były działaczkami społecznymi i lokalnymi, pracowały naukowo, a kilka z nich prywatnie było związanych z politykami lub wysokimi oficerami.

Zofia Daszyńska-Golińska (1866–1934), senatorka II kadencji (1928–1930). Ekonomistka, socjolożka, działaczka społeczna, socjalistyczna i feministyczna; autorka wielu publikacji z zakresu ekonomii, polityki społecznej i zapobiegania alkoholizmowi, profesor Wolnej Wszechnicy Polskiej.

Józefa Bramowska (1860–1942), senatorka II i III kadencji (1929–1930 i 1935). Działaczka społeczna, propagatorka polskości na Śląsku, uczestniczka akcji plebiscytowej i III powstania śląskiego. Założycielka Towarzystwa Polek w Żyglinie, od 1927 r. przewodnicząca Zarządu Głównego Towarzystwa Polek na Śląsku, członkini honorowa Narodowej Organizacji Kobiet. Prowadziła gospodarstwo rolne w Żyglinie, pracowała również sezonowo w kopalni rudy żelaza.

Olena Łewczaniwska (Helena Lewczanowska) (1881–1940), senatorka I kadencji (1922–1927). Właścicielka ziemiska, nauczycielka, działaczka społeczno-polityczna na Wołyniu. W grudniu 1939 r. została aresztowana przez NKWD i, według różnych przekazów, zmarła na zesłaniu w Kazachstanie lub została rozstrzelana na Ukrainie wiosną 1940 r.

Maria Bartel (1881–1969), senatorka V kadencji (1938–1939), nauczycielka, działaczka niepodległościowa i społeczna. Działaczka Ligi Kobiet i wiceprzewodnicząca Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet, członkini Zarządu Unii Polskich Obrończyń Ojczyzny; w latach 1919–1927 radna m. Lwowa. Żona wielokrotnego premiera prof. Kazimierza Bartla.

Olena Łewczaniwska.
*Parlament Rzeczypospolitej
Polskiej 1919–1927*, Henryk
Mościcki, Włodzimierz
Dzwonkowski (red.),
Warszawa 1928.
[Biblioteka Sejmowa]

Zaprzysiężenie
prezydenta RP
Ignacego Mościckiego,
Zamek Królewski,
4 VI 1926 r. Pierwsza
z prawej Maria Bartel.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Senatorowie mniejszości narodowych i etnicznych

W Senacie wielonarodowej II RP zasiadało wielu przedstawicieli mniejszości. W Izbie wyższej najliczniej reprezentowana była mniejszość żydowska (w poszczególnych kadencjach od 2 do 15 senatorów) i ukraińska (od 6 do 12). Swoich reprezentantów miały także mniejszości: niemiecka, ormiańska, białoruska, rosyjska i tatarska.

Narodowość żydowska

Mojżesz Schorr (1874–1941), senator IV kadencji (1935–1938). Jeden z twórców historiografii polskich Żydów. Po agresji ZSRR na Polskę został aresztowany przez NKWD i zesłany do łagru w Uzbekistanie, gdzie zmarł.

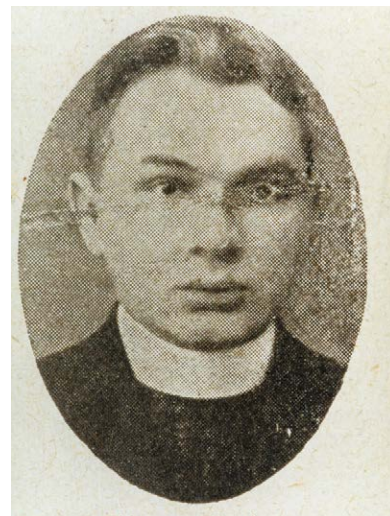

Posiedzenie Państwowej Rady Oświecenia Publicznego w Warszawie, widoczni m.in. prezes Polskiej Akademii Literackiej Wacław Sieroszewski, prezes Konsystorza Kościoła ewangelicko-augsburskiego Juliusz Bursche, a drugi z prawej w pierwszym rzędzie – senator Mojżesz Schorr, 1936 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Julian Tatomyr, fotografia w: *Sejm i Senat 1928–1933*, Tadeusz i Karol Rzepeccy, Poznań 1928.

Narodowość ukraińska

Julian Tatomyr (1883–1946), senator II kadencji (1928–1930). Ksiądz grekokatolicki, proboszcz we wsi Łąka nad Dniestrem. W latach 1939–1941 był przewodniczącym Ukraińskiego Komitetu Pomocy w Przemyślu, a potem szefem wydziału młodzieży Ukraińskiego Komitetu Centralnego. Od 1944 r. przebywał na emigracji, gdzie zmarł.

Samuel Manugiewicz.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Narodowość białoruska

Roman Skirmunt (1868–1939), senator III kadencji (1930–1935). Poseł do pierwszej Dumi Państwowej Imperium Rosyjskiego (1906 r.), w 1918 r. premier Białoruskiej Republiki Ludowej. Ziemianin, pochodził z typowej dla Kresów rodziny o zróżnicowanej świadomości narodowej. Był narodowym działaczem białoruskim. Po agresji ZSRR na Polskę we wrześniu 1939 r. został zamordowany we własnym majątku przez miejscowych chłopów.

Delegacja 84. Pułku Piechoty z Pińska na audiencji u prezydenta RP Ignacego Mościckiego w związku z zaproszeniem go na uroczystość wręczenia sztandaru pułkowi. Widoczny m.in. senator Roman Skirmunt (z lewej), 1936 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Narodowość ormiańska

Samuel Manugiewicz (1871–1956), senator II kadencji (1928–1930). Polski ksiądz katolicki obrządku ormiańskiego, działacz społeczności ormiańskiej w Małopolsce Wschodniej. Burmistrz Kut. Propagator spółdzielczości, prezes Towarzystwa Gospodarczego i Związku Rolników w Kutach.

Narodowość niemiecka

Ernst Barczewski (1861–1937), poseł na Sejm (1920–1922), senator II kadencji (1928–1930). Mazurski pastor ewangelicki. Po 1933 r. zrezygnował z aktywnej działalności politycznej ze względu na wzrost znaczenia opcji prohitlerowskiej wśród Niemców w Polsce.

I Zjazd Nauczycieli
Szkół Rosyjskich
w Warszawie. Senator
Maciej Kasperowicz
czwarty z lewej
w drugim rzędzie.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Nekrolog senatora
Aleksandra
Achmatowicza w:
„Goniec Codzienny”
1944, nr 815, str. 4.
[Jagiellońska
Biblioteka Cyfrowa]

Narodowość rosyjska

Maciej Kasperowicz (1869–?), senator I kadencji (1922–1927). Działacz mniejszości rosyjskiej w Polsce. Inżynier, karierę zawodową związał z kolejnictwem szybko rozwijającym się w carskiej Rosji. Obejmował m.in. funkcję naczelnika kolei na odcinku Moskwa – Kijów – Woroneż, a po wyjeździe do Polski stanął na czele dyrekcji kolei wąskotorowej PKP w Wilnie.

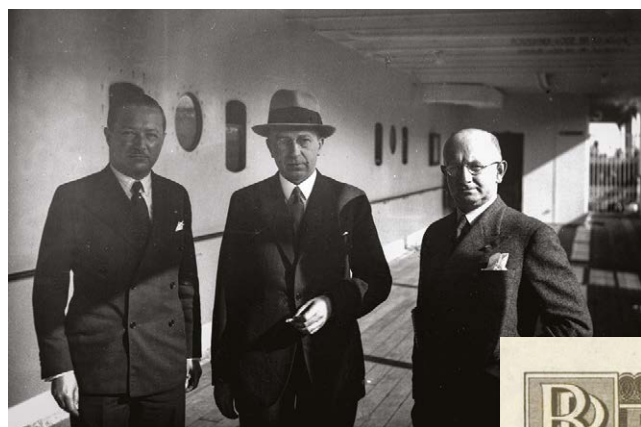
Narodowość tatarska

Aleksander Achmatowicz (1865–1944), senator II kadencji (1928–1930). Prawnik. Prezes Związku Tatarów Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy (1917–1918). Był autorem prac z zakresu prawa cywilnego i aspektów prawnych Koranu.

Aleksander
Achmatowicz.
[Własność rodziny]

Indywidualności

Wojciech Korfanty (1873–1939), senator III kadencji (1930–1935). Związany z chrześcijańską demokracją, jedna z najważniejszych postaci w walce o przyłączenie Górnego Śląska do Polski. W 1930 r. został aresztowany i osadzony w Twierdzy Brzeskiej. Wybrany na senatora, odzyskał wolność. Zagrożony aresztowaniem, w 1935 r. wyjechał do Czechosłowacji. Wiosną 1939 r. wrócił do Polski i został ponownie uwięziony. Zwolniono go w lipcu 1939 r., kiedy pogorszył się stan jego zdrowia. Zmarł 17 VIII 1939 r.

Adam Koc (1891–1969), senator V kadencji (1938–1939). Pułkownik piechoty Wojska Polskiego, po śmierci Józefa Piłsudskiego znalazł się w grupie zwolenników gen. Edwarda Rydza-Śmigłego. Szef Obozu Zjednoczenia Narodowego. Naczelny dyrektor Banku Polskiego.

Banknot z podpisem Adama Koca jako naczelnego dyrektora Banku Polskiego.
[Wikimedia Commons Gabinet Numizmatyczny Damian Marciniak]

Senator Wojciech Korfanty, świadek obrony w procesie brzeskim, podczas składania zeznań w Sądzie Okręgowym w Warszawie, 1931–1932.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Adam Koc (w środku) na pokładzie statku MS Piłsudski w drodze powrotnej z USA, październik 1935 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

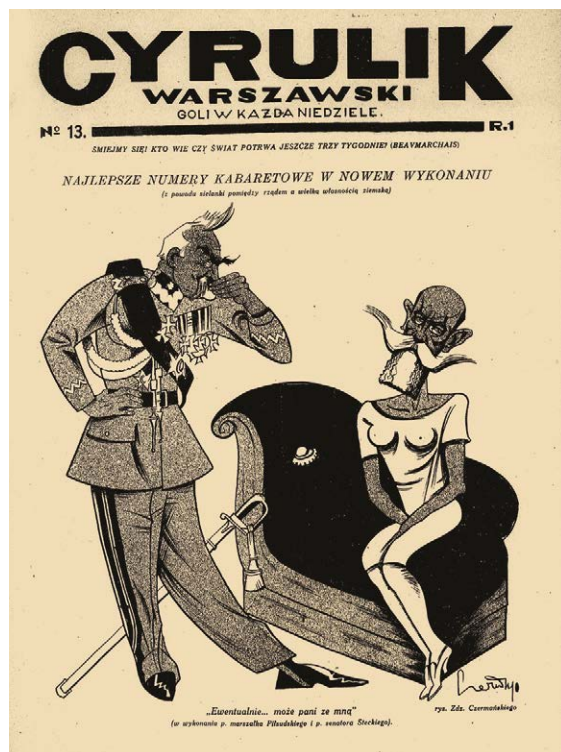

Jakub Bojko (1857–1943), poseł na Sejm Ustawodawczy i Sejm II kadencji, senator I i III kadencji (1922–1927 i 1930–1935). Działacz ludowy, nauczyciel i publicysta. Wójt Gręboszowa. Jeden z pionierów ruchu ludowego w Galicji, współtwórca Stronnictwa Ludowego (1895 r.).

Jan Stecki (1871–1954), senator I i III kadencji (1922–1927 i 1930–1933). Ekonomista, działacz organizacji ziemiańskich, minister w rządach Rady Regencyjnej. Od 1923 r. jeden z przywódców Stronnictwa Chrześcijańsko-Narodowego, po przewrocie majowym był związany z obozem piłsudczykowski.

Ludwik Hammerling (1874–1935), senator I kadencji (1922–1927) wybrany z listy PSL-Piast, uchodził za postać tajemniczą i kontrowersyjną. Urodził się w podkarpackim Drohojowie i aby uzyskać obywatelstwo amerykańskie posługiwał się fałszywym aktem urodzenia na Hawajach. Obywatelstwo amerykańskie zostało mu odebrane w 1924, kiedy piastował mandat senatora. Mimo to w 1928 r. wyjechał na stałe do USA. Zginął 27 IV 1935 r., po upadku z okna na 15. piętrze nowojorskiego drapacza chmur. Nie wiadomo, czy był to wypadek, zabójstwo czy samobójstwo.

Senator Jakub Bojko wśród przedstawicieli miejscowej ludności w strojach ludowych.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Karykatura Józefa Piłsudskiego i senatora Jana Steckiego, komentarz próby pozyskania przez marszałka środowiska właścicieli ziemskich, których przedstawicielem w Senacie był m.in. Stecki, w: „Cyrulik Warszawski” 1926, nr 13.
[Biblioteka Narodowa w Warszawie]

Z drapaczy chmur na bruk – notka dotycząca tragicznej śmierci senatora Ludwika Hammerlinga.
[Archiwum Senatu]

Podobnie jak dziś, senatorowie otrzymywali legitymacje senatorskie, uprawniające m.in. do bezpłatnych przejazdów kolejowych. Legitymacja Jana Steckiego, senatora I i III (1922–1927 i 1930–1933) kadencji.
[Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II]

Działalność senatorska

W II RP Senatowi przypisywano szczególne zadania. Miał być nie tylko nawiązującą do tradycji przedrozbiorowej Izbą wyższą parlamentu, ale również czynnikiem łagodzącym życie polityczne. Zadaniem senatorów było tonowanie walk partyjnych i doprowadzanie zwaśnionych stron do porozumienia. Naczelnik państwa Józef Piłsudski 28 XI 1922 r., w dniu otwarcia pierwszego posiedzenia Senatu II Rzeczypospolitej Polskiej, zwrócił się do senatorów słowami:

Wielką jest tradycja Senatu w Polsce. Czyni ona z panów nie główny motor pracy państwowej, ale zgodnie z duchem konstytucji współczesnych krajów demokratycznych nakazuje wam być rzecznikami rozsądku, rozwagi i miary przy spełnianiu zadań poruczonych naczelnym organom władzy państwowej. (...) Pozwólcie więc, Pano- wie, wyrazić życzenie, abyście jako instytucja państwo- wa, reprezentująca umiar, stawali w ciężkim zadaniu współpracy zawsze po stronie tych, którzy czy to z urzę- du, czy ze skłonności łagodzą tarcia, zmniejszają konflik- ty i doprowadzają do koniecznej równowagi zamierzeń, celów i środków.

Tablica w budynku Senatu informująca o posiedzeniach komisji, 1930 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Wypełnianie takiej funkcji w ramach nadanych Sena- towi kompetencji zarówno przez konstytucję marcową (1921 r.), jak i kwietniową (1935 r.) było trudne. Mimo to działalność Izby wyższej charakteryzowała się mniej- szym natężeniem sporów politycznych, a polemiki pro- wadzone podczas obrad były bardziej merytoryczne niż w Sejmie. Wynikało to zarówno z ograniczonych kom- petencji Senatu, jak i bardziej zaawansowanego wieku i nieraz lepszego przygotowania merytorycznego sena- torów.

Wystąpienia w Senacie musiały być wygłaszane, a nie odczytywane. Za zgodą marszałka zabierający głos mo- gli przeczytać jedynie treść dokumentów, dane liczbowe, sprawozdania komisji senackich i krótkie oświadczenia reprezentowanych przez siebie stronnictw.

Obrady Senatu
III kadencji (1930–1935).
Widoczni m.in. marszałek
Władysław Raczkiewicz
i ówczesny wiceminister
spraw wojskowych
Felicjan Sławoj
Składkowski, 1932 r.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Komisje

Obowiązkiem senatora był udział w posiedzeniach Senatu i pracach komisji senackich. Funkcjonowało siedem senackich komisji stałych: Regulaminowa, Spraw Zagranicznych i Wojskowych, Skarbowo-Budżetowa, Prawnicza, Administracyjna i Samorządowa, Gospodarstwa Społecznego, Oświaty i Kultury. Senator mógł brać udział w pracach dwóch komisji. Na czele każdej stał przewodniczący. Przedmiotem pracy komisji były ustawy sejmowe, do których Senat powinien się ustosunkować w ciągu 30 dni od daty przekazania. Zazwyczaj głosowano jawnie, poprzez powstanie, i imiennie. Wyjątkiem były wybory personalne marszałka, jego zastępców i sekretarzy.

Za nieusprawiedliwioną nieobecność na posiedzeniu plenarnym o 5% obniżano wynagrodzenie senatora. Nieuczestniczenie w 15 kolejnych posiedzeniach powodowało wygaśnięcie mandatu. Ponadto senator nie mógł w swojej działalności pozaparlamentarnej powoływać się na pełnioną przez siebie funkcję. Za „przywołanie do porządku”, np. za awantury czy wystąpienia nie na temat, marszałek mógł ukarać senatora utratą 10% uposażenia, Senat mógł też nałożyć na niego większą karę finansową. Senator wykluczony z posiedzenia przez marszałka tracił diety na 15 dni, a przez Senat – nawet na miesiąc.

Czołg lekki dwuwieżowy przed gmachem Senatu. Pokaz polskiego sprzętu wojskowego zorganizowany dla Komisji Skarbowo-Budżetowej Senatu III kadencji (1930–1935), 1933 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Posiedzenie Komisji Skarbowo-Budżetowej Senatu II kadencji (1928–1930). Widoczni m.in.: marszałek Polski Józef Piłsudski i marszałek Senatu Julian Szymański (pierwszy z prawej), 1929 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Posiedzenie Komisji Spraw Zagranicznych i Wojskowych Senatu III kadencji (1930–1935). Na pierwszym planie senator II–III kadencji (1928–1935) Stefan Perzyński. Widoczni także m.in. marszałek Senatu Władysław Raczkiewicz, senator Wojciech Korfanty i senator I–III kadencji (1925–1935) Dorota Kłuszyńska, 1932 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Posiedzenie Komisji Konstytucyjnej Senatu III kadencji (1930–1935), obradującej nad projektem konstytucji kwietniowej. Widoczni m.in.: Walery Sławek, wicemarszałek Sejmu Wacław Makowski, a także senatorowie Walery Roman i Henryk Loewenhertz, marszałek Senatu Władysław Raczkiewicz, wicemarszałek Senatu Antoni Bogucki, wicemarszałek Sejmu Stanisław Car, senator Stefan Perzyński, 1934 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Przysięga

Przez trzy pierwsze kadencje inaugurację kadencji Sejmu i Senatu poprzedzało okolicznościowe nabożeństwo. Pierwsze posiedzenie Senatu w II RP odbyło się 28 XI 1922 r. Otworzył je naczelnik państwa Józef Piłsudski. W następnych kadencjach pierwsze posiedzenie w imieniu prezydenta RP otwierał prezes Rady Ministrów. Przewodnictwo obrad przejmował marszałek senior, powoływany przez prezydenta. On przeprowadzał ślubowanie senatorów i wybór marszałka Senatu. Konstytucja zobowiązywała senatorów do złożenia, na ręce marszałka wobec Izby, następującego ślubowania:

Ślubuję uroczyście, jako senator na Senat Rzeczypospolitej Polskiej, wedle najlepszego mego rozumienia i zgodnie z sumieniem, rzetelnie pracować wyłącznie dla dobra Państwa Polskiego, jako całości.

Tekst ślubowań senatorskiego i poselskiego wyraźnie odróżniał je od religijnej wówczas przysięgi Prezydenta RP, która rozpoczynała się od słów: *Przysięgam Bogu Wszechmogącemu, w Trójcy Świętej Jedynemu*, a kończyła się wezwaniem: *Tak mi dopomóż Bóg i Święta Syna jego Męka. Amen.*

Dziecięca twarz Senatu

Sejm i Senat miały bogate zaplecze socjalne dla dzieci pracowników parlamentu. Mogły one uczęszczać do przeznaczonego dla nich przedszkola, uczestniczyć w organizowanych dla nich imprezach i wyjeżdżać na wspólne obozy wakacyjne.

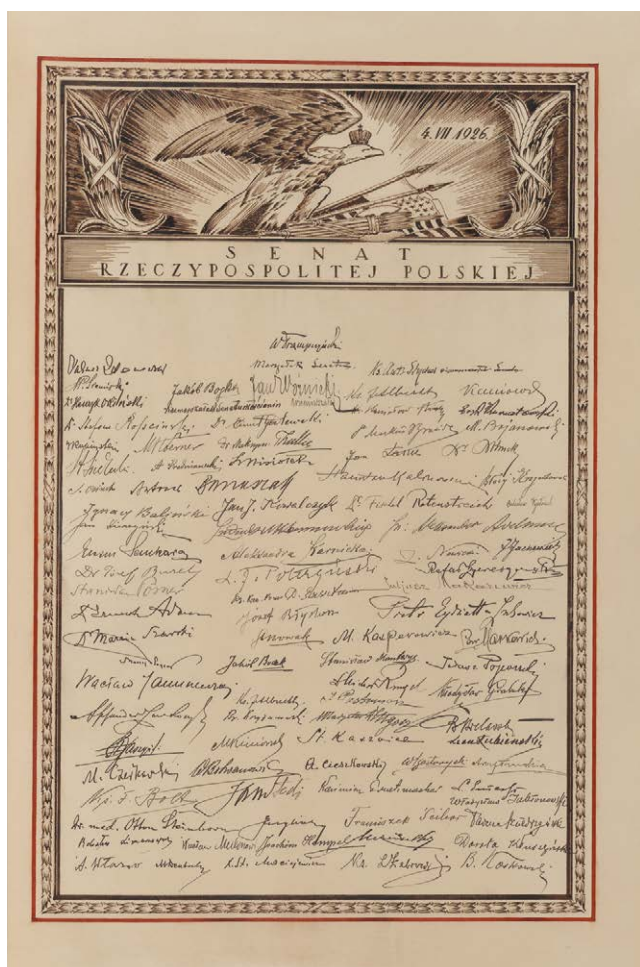
Uroczystość
poświęcenia przedszkola
dla dzieci pracowników
Sejmu i Senatu, marzec
1932 r.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Dzieci pracowników Sejmu i Senatu
na koloniach letnich w Łomży
i Małkini, lipiec 1932 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

WARSZAWA-WILENSKA
TŁUSZCZ

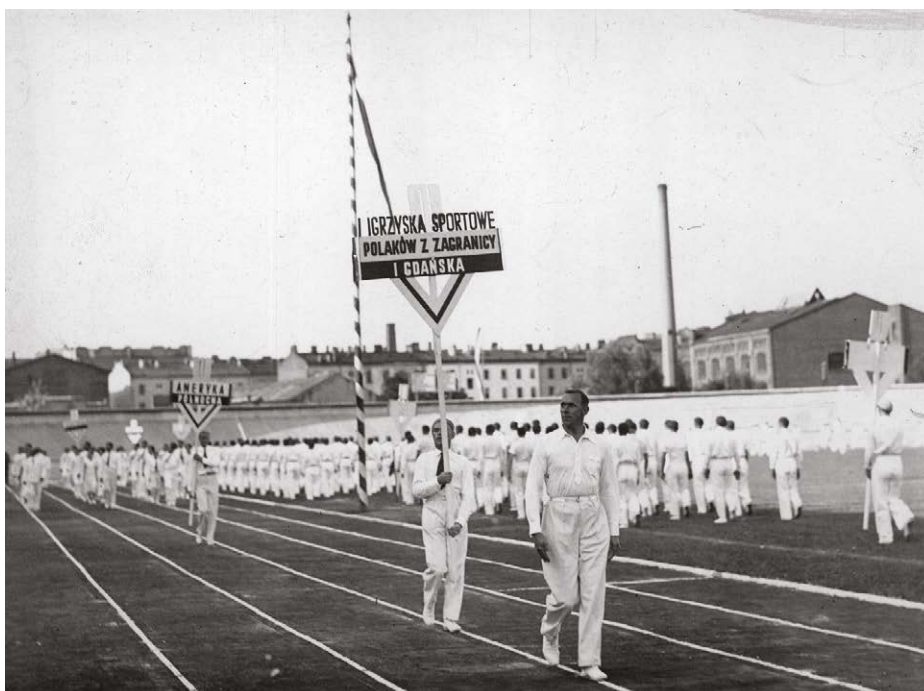

Karta z podpisami senatorów pod Polską „Deklaracją o Podziw i Przyjaźni dla Stanów Zjednoczonych” z okazji 150. rocznicy ogłoszenia Deklaracji Niepodległości, 4 VII 1926 r. Był to wyraz wdzięczności narodu polskiego za wsparcie otrzymane od Amerykanów w odzyskiwaniu niepodległości i pomoc humanitarną. Pod dokumentem podpisało się 5,5 mln obywateli. Na karcie znajdują się podpisy m.in. marszałka Wojciecha Trąpczyńskiego, marszałka seniora Maksymiliana Thulliego, senatorów Jakuba Bojki i Doroty Kłuszyńskiej.
[Biblioteka Kongresu USA, Library of Congress, Washington, D.C.,
<https://www.loc.gov/collections/polish-declarations/about-this-collection/>]

Współpraca międzynarodowa i kontakty z Polonią i Polakami za granicą

Kontakty międzynarodowe Senatu odbywały się w ramach, powstałej w 1889 r., Unii Międzyparlamentarnej, do której Polska przystąpiła w 1920 r., i parlamentarnych grup bilateralnych. Kilku senatorów, zasiadających w parlamentach państw zaborczych, m.in. wicemarszałek Senatu I kadencji ks. Antoni Stychel, już wcześniej należało do Unii Międzyparlamentarnej, inni wstąpili do niej dopiero w Polsce niepodległej. Sejm i Senat utrzymywały przede wszystkim kontakty z parlamentami: Francji, Jugosławii, Węgier, Włoch i Rumunii. Kilku senatorów było członkami założonej w 1914 r. Międzynarodowej Parlamentarnej Konferencji Ekonomicznej, której XXIII zgromadzenie obradowało w 1938 r., w trakcie IV kadencji (1935–1938), w sali Senatu. Otworzył je senator Wojciech Gołuchowski.

Senat odgrywał w okresie międzywojennym istotną rolę w kontaktach z Polonią i w jej konsolidacji. Marszałek Senatu II kadencji (1928–1930) Julian Szymański był gospodarzem I Zjazdu Polaków z Zagranicy, patronat nad kontaktami z Polonią sprawowali także jego następcy. Marszałkowie Senatu stali na czele Rady Organizacyjnej Polaków z Zagranicy, reprezentującej największe ośrodki polonijne. Rada co roku przedstawiała Senatowi problemy i potrzeby polskich organizacji za granicą. Marszałkowie również osobiście zapoznawali się z sytuacją Polonii. Np. marszałek Senatu III kadencji (1930–1935) Władysław Raczkiewicz w 1933 r. odwiedził Polaków mieszkających na czechosłowackim Zaolziu, w Brazylii i Argentynie, a w 1934 r. – w Estonii.

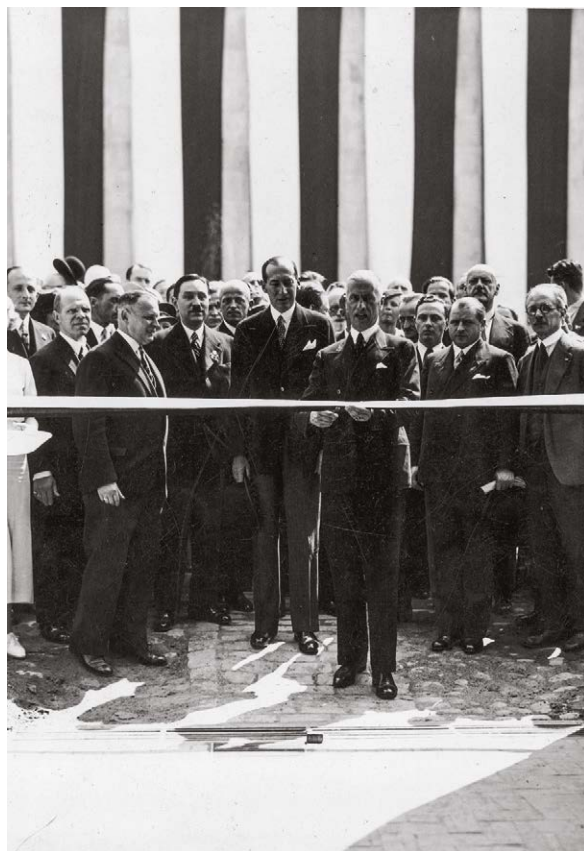

Defilada inauguracyjna I Igrzysk Sportowych Polaków z Zagranicy na stadionie Wojska Polskiego w Warszawie, 1 VIII 1934 r. Igrzyska trwały osiem dni, a udział w nich wzięło 381 zawodników, w tym 33 kobiety.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Otwarcie wystawy „Polska i Polacy w świecie”, zorganizowanej z okazji II Światowego Zjazdu Polaków z Zagranicy. Wstęgę przecina prezes Światowego Związku Polaków z Zagranicy marszałek Senatu III kadencji (1930–1935) Władysław Raczkiewicz. Widoczni m.in.: wiceprezes Bronisław Hełczyński, minister spraw zagranicznych Józef Beck, dyrektor wystawy Henryk Drozdowski, prezydent Warszawy i późniejszy senator Stefan Starzyński, 5 VIII 1934 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Dekoracja wystawy „Polska i Polacy w świecie”, zorganizowanej na terenie Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, 1934 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Senatorowie w terenie

Goście obchodów 15. rocznicy wybuchu III powstania śląskiego, zorganizowanych w Katowicach, 2–3 V 1936 r. Widoczni m.in. weterani powstania styczniowego, a także senator Józefa Bramowska (w stroju regionalnym), która w czasie walk użyczyła powstańcom swojego mieszkania.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Rudolf Kornke (1884–1958), senator IV–V kadencji (1935–1939), górnik, powstaniec śląski, przemawia podczas manifestacji antyniemieckiej w Królewskiej Hucie (obecnie Chorzów), kwiecień 1933 r. Wiec był reakcją na zapoczątkowaną w III Rzeszy „Akcję przeciwko nieniemieckiemu duchowi”, w ramach której m.in. palono książki „wrogie” wobec narodowego socjalizmu.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Parlamentarzyści pracujący przy sypaniu kopca Józefa Piłsudskiego w Krakowie, na pierwszym planie marszałek Senatu IV kadencji (1935–1938) Aleksander Prystor, 1935 r. Jedną z form upamiętniania Polaków zasłużonych dla ojczyzny było sypanie kopców ich imienia. Najpopularniejszy to, wzniesiony w okresie 1820–1823, krakowski Kopiec Kościuszki, ziemia pochodziła m.in. z pola bitwy pod Racławicami, oraz usypany w latach 1934–1937 Kopiec Piłsudskiego na krakowskim Sowińcu.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Komitet budowy pomnika Lotnika, zasiadał w nim m.in. senator II kadencji (1928–1935) inżynier Jan Rogowicz (drugi z prawej w drugim rzędzie), 1927 r. Pomnik Lotnika został sfinansowany ze składek społecznych i z wpływów z imprez lotniczych. To jeden z pierwszych w Europie monumentów poświęconych lotnictwu. Od odsłonięcia 11 XI 1932 r. do 1944 r. stał na placu Unii Lubelskiej w Warszawie. Po odtworzeniu po wojnie stanął u zbiegu ulic: Wawelskiej, Raszyńskiej oraz Żwirki i Wigury, prowadzącej do lotniska Okęcie.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Wystawa „Warszawa wczoraj, dziś, jutro”. Przy makiecie rekonstruowanego Barbakanu widoczni m.in.: senator V kadencji (1938–1939), prezydent Warszawy Stefan Starzyński i senator IV–V kadencji (1935–1939), minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego Wojciech Świętosławski, 1938 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Komunikacja lotnicza dotowana przez władze oprócz praktycznego miała też znaczenie propagandowe, pokazując nowoczesność II RP.

Marszałek Senatu III kadencji (1930–1935) Władysław Raczkiewicz w czasie inauguracji połączenia lotniczego Warszawa – Wilno – Ryga – Tallin, 1932 r. Powstałe w 1928 r. Polskie Linie Lotnicze LOT są jednymi z najstarszych nieprzerwanie działających cywilnych linii lotniczych. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Przekazanie Warszawskiej Brygady Obrony Narodowej czterech ręcznych karabinów maszynowych marki Browning wz. 28, ufundowanych przez młodzież Szkół Zgromadzenia Kupców. Przemawia senator II–IV kadencji (1928–1938) Ludwik Evert, 1938 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Uczestniczki Kongresu Kobiet Słowiańskich podczas składania wieńca na Grobie Nieznanego Żołnierza. Widoczna m.in. senator III kadencji (1930–1935) Hanna Hubicka (czwarta z prawej), 1931 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Wizyty zagraniczne i delegacje

Senatorowie, wraz z posłami i ministrami, wielokrotnie brali udział w delegacjach zagranicznych, uczestniczyli również w przyjęciach, wydawanych przez przedstawicieli innych państw.

Po układzie monachijskim jesienią 1938 r. Słowacja uzyskała szeroką autonomię w ramach wówczas Czecho-Słowacji, a po jej upadku w marcu 1939 r. ogłosiła niepodległość. Pierwsze niepodległą Słowację uznały Polska i Węgry.

Powitanie słowackich posłów autonomistów na Dworcu Głównym w Warszawie, 23 V 1938 r. W skład delegacji słowackiej wchodził m.in. Karol Sidor, słowacki pisarz i polityk, bliski współpracownik ks. Josefa Tiso, ostatni premier autonomicznej Słowacji, przeciwnik ataku Słowacji na Polskę we wrześniu 1939 r. Widoczny m.in. Feliks Gwiżdż (1885–1952) – w meloniku, senator IV kadencji (1935–1938), autor piosenki „Przybyli ułani pod okienko”. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Otwarcie polskiego pawilonu na Wystawie Światowej w Nowym Jorku. Przy pomniku króla Władysława Jagiełły przemawia Antoni Roman (1892–1951), senator V kadencji (1938–1939), minister przemysłu i handlu, 1938 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Senator I kadencji (1922–1927) Ignacy Baliński (1862–1951) w towarzystwie posła nadzwyczajnego i ministra pełnomocnego Japonii w Polsce Naotake Sato oraz primadonny Teiko Kiwa, 1925 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Senatorski portfel

Podobnie jak obecnie, w II RP parlamentarzyści otrzymywali uposażenie, diety i fundusze na prowadzenie biur. W 1931 r. senatorska dieta wynosiła 1310 zł, jednak wskutek cięć związanych z kryzysem zmniejszono ją najpierw do 1152 zł, a następnie do 976 zł. Uposażenie marszałków było cztery razy wyższe niż senatorów, np. marszałek Senatu II kadencji (1928–1930) Julian Szymański otrzymywał miesięcznie 5240 zł i miał do dyspozycji fundusz reprezentacyjny w wysokości 600 zł. Były to kwoty znacznie niższe niż w parlamentach większości krajów europejskich. Niemalą część otrzymywanych środków parlamentarzyści przekazywali na potrzeby swych partii.

Pokwitowanie odbioru diety
za wrzesień 1939 r. przez
senatora IV–V kadencji
(1935–1939) Władysława
Stryjeńskiego (1889–1956).
[Własność rodziny]

SENAT R. P.

Nr porządkowy listy płacy 79.

Diety za m/c wrzesień r. 1939 zł 976 gr.

	Zł.	gr.	
A. POTRĄCENIA URZĘDOWE:			
a) na spłatę zaliczki — (rata)			
b) za mieszkanie			
c) za opał			
d) za światło			
e) za nieobecność			
f) <u>Quint. Maier</u>	10		
g) <u>Specj. podar. dwor.</u>	107	40	
h)			
			zł. <u>117</u> gr. <u>40</u>
POKWITOWANO			zł. <u>858</u> gr. <u>60</u>
B. ŚWIADCZENIA NA KLUB:			
i) składka klubowa <u>OZN</u>	60	-	
j) <u>POP. V rata</u>	132	-	
k)			
l)			
m)			
n)			
			zł. <u>192</u> gr. <u>-</u>
RAZEM POTRĄCONO .			
	309	40	
DO WYPŁATY			zł. <u>666</u> gr. <u>60</u>

SKARBNIK

Życie codzienne senatorów

Chałupy, wille i pałace

Senatorowie różnili się zarówno pod względem majątku, jak i pochodzenia, wywodzili się z różnych środowisk i klas społecznych. Byli wśród nich przedstawiciele chłopstwa, np. Jakub Bojko (1857–1943), senator I i III kadencji (1922–1927 i 1930–1935), ziemian, np. majątek Witolda Leona Czartoryskiego (1864–1945), senatora I kadencji (1922–1927) miał ponad 18 tys. ha, inteligentów, rzemieślników czy przemysłowców. Różniły się także miejsca ich zamieszkania.

Willa senatora I kadencji (1922–1927) Joachima Hempla (1858–1944) w Wolicy k. Kielc, widok współczesny. Dziś ulica, przy której mieści się dom, nosi nazwę Senatorskiej. W ten sposób władze lokalne uczciły pamięć senatora.
[Fot. Jarosław M. Zawadzki, Archiwum Senatu]

Pałac senatora IV kadencji (1935–1938) Jerzego Siemiątkowskiego (1889–1974) w Wąpielsku (woj. kujawsko-pomorskie) – z lewej.
[Własność Zespołu Szkół nr 3 w Rypinie, w depozycie Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie]

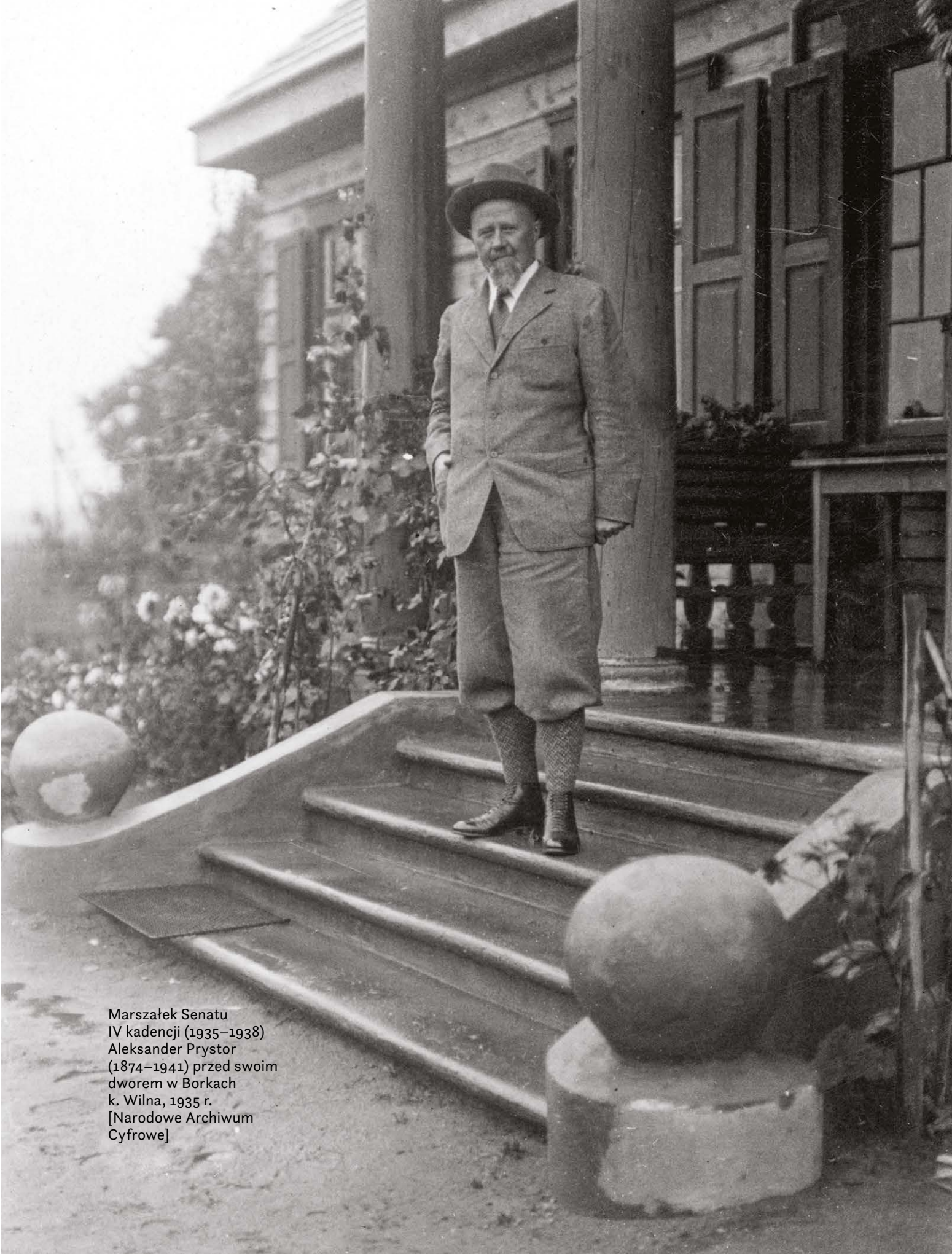
Willa senatora V kadencji (1938–1939) Leona Wolfa (1883–1968) we Frysztacie na Zaolziu, skonfiskowana przez władze Czechosłowacji w 1947 r., w: Krzysztof Nowak, Leon Wolf (1883–1968). Biografia polityczna, Katowice 2002.

Wnętrze willi senatora
III kadencji (1930–1935)
Kazimierza Zaczka
(1883–1945)
w Zakopanem,
lata 30. XX w.
[Własność rodziny]

Brama gospodarstwa
senatora I i III kadencji
(1922–1927 i 1930–1935)
Jakuba Bojki (1857–1943)
w Gręboszowie
(woj. małopolskie), 1932 r.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Marszałek Senatu
IV kadencji (1935–1938)
Aleksander Prystor
(1874–1941) przed swoim
dworem w Borkach
k. Wilna, 1935 r.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Rodziny

Senator IV kadencji (1935–1938) Konstanty Terlikowski (1895–1941) z rodziną, 1937 r.
[Własność rodziny]

Marszałek Sejmu III kadencji (1930–1935) i wicemarszałek Senatu IV kadencji (1935 r.) Kazimierz Świtalski (1886–1962) z żoną Janiną i synem Jackiem, 1931 r. Niespełna 13 lat później Jacek Świtalski poległ w powstaniu warszawskim.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Senator IV kadencji (1935 r.) Stanisław Tor (1880–1941) z rodziną w Krynicy. Lata 20./30. XX w.
[Własność rodziny]

Senator V kadencji (1938–1939) Leon Wolf (1883–1968) z rodziną, Frysztat na Zaolziu, lata 20. XX w.
[Własność rodziny]

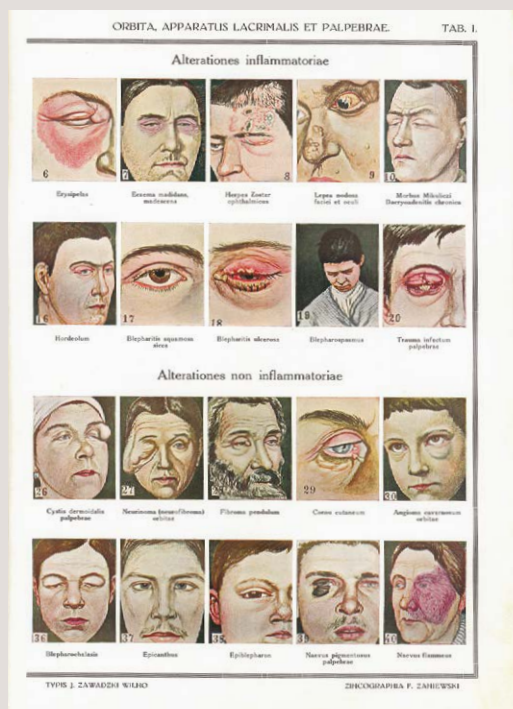
Życie zawodowe i prywatne, czyli senator piekarz, artysta i włościanin

Wielu senatorów było nie tylko wybitnymi i doświadczonymi politykami, ale też ludźmi mającymi różne talenty i zawody.

Senator III kadencji (1930–1935) Marceli Wiechowicz (1885–1943), właściciel Warszawskiej Piekarni Mechanicznej i prezes Związku Piekarzy (czwarty z lewej), lata 30. XX w.
[Własność rodziny]

Dożynki w majątku senatora I kadencji (1922–1927) Ludwika Hammerlinga (1874–1935), Brody k. Kalwarii Zebrzydowskiej, 1926 r.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Strona z atlasu chorób oczu *Synopsis Iconographiae Ophthalmicae*, autorstwa marszałka Senatu II kadencji (1928–1930) Juliana Szymańskiego (1870–1958), Wilno 1933.
[Archiwum Senatu]

Automobile i aeroplany

Dwudziestolecie międzywojenne było okresem dynamicznego rozwoju techniki i fascynacji jej osiągnięciami, w tym motoryzacją i lotnictwem. Fascynacje te nie były też obce senatorom.

Marszałek Senatu II kadencji (1928–1930) Julian Szymański (1870–1958), z rodziną i pilotem przed wylotem na III Kongres Lekarzy Słowiańskich w Splicie, 1930 r. Widoczny na zdjęciu Junkers F13 był pierwszym na świecie samolotem komunikacyjnym o całkowicie metalowej konstrukcji.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

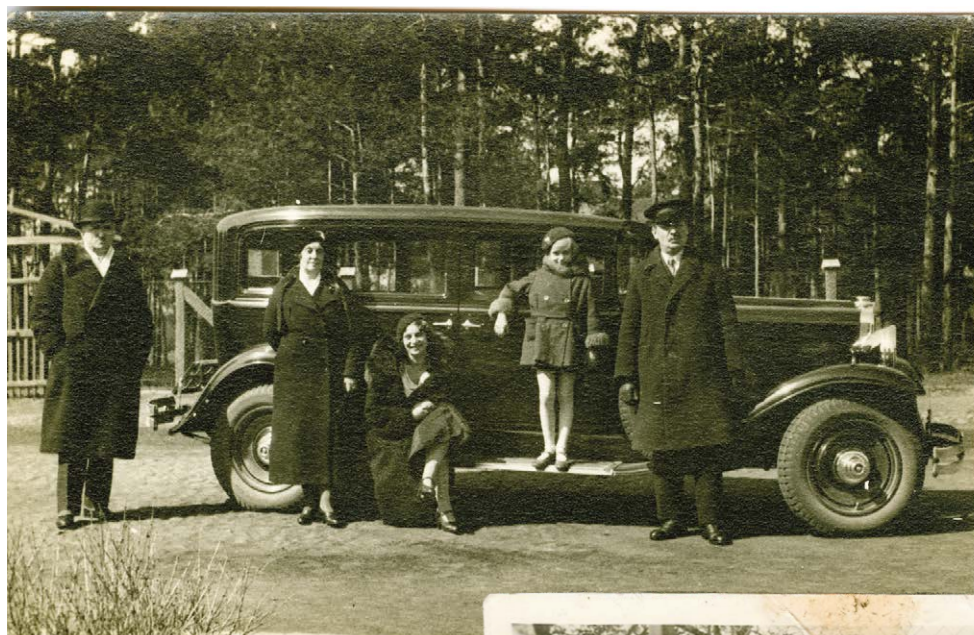
Senator IV kadencji (1935–1938) Jan Rudowski (1891–1945) przy awionetce, w której brał udział w międzynarodowym rajdzie na trasie Warszawa – Tallin – Warszawa, marzec 1931 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

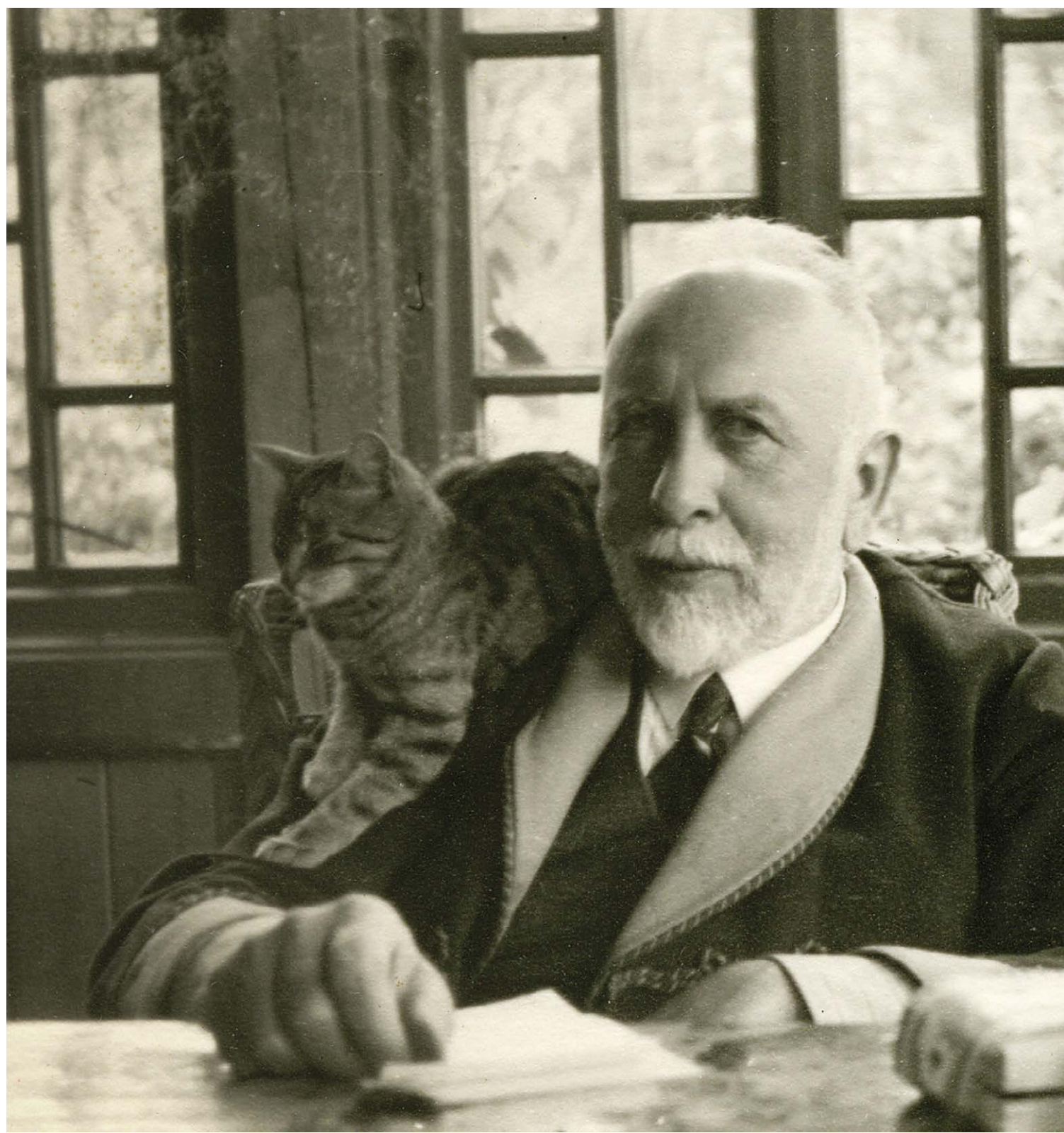
Taksówki przed gmachem
Senatu, ok. 1930 r.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Pierwszy z lewej senator
IV–V kadencji (1935–1939)
Ferdynand Zarzycki (1888
–1958), generał, minister
przemysłu i handlu, z rodziną
i szoferem, Otwock, 1933 r.
Niewielu przedwojennych
senatorów miało własny
samochód i prawo jazdy.
[Archiwum Senatu]

Senator IV–V kadencji (1935–1939)
Stefan Dąbkowski (1884–1962)
z córką i przyszłą synową, na drugim
planie samochód marki DKW, 1939 r.
[Własność rodziny]

Senatorowie i zwierzęta

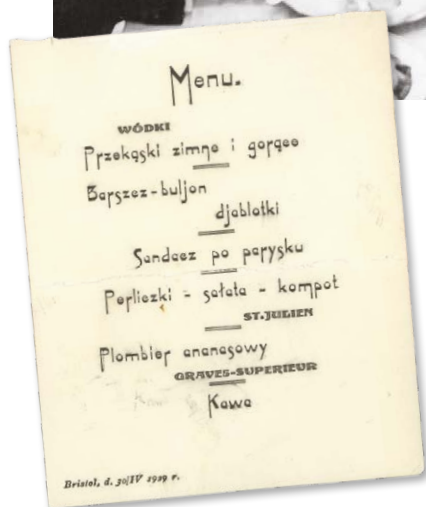

Prezentacja konia
w stadninie senatora
I kadencji (1925–1927)
Eryka Kurnatowskiego
(1882–1975) w Łochowie,
lipiec 1930 r.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Marszałek Senatu
IV kadencji (1935–1938)
Aleksander Prystor
(1874–1941) z psem,
lata 20./30. XX w.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Senator II–III kadencji
(1928–1935) Karol Rolle
(1871–1954) w swoim
letnim domu. Czerna
k. Krakowa, ok. 1943 r.
[Własność rodziny]

Menu obiadowe podczas spotkania polityków BBWR w Hotelu Bristol w Warszawie, 1929 r. [Własność rodziny]

Bale, rauty i polowania

Rola senatora w życiu publicznym II RP nie ograniczała się do obowiązków *stricto* politycznych, udziału w dyskusjach, głosowaniach i naradach. Bale, przyjęcia, „herbatki” czy polowania były nie tylko formą spędzania wolnego czasu, ale i kulturowym, towarzyskim obowiązkiem.

Przyjęcie wydane przez polskich parlamentarzystów dla słowackich posłów autonomistów. Widoczni m.in. słowacki poseł Karol Sidor, senator IV kadencji (1935–1938) Feliks Gwiżdż (1885–1952), wicemarszałek Sejmu, a późniejszy marszałek Senatu V kadencji (1938–1939) Bogusław Miedziński (1891–1972), poseł Jan Walewski, 1938 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Polowanie w Białowieży. Od lewej m.in.: marszałek Senatu III kadencji (1930–1935) Władysław Raczkiewicz (1885–1947) – drugi; późniejszy senator IV kadencji (1935–1936) Czesław Michałowski (1885–1940) – trzeci i późniejszy marszałek Senatu V kadencji (1938–1939) Bogusław Miedziński (1891–1972) – w czapce pilotce, styczeń 1933 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Pogrzeby

Spośród 452 senatorów II RP 91 zmarło przed wybuchem wojny. Ich pogrzeby miały często charakter patriotycznych manifestacji, gromadząc zarówno zwykłych obywateli, jak i najważniejszych polityków.

Pogrzeb senatora I–III kadencji (1922–1935) Bolesława Limanowskiego (1835–1935). Kondukt pogrzebowy na moście im. Księcia Józefa Poniatowskiego w Warszawie, 1935 r. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Pogrzeb senatora III kadencji (1930–1935) Henryka Loewenherza (1871–1936), kościół ewangelicki we Lwowie, 1936 r. Senator zmarł podczas spotkania Unii Międzyparlamentarnej w Budapeszcie. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

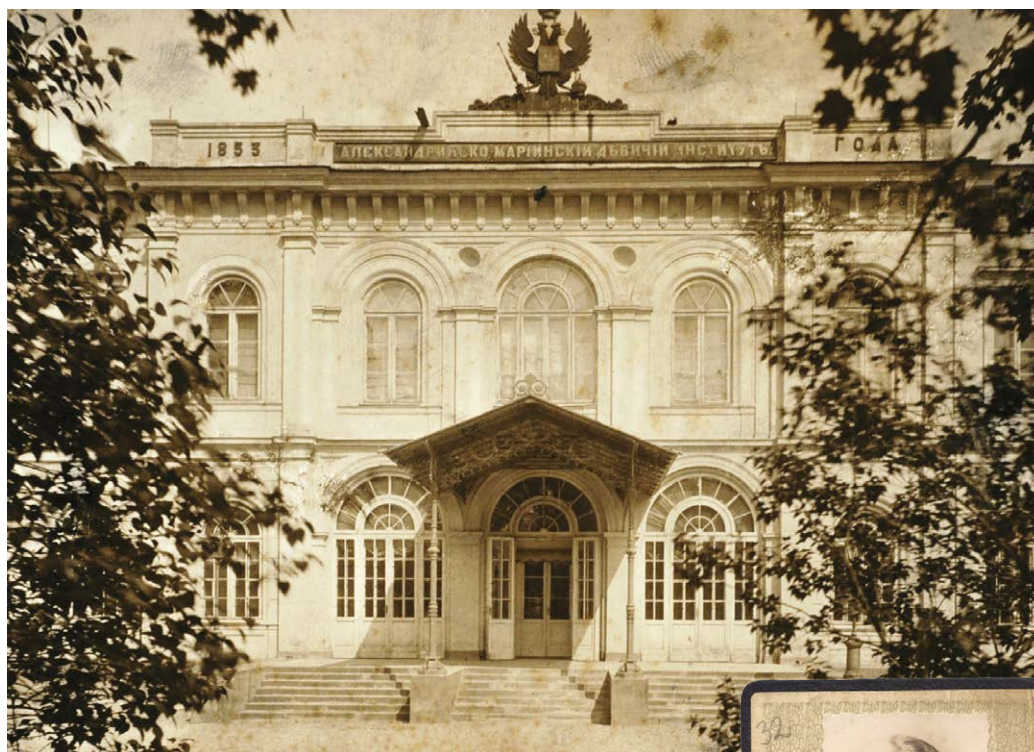
1918–1939: Senat II RP – gmachy, wnętrza, ludzie

Plac Bankowy
w Warszawie, budynki:
Giełdy i Banku Polskiego
oraz pałac Ministra
Skarbu, 1889 r.
[Fot. Maurycy Pusch,
Biblioteka Narodowa]

Gmach Politechniki
Warszawskiej, lata
1915–1918, pocztówka.
[Biblioteka Narodowa]

Aleksandryjsko-
-Maryjski Instytut
Wychowania Panien
– wejście i sala jadalna,
lata 1885–1902.
[Biblioteka Narodowa]

Nad siedzibą polskiego parlamentu zastanawiano się już od 1917 r. Zamek Królewski nie wchodził w rachubę, był bowiem rezydencją niemieckiego gubernatora Hansa von Beselera. Brano pod uwagę m.in. gmachy Giełdy i Banku Polskiego oraz sąsiedniego pałacu Ministra Skarbu przy obecnym pl. Bankowym, rotundę przy ul. Karowej, a nawet gmach politechniki. Po odzyskaniu niepodległości wybór padł na budynek, zbudowany w latach 1851–1853, ulokowany przy ul. Wiejskiej. Początkowo mieścił się w nim Instytut Szlachecki, który zlikwidowano w 1862 r. Następnie otwarto tam rosyjską szkołę z internatem dla dziewcząt, czyli Aleksandryjsko-Maryjski Instytut Wychowania Panien, działający do 1915 r. W szkole znajdowała się wielka jadalnia, służąca także jako miejsce szkolnych uroczystości, którą można było wykorzystać na salę obrad. W dawnych klasach ulokowano biura i pomieszczenia dla komisji parlamentarnych. Pierwsze posiedzenie przewidziano na 10 II 1919 r. Przy adaptacji wewnątrz pracowało kilkuset robotników, również w nocy.

Senator IV kadencji (1935–1938) Julia Kratowska (1870–1946). Absolwentka (1888 r.) Aleksandryjsko-Maryjskiego Instytutu Wychowania Panien. Nauczycielka, działaczka PPS.
[Muzeum Szlachty Mazowieckiej w Ciechanowie]

Aleksandryjsko-Maryjski Instytut
Wychowania Panien – sala jadalna,
lata 1885–1902.
[Biblioteka Narodowa w Warszawie]

Posłowie i senatorowie
na uroczystości z okazji
sprowadzenia zwłok
Juliusza Słowackiego
do kraju, lipiec 1927 r.
[Biblioteka Sejmowa]

Wejście do zespołu
budynków Sejmu i Senatu,
1930 r.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Sala posiedzeń Senatu
po przebudowie według
projektu Stanisława
Miecznikowskiego
(1928 r.). Sentencję: *Salus
reipublicae suprema lex
esto* („Dobro republiki
najwyższym prawem”)
usunięto z górnej części
ściany i umieszczono
w absydzie, 1932 r.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Od grudnia 1922 r. do marca 1928 r. Senat dzielił zarówno salę obrad (posiedzenia musiały się odbywać naprzemiennie), jak i resztę pomieszczeń z Sejmem. W 1925 r. przystąpiono więc do przebudowy pod kierunkiem architekta Kazimierza Skórewicza. Wtedy powstała charakterystyczna półrotunda, początkowo przeznaczona dla Senatu, ze względów praktycznych ulokowano w niej jednak salę obrad Sejmu. Senatorowie przejęli zaś budynki poszkolny, z gruntownie przebudowaną i zmodernizowaną salą obrad. Pomieszczenie w nowym gmachu było przeznaczone nie tylko na posiedzenia Izby niższej, ale także Zgromadzenia Narodowego.

Parlament to nie tylko sale obrad, ale także skomplikowane zaplecze. W 1924 r. w połączonym Biurze Sejmu i Senatu pracowało 40 urzędników, 20 stenografów i 90 pracowników obsługi. W 1929 r. powstało Biuro Senatu jako osobna jednostka administracyjna, zatrudniająca ok. 10 urzędników i ok. 20 pracowników obsługi. Wspólne dla Sejmu i Senatu były: biblioteka, poczta, bufet, a od 1935 r. – nowoczesny Hotel Sejmowy (157 pokoi), pierwszy tego typu obiekt w Europie.

SALVS REIPVBLICAE SVPREMA LEX ESTO

Sala komisji senackiej, ok. 1927 r.
Parlament Rzeczypospolitej Polskiej
 1919–1927, Warszawa 1928.
 [Biblioteka Sejmowa]

Obsługa Stenograficzna Biura Sejmu
 i Senatu.
Parlament Rzeczypospolitej Polskiej
 1919–1927, Warszawa 1928.
 [Biblioteka Sejmowa]

Kuluary.
 [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Stenografistki w Sali Maszyn Senatu,
 ok. 1927 r.
Parlament Rzeczypospolitej Polskiej
 1919–1927, Warszawa 1928.
 [Biblioteka Sejmowa]

Czytelnia.
Parlament Rzeczypospolitej
Polskiej 1919–1927,
Warszawa 1928.
[Biblioteka Sejmowa]

Pokój w hotelu
poselskim, 1928 r.
[Narodowe Archiwum
Cyfrowe]

Bufet sejmowy.
Parlament Rzeczypospolitej
Polskiej 1919–1927,
Warszawa 1928.
[Biblioteka Sejmowa]

Ruiny sali obrad
Senatu, ok. 1945 r.
[Biblioteka Sejmowa]

1939–1945: Walka – śmierć – (prze)życie

2 IX 1939 r. odbyło się nadzwyczajne i zarazem ostatnie posiedzenie Senatu II RP, na którym przyjęto ustawę o czynnej służbie wojskowej posłów i senatorów i zaaprobowano zasady funkcjonowania Senatu w czasie stanu wojennego. Nikt bowiem nie przypuszczał, że w ciągu kilku tygodni państwo polskie przestanie istnieć. Dwa miesiące później, 2 XI 1939 r., Władysław Raczkiewicz (1885–1947), nowy prezydent RP, marszałek Senatu III kadencji (1930–1935), w Paryżu wydał zarządzenie o rozwiązaniu parlamentu. Senat przestał istnieć na następne półwiecze.

Marszałek Senatu V kadencji (1938–1939) Bogusław Miedziński (1891–1972) – z lewej i marszałek Sejmu V kadencji (1938–1939) Wacław Makowski (1880–1942) kopią rowy przeciwnocne w Warszawie, 29 VIII 1939 r., w: „Gazeta Polska” 1939, 30 VIII 1939. [Biblioteka Narodowa w Warszawie]

Zarządzenie Prezydenta RP Władysława Raczkiewicza o rozwiązaniu Sejmu i Senatu, Paryż 2 XI 1939 r.

Przemówienie ministra spraw zagranicznych Józefa Becka w Sejmie, 5 V 1939 r.
[Filmoteka Narodowa – Instytut Audiowizualny (FINA), Repozytorium cyfrowe]

DZIAŁ URZĘDOWY

—o o o—

ZARZĄDZENIE

PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ

Z DNIA 2 LISTOPADA 1939 ROKU

O ROZWIĄZANIU SEJMU I SENATU

W Zarządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 września 1938 roku, rozwiązującym Izby Ustawodawcze, wybrane we wrześniu 1935 roku, Prezydent Rzeczypospolitej wskazał jako przyczynę ich rozwiązania, że w szerokich masach narodu wzrosło zrozumienie potrzeby czynniejszego współdziału w pracy dla Państwa, że przeto należy odnowić skład Izby, ażeby mogły one dać pełniejszy wyraz nurtującym w społeczeństwie prądom. Równocześnie Prezydent Rzeczypospolitej wyraził oczekiwanie, że nowe Izby zajmą stanowisko w sprawie ordynacji wyborczych do Sejmu i Senatu.

Wybory, przeprowadzone w listopadzie 1938 roku ani Izby, które z nich wyszły, nie zadośćuczyniły potrzebom Państwa, wskazanym w powyższym Zarządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej.

W związku z powyższym, na podstawie art. 13. ust. (2) pkt. h. Ustawy Konstytucyjnej, rozwiązuję Sejm i Senat z dniem dzisiejszym.

Ambasada R.P. w Paryżu, dnia 2 listopada 1939 roku.

Prezydent Rzeczypospolitej

(—) Władysław Raczkiewicz

—o o o—

MATOWICZ 1944 CZĘSTOCHOWA
RR • KAZIMIERZ BARTEL 1941 LWÓW
• KAZIMIERZ BISPING 1941 ZSRR
12 POD STESZEWEM K. POZNANIA
Y BAHIDANOWICZ/ PO 1939 ZSRR
• KS. FELIKS BOLT 1940 STUTTHOF
KI - MORA 1944 OKOLICE PUŁAW
SALEM BUDZYNER 1940 WŁOCHY
N CHOLEWICKI 1942 WARSZAWA
CIN • JAN CUPIAŁ 1941 DACHAU
W DĄBSKI 1941 RUDNA WIELKA
OBAĆZEWSKI 1940 DZIAŁDOWO
EFAN DOBRZAŃSKI 1945 URAL
EFAN EHRENKREUTZ 1945 WILNO
OKOLICE BIELSKA PODLASKIEGO
AW FICHNA 1945 FLOSSENBURG
USZ GIEDROYĆ 1941 BIAŁORUŚ
• MACIEJ GLOGIER 1940 RADOM
CENTY GŁOWACKI 1940 UKRAINA
MIL GODLEWSKI 1944 KRAKÓW

Fragment tablicy
w Senacie poświęconej
poległym senatorom,
odstąpionej 3 VII 1999 r.
[Tomasz Paczos,
Archiwum Senatu]

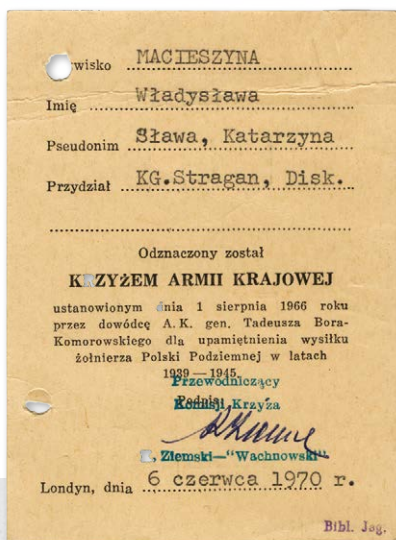
W HOŁDZIE SENATOROM
II RZECZYPOSPOLITEJ
POMORDOWANYM, POLEGŁYM,
ZAGINIONYM, ZMARŁYM
W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ
I POWOJENNYM OKRESIE REPRESJI

Legitymacja Krzyża
Armii Krajowej senator
Władysława Macieszyny.
[Biblioteka Jagiellońska,
Rkp. BJ Przyb. 68/91]

Władysław Kamiński
przyjmuje z rąk gen.
Władysława Andersa
sztandar swojego
oddziału.
[Własność rodziny]

Stefan Rydel, zdjęcie
wykonane w obozie
II B Arnswalde,
1939/1940 r.
[Własność rodziny]

W chwili wybuchu wojny żyło 361 senatorów pięciu kadencji. Wojny nie przeżyło 155 z nich. Część zmarła z powodów naturalnych, większość zginęła w walce lub z powodu terroru niemieckiego (51) lub radzieckiego (44). Losów wielu nie znamy do dziś.

Walka

Podczas obrony Warszawy w 1939 r. zginął senator IV kadencji (1935–1938) Tadeusz Karzso-Siedlewski (1893–1939). Kilka dni później w walkach z Armią Czerwoną poległ senator V kadencji (1938–1939) Janusz Wielowieyski (1897–1939).

Senator IV kadencji (1935–1938) Władysław Macieszyna (1888–1967) w czasie I wojny światowej była żołnierzem Legionów i POW, od 27 IX 1939 r. działała w konspiracji, m.in. w wywiadzie AK. Aresztowana w 1943 r., była więziona w Wiedniu i Berlinie. Została skazana na karę śmierci, której nie zdążono wykonać.

Najdłuższy szlak bojowy przeszedł Władysław Kamiński (1897–1944), senator V kadencji (1938–1939): kampania wrześniowa, Związek Walki Zbrojnej w Wilnie, aresztowanie przez NKWD i więzienie m.in. w Moskwie. Od kary śmierci wybawił go układ Sikorski – Majski. Był żołnierzem Polskich Sił Zbrojnych, poległ 17 V 1944 r. pod Monte Cassino.

Senator IV kadencji (1935–1938) Stefan Rydel (1892–1975) po udziale w kampanii wrześniowej całą wojnę spędził w niewoli. Podobny los spotkał kilku innych senatorów, m.in. byłego premiera Kazimierza Świąłskiego.

1/8 85. 10. 10. 2000
 2/8 2000 10. 10. 2000
 3/8 2000 10. 10. 2000
 4/8 2000 10. 10. 2000
 5/8 2000 10. 10. 2000
 6/8 2000 10. 10. 2000
 7/8 2000 10. 10. 2000
 8/8 2000 10. 10. 2000
 9/8 2000 10. 10. 2000
 10/8 2000 10. 10. 2000
 11/8 2000 10. 10. 2000
 12/8 2000 10. 10. 2000
 13/8 2000 10. 10. 2000
 14/8 2000 10. 10. 2000
 15/8 2000 10. 10. 2000
 16/8 2000 10. 10. 2000
 17/8 2000 10. 10. 2000
 18/8 2000 10. 10. 2000
 19/8 2000 10. 10. 2000
 20/8 2000 10. 10. 2000
 21/8 2000 10. 10. 2000
 22/8 2000 10. 10. 2000
 23/8 2000 10. 10. 2000
 24/8 2000 10. 10. 2000
 25/8 2000 10. 10. 2000
 26/8 2000 10. 10. 2000
 27/8 2000 10. 10. 2000
 28/8 2000 10. 10. 2000
 29/8 2000 10. 10. 2000
 30/8 2000 10. 10. 2000
 31/8 2000 10. 10. 2000
 32/8 2000 10. 10. 2000
 33/8 2000 10. 10. 2000
 34/8 2000 10. 10. 2000
 35/8 2000 10. 10. 2000
 36/8 2000 10. 10. 2000
 37/8 2000 10. 10. 2000
 38/8 2000 10. 10. 2000
 39/8 2000 10. 10. 2000
 40/8 2000 10. 10. 2000
 41/8 2000 10. 10. 2000
 42/8 2000 10. 10. 2000
 43/8 2000 10. 10. 2000
 44/8 2000 10. 10. 2000
 45/8 2000 10. 10. 2000
 46/8 2000 10. 10. 2000
 47/8 2000 10. 10. 2000
 48/8 2000 10. 10. 2000
 49/8 2000 10. 10. 2000
 50/8 2000 10. 10. 2000
 51/8 2000 10. 10. 2000
 52/8 2000 10. 10. 2000
 53/8 2000 10. 10. 2000
 54/8 2000 10. 10. 2000
 55/8 2000 10. 10. 2000
 56/8 2000 10. 10. 2000
 57/8 2000 10. 10. 2000
 58/8 2000 10. 10. 2000
 59/8 2000 10. 10. 2000
 60/8 2000 10. 10. 2000
 61/8 2000 10. 10. 2000
 62/8 2000 10. 10. 2000
 63/8 2000 10. 10. 2000
 64/8 2000 10. 10. 2000
 65/8 2000 10. 10. 2000
 66/8 2000 10. 10. 2000
 67/8 2000 10. 10. 2000
 68/8 2000 10. 10. 2000
 69/8 2000 10. 10. 2000
 70/8 2000 10. 10. 2000
 71/8 2000 10. 10. 2000
 72/8 2000 10. 10. 2000
 73/8 2000 10. 10. 2000
 74/8 2000 10. 10. 2000
 75/8 2000 10. 10. 2000
 76/8 2000 10. 10. 2000
 77/8 2000 10. 10. 2000
 78/8 2000 10. 10. 2000
 79/8 2000 10. 10. 2000
 80/8 2000 10. 10. 2000
 81/8 2000 10. 10. 2000
 82/8 2000 10. 10. 2000
 83/8 2000 10. 10. 2000
 84/8 2000 10. 10. 2000
 85/8 2000 10. 10. 2000
 86/8 2000 10. 10. 2000
 87/8 2000 10. 10. 2000
 88/8 2000 10. 10. 2000
 89/8 2000 10. 10. 2000
 90/8 2000 10. 10. 2000
 91/8 2000 10. 10. 2000
 92/8 2000 10. 10. 2000
 93/8 2000 10. 10. 2000
 94/8 2000 10. 10. 2000
 95/8 2000 10. 10. 2000
 96/8 2000 10. 10. 2000
 97/8 2000 10. 10. 2000
 98/8 2000 10. 10. 2000
 99/8 2000 10. 10. 2000
 100/8 2000 10. 10. 2000

5/8 Bombardowanie
Warszawy, pożary.
9/8 Trwają. [...]
22/8 Ciężkie boje
25, 26, 27 [VIII] Fatalne
bombardowanie (...)
2/9 Zburzono nasze
mieszkanie bombami
lotniczymi.
[Własność rodziny]

Kennort Mitzler wystawienia Kreissh. Starostwo powiat. 	District Ourg 	Amtliche Vermerke UWAGI URZĘDOWE Der Kennort... Posadzka karty... in w... Kreissh. Starostwo powiat.
Kennnummer Numer rozpoznawczy 	29. Juli 1948 lipca 	Strasse Redzy miska alica Diensttag Poczta slubowa Unterschrift der Meldebehörde Podpis urzędu meldunkowego
Gilling Lis Wzrost dm 	29. Juli 1948 lipca 	ob... in... Kreissh. Starostwo powiat. Diensttag Poczta slubowa Unterschrift der Meldebehörde Podpis urzędu meldunkowego
Name Nazwisko 	Tkaczyn 	ob... in... Kreissh. Starostwo powiat. Diensttag Poczta slubowa Unterschrift der Meldebehörde Podpis urzędu meldunkowego
Geburtsname (s. Eltern) Nazwisko rodziców (s. rodzice) 	Ozeslaw 	ob... in... Kreissh. Starostwo powiat. Diensttag Poczta slubowa Unterschrift der Meldebehörde Podpis urzędu meldunkowego
Vorname Imię 	Ozeslaw 	ob... in... Kreissh. Starostwo powiat. Diensttag Poczta slubowa Unterschrift der Meldebehörde Podpis urzędu meldunkowego
Geboren am Urodziny (s.) 	15.11.1890 	ob... in... Kreissh. Starostwo powiat. Diensttag Poczta slubowa Unterschrift der Meldebehörde Podpis urzędu meldunkowego

Kenkarta senatora V kadencji (1938–1939) Michała Łazarskiego (1896–1944), rolnika, działacza społecznego i wojskowego, dowódcy zgrupowania AK podczas powstania warszawskiego. Widoczny ślad kuli, od której zginął senator.

[Własność rodziny]

Powstańcza opaska senator
V kadencji (1938–1939)
Heleny Sujkowskiej
(1872–1944), działaczki
społecznej, oświatowej
i kobiecej. Mimo podeszłego
wieku brała udział
w powstaniu warszawskim
jako łączniczka, poległa
23 IX 1944 r., przenosząc
rozkaz.
[Własność rodziny]

Przemoc

Zarówno okupantom niemieckim, jak i radzieckim zależało na eliminacji elit politycznych, kulturalnych czy ekonomicznych, do których należeli senatorowie II RP. Jedną z pierwszych ofiar był Błażej Stolarski (1880–1939), wicemarszałek Senatu V kadencji (1938–1939), aresztowany przez gestapo 10 IX i rozstrzelany 21 X 1939 r. Ostatnią – Stefan Sołtyk (1880–1945), senator III kadencji (1930–1935), aresztowany 4 X 1939 r. w Radomiu. Przeszedł przez więzienia m.in. w Łodzi, Poznaniu i Berlinie oraz obozy w Sachsenhausen, Flossenbürgu, Buchenwaldzie i Dachau, gdzie zmarł 7 V 1945 r., już po oswobodzeniu.

Represje dotyczyły także senatorów innych narodowości: Ukraińców i Białorusinów – przede wszystkim ze strony ZSRR, Żydów – ze strony Niemiec, choć np. prof. Mojżesz Schorr (1874–1941), senator IV kadencji

(1935–1938), zmarł w 1941 r. w obozie NKWD w Uzbekistanie. Ukraińcy: Mykoła Masłow (1880–1942), senator III–IV kadencji (1930–1938), Omeljan Hordynśkyj (1891–1940), senator V kadencji (1938–1939) i Ołena Łewczaniwska (1881–1940), senator I kadencji (1922–1927), zostali rozstrzelani wiosną 1940 r. przez NKWD. Podobny los spotkał Białorusinów – Władysława Bohdanowicza (1878–1940), senatora I–II kadencji (1922–1930) i Aleksandra Własowa (1874–1941), senatora I kadencji (1922–1927).

Zginęła większość senatorów pochodzenia żydowskiego, którzy znaleźli się pod okupacją niemiecką. W 1941 r. w gettach zmarli senatorowie I kadencji (1922–1927) – w krakowskim Mojżesz Deutscher (1878–1941), a w warszawskim Abraham Truskier (1871–1941). Jakuba Jankiel Troczenheima (1881–1943), senatora IV kadencji (1935–1938), zamordowano zapewne w obozie zagłady w Treblince. Stanisław Gruszczyński (1891–1943), senator II kadencji (1928–1930), stracił zaś życie w 1943 r. za ukrywanie żydowskiego dziecka.

Egzekucja przed ratuszem w Gostyniu 21 X 1939 r. Zginął w niej senator III kadencji (1930–1935) Stanisław Karłowski (1879–1939), bankowiec, ziemianin, działacz gospodarczy. Obraz autorstwa Czesława Gali, (impresja malarska), 1979, 1989. [Muzeum w Gostyniu, sygn. 2447]

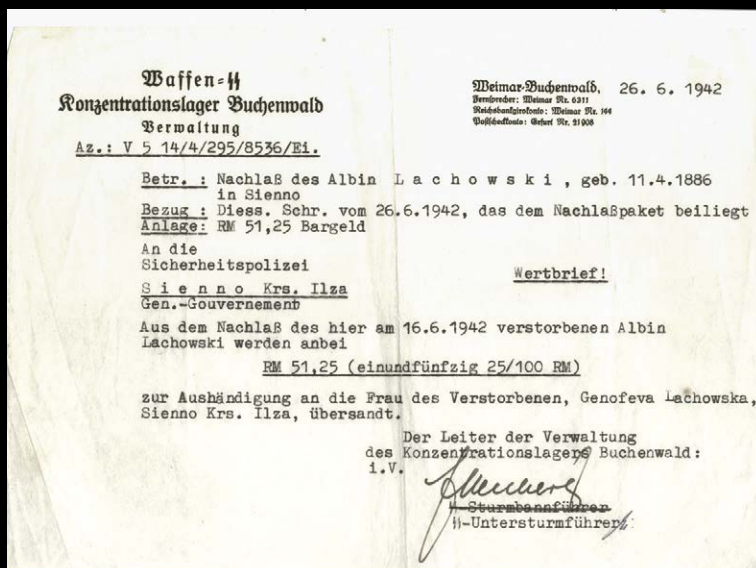
Miejsca kaźni w czasie II wojny światowej. Wielu senatorów II RP właśnie tam straciło życie. [Archiwum Senatu]

Auschwitz

Stefan Perzyński, zdjęcie
z kartoteki obozowej, 1940 r.
[Archiwum Państwowego
Muzeum Auschwitz-Birkenau]

Senator II–III kadencji
(1928–1935) Stefan Perzyński
(1881– 1941), adwokat.
Aresztowany przez gestapo
w 1940 r., zginął w Auschwitz
w 1941 r.

Zawiadomienie o śmierci
Albina Lachowskiego, bardziej
księgowe rozliczenie niż
informacja o śmierci.
[Archiwum Senatu]

Senator IV–V kadencji
(1936–1939) Albin Lachowski
(1886–1942) był więziony
w Sachsenhausen, Dachau
i Buchenwaldzie, gdzie zmarł
16 VI 1942 r.

Hinder. Grusse Martin, überessen

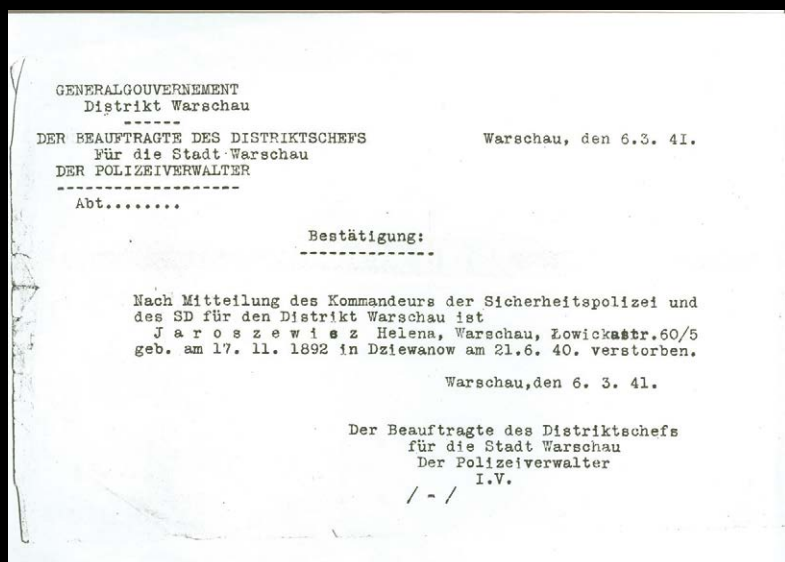
File

bestätige den Empfang sämtlicher
Geldsendungen, für den 7/8 mit 10 Rm
u. für d. 4. XI. mit 25 Rm. File bitte
sich einstweilen kein Geld zu sen-
den. Gesundheitliche Verhältnisse sind
bis jetzt wohl. Sorge auch für Deine
Gesundheit.

nehmen. Grusse bitte

sämtl. Bekannte, welche um dich
besorgt sind. Dein Kinde, Gustav
auch alle Verwandten Eurer Vater.

List senatora IV kadencji
(1935–1938) Konrada
Siudowskiego (1884–1958)
z obozu Mauthausen-Gusen
– gdzie przebywał w latach
1940–1945 – z widocznymi
interwencjami cenzury.
[Własność rodziny]

Oficjalne zawiadomienie
o śmierci Haliny Jaroszewicz.
[Własność rodziny]

Senator IV kadencji (1935–1938)
Halina Jaroszewicz (1892
–1940) po wybuchu I wojny
światowej była żołnierzem
Legionów i POW, od początku
II wojny działała w konspiracji.
Aresztowana, 21 VI 1940 r.
została rozstrzelana w Palmirach
k. Warszawy w zbiorowej
egzekucji.

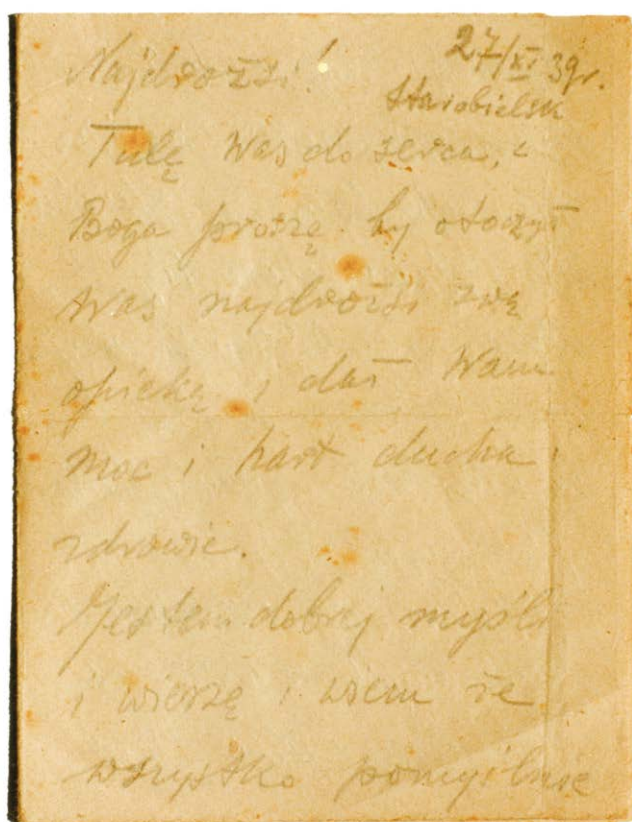

Kartka pocztowa, wysłana w lutym 1940 r. z obozu w Kozielsku przez Jana Ślaskiego.
[Własność rodziny]

Senator V kadencji (1938–1939) Jan Ślaski (1895–1940) walczył w powstaniu wielkopolskim i wojnie polsko-bolszewickiej. Jako oficer rezerwy brał udział w kampanii wrześniowej, 18 IX 1939 r. dostał się do niewoli radzieckiej. Internowany w Kozielsku, został zamordowany w Katyniu.

List Tadeusza Petrażyckiego
z obozu w Starobielsku.
[Własność rodziny]

Senator IV kadencji (1935–1938) Tadeusz Petrażycki (1885–1940), prawnik, oficer w stanie spoczynku. We wrześniu 1939 r. zgłosił się na ochotnika, dostał się do niewoli radzieckiej. Wiosną 1940 r. został zamordowany w Charkowie.

Volksdeutsche po odebraniu honorowych odznak z rąk Adolfa Hitlera. Trzeci z prawej senator I–II i IV–V kadencji (1922–1930 i 1935–1939) Erwin Hasbach (1875–1970), członek NSDAP. Po wojnie mieszkał w Niemczech Zachodnich. [Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Kolumna ewakuacyjna zmierzająca do granicy polsko-rumuńskiej, ok. 17 IX 1939 r.
Fot. Czesław Datko.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Odmienne były losy senatorów niemieckich, których większość stanęła po stronie okupantów. Np. Rudolf Ernst Wiesner (1890–1974), senator IV kadencji (1935–1938), w 1940 r. został deputowanym do Reichstagu, a za zasługi otrzymał majątek k. Oświęcimia. Pod koniec wojny to Niemcy musieli uciekać. Np. Georg Busse (1871–1945), senator I–III kadencji (1922–1935), niemiecki ziemianin z Wielkopolski, członek NSDAP, został zastrzelony przez radzieckiego żołnierza 24 I 1945 r. podczas ucieczki.

Emigracja

Kilkudziesięciu senatorów spędziło lata wojny za granicą. Część opuściła Polskę we wrześniu 1939 r., ewakuując się do Rumunii, na Węgry lub Litwę. Inni, którzy po 17 IX 1939 r. znaleźli się pod okupacją radziecką, po przejściu przez więzienia i łagry – jak senatorowie III–IV kadencji (1930–1938) Tadeusz Dworakowski (1881–1956) i Konstanty Rdułtowski (1880–1953) czy senator V kadencji (1938–1939) Władysław Kamiński (1897–1944) – wydostali się z ZSRR w 1942 r. wraz z armią gen. Władysława Andersa. Niektórzy przetrwali wojnę w Rumunii czy na Węgrzech, kilku tam zmarło, m.in. Józef Beck (1894–1944), senator IV–V kadencji (1935–1939), minister spraw zagranicznych, czy też gen. bryg. Jan Kołłątaj-Srzednicki (1883–1944), senator III kadencji (1935 r.).

Wielu przebywających na emigracji parlamentarzystów, w tym senatorów, w lutym 1945 r. skierowało do członków obu izb parlamentu brytyjskiego apel, sprzeciwiający się decyzjom w sprawie Polski, podjętym na konferencji w Jaltie.

Dyplom dla odznaczonego medalem „Sprawiedliwy wśród narodów świata” senatora Jana Kołłątaja-Szrednickiego, 16 VIII 1998 r.
[Własność rodziny]

Senator III kadencji (1930–1935) gen. bryg. Jan Kołłątaj-Szrednicki (1883–1944), lekarz. Od września 1939 r. przebywał na Węgrzech. Tam organizował przerzut polskich żołnierzy do Francji i na Bliski Wschód, opiekował się uchodźcami, w tym polskimi Żydami. Po wejściu Niemców na Węgry został zastrzelony przez gestapo w swoim gabinecie 19 III 1944 r.

Paszport senatora Konstantego Rdułtowskiego.
[Archiwum Senatu]

Senator III–IV kadencji (1930–1938) Konstanty Rdułtowski (1880–1953) w 1939 r. został aresztowany przez NKWD i wywieziony do łagru w Karagandzie, a w 1942 r. – ewakuowany na Bliski Wschód.

Prezydent RP Władysław Raczkiewicz wśród ochotników do Polskiej Marynarki Wojennej w Wielkiej Brytanii, 1942–1943.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

Władysław Raczkiewicz (1885–1947), marszałek Senatu III kadencji (1930–1935), na podstawie konstytucji został mianowany na następcę przez prezydenta Ignacego Mościckiego.

Wigilia w obozie polskich
uchodźców, 24 XII 1939 r. Na
pierwszym planie drugi z prawej
senator IV–V kadencji (1935–1939)
Marian Malinowski (1876–1948),
który całą wojnę spędził w Rumunii.
[Archiwum Senatu]

1 : 1 200 000

1 cm na mapie = 12 km w terenie

Opracował Wierzbowski Henryk
WARSZAWA 1945

MIASTA ponad 100 000 mieszkańców

MIASTA 50 000 -

MIASTA 10 000 -

MIASTA 5 000 -

Miejscowości (punkty)

Miejscowości (linia)

drogi dwukierunkowe

drogi jednokierunkowe

autostrada

torowiska

linia kolejowa

Kanały wodne

Kanały

Podziemne

Granice państwowe

Granice państwowe

Granice województw

Granice powiatów

Granice gmin

Granice parafii

Granice parafii

Granice parafii

1945–1989: Bez Senatu

Zgodnie z ustaleniami w Jałcie i Poczdamie wolne wybory powinny się odbyć w Polsce jak najszybciej. Dążącym do przejęcia władzy polskim komunistom zależało jednak na ich opóźnieniu, zwłaszcza gdy na początku listopada 1945 r. wybory na Węgrzech wygrała opozycja. Miało temu służyć tzw. referendum ludowe z 30 VI 1946 r., którego pytania zostały tak sformułowane, że na drugie i trzecie, na temat gospodarki i nowych granic, opozycja musiała odpowiedzieć: TAK. Znaczenie plebiscytarne miało pytanie pierwsze, o Senat. Jemu też władze poświęciły najwięcej uwagi w kampanii propagandowej (ponad 84 mln plakatów, ulotek i broszur), z którą opozycja nie była w stanie konkurować. W wypadku pytania o Senat dopuszczono się największych fałszerstw. Według oficjalnego komunikatu za likwidacją Senatu opowiedziało się 68,2% na 12 mln głosujących, a w rzeczywistości – 26,9%.

Również kampanii wyborczej do jednoizbowego Sejmu Ustawodawczego i głosowaniu 19 I 1947 r. towarzyszyły fałszerstwa i terror, w wyniku których partiom opozycyjnym – PSL i Stronnictwu Pracy przypadło jedynie 15% mandatów. 22 VII 1952 r. jednoizbowy parlament na 37 lat stał się faktem konstytucyjnym. Przy kolejnych „odwilżach”, w latach 1956–1957 i 1980–1981, pojawiały się postulaty powołania drugiej izby parlamentu, później zarzucane.

Na marginesie brutalnej walki politycznej toczyła się również racjonalna dyskusja za istnieniem Senatu lub przeciw temu, w której brali udział m.in. marszałek Senatu I kadencji (1922–1927) Wojciech Trąpczyński (1860–1953) i prawnik Konstanty Grzybowski.

Mapa Polski z 1945 r. Chociaż do 1952 r. zachowano nazwę: Rzeczpospolita Polska, kraj nie przypominał tego sprzed wojny. Inne były granice, ustrój, struktura etniczna. [Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku]

22

TAK

CZY JESTEŚ ZA ZNIESIENIEM SENATU?

TAK

CZY CHCESZ UTRWALENIA W PRZYSZŁEJ KONSTYTUCJI USTROJU GOSPODARCZEGO, ZAPRO-
WADZONEGO PRZEZ REFORMĘ ROLNĄ I UNARODOWIENIE PODSTAWOWYCH GAŁĘZI GOSPO-
DARKI KRAJOWEJ, Z ZACHOWANIEM PODSTAWOWYCH UPRAWNIENI INICJATYWY PRYWATNEJ?

TAK

CZY CHCESZ UTRWALENIA ZACHODNICH GRANIC PAŃSTWA POLSKIEGO
NA BAŁTYKU, ODRZE I NISIE ŁUŻYCKIEJ?

GŁOSUJ TRZY RAZY TAK

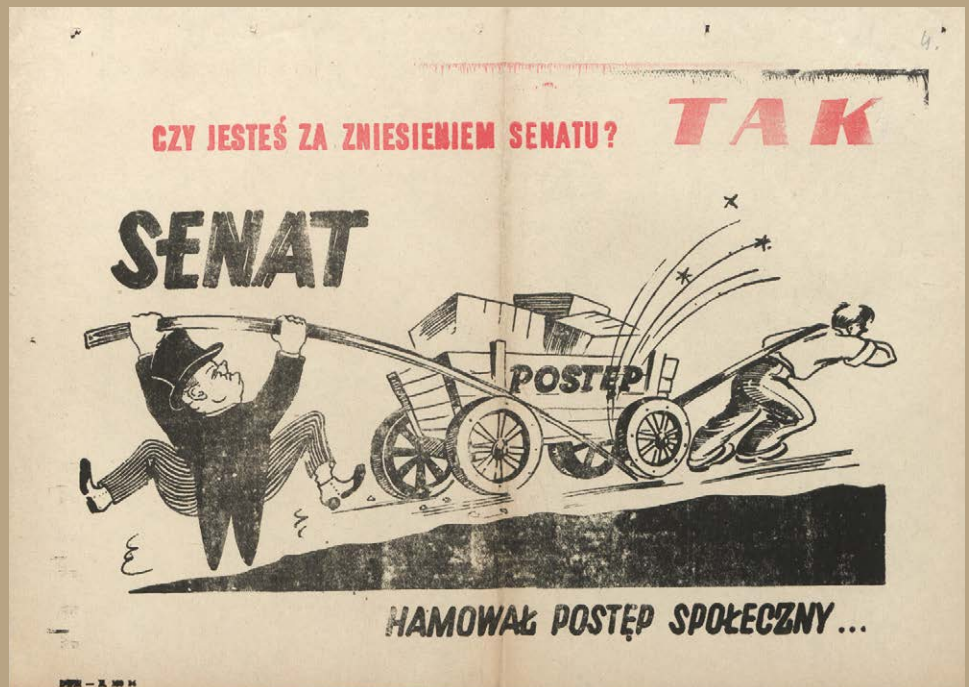
Elek. Graf. „Kamień”, Warszawa, 1946. 10 x 16 cm. 1000 egz.

faksimile 47

Plakat z 1946 r.
[Archiwum Narodowe
w Krakowie]

Ulotka Czy jesteś
za zniesieniem Senatu?
[Archiwum Narodowe
w Krakowie, Komitet
Powiatowy Polskiej Partii
Robotniczej w Bochni,
sygn. 29/2091/10 s. 4]

Ulotka PPR wzywająca
do głosowania 3xTAK, „Głos
Ludu” 1946, nr 178.
[Biblioteka Publiczna
m.st. Warszawy]

**PPR wzywa
do głosowania 3x »TAK«**

KARTKA DO GŁOSOWANIA LUDOWEGO

a) Czy jesteś za zniesieniem Senatu? **tak**

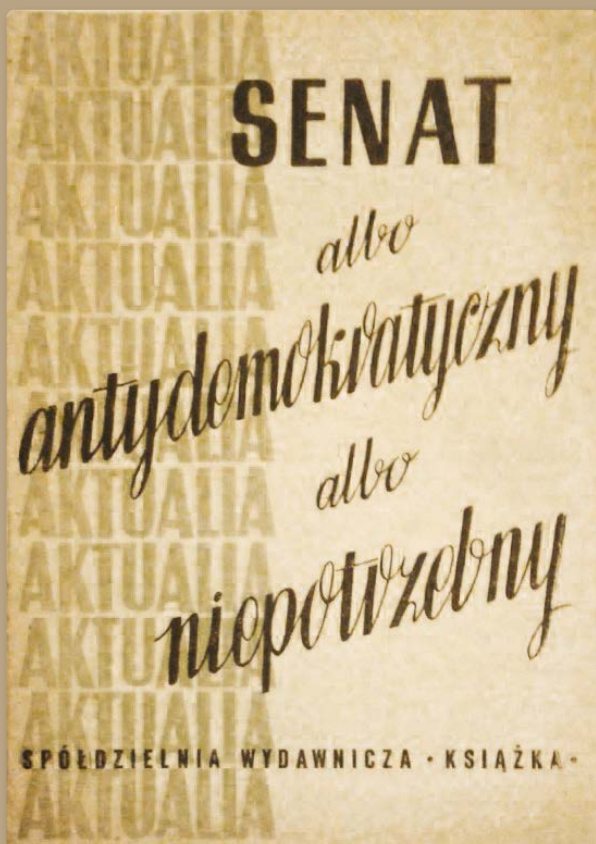
b) czy chcesz utrwalenia w przyszłej konstytucji ustroju gospodarczego, zaprowadzonego przez reformę rolną i unarodowienie podstawowych gałęzi gospodarki krajowej, z zachowaniem ustawowych uprawnień inicjatywy prywatnej? **tak**

c) czy chcesz utrwalenia zachodnich granic Państwa Polskiego na Bałtyku, Odrze i Nisie Łużyckiej? **tak**

POUCZENIE DLA GŁOSUJĄCEGO
Po każdym pytaniu napisz odpowiedź „tak”. Zamiast wyrazu „tak” możesz postawić krzyżyk.
Kartę włóż do koperty i oddaj przewodniczącemu Komisji.
Nie wypełnione odpowiedzi będą uznane za potwierdzenie pytania
(miejsce pieczęci).

Referendum miało pomóc
w rozprawie z opozycyjnym
Polskim Stronnictwem
Ludowym Stanisława
Mikołajczyka.
Plakat propagandowy *Tonący
brzytwy się chwyta*,
O. Siemaszkowa, E. Lipiński,
M. Piotrowski.

Konstanty Grzybowski, *Senat albo niedemokratyczny, albo niepotrzebny*, Łódź 1946.
[Biblioteka Narodowa w Warszawie]

Artykuł Wojciecha Trąpczyńskiego, byłego marszałka Senatu, nawołujący do utrzymania drugiej Izby parlamentu, *Izba druga – przymus do namysłu*, „Odnova” 1946, nr 17.
[Biblioteka Narodowa w Warszawie]

Artykuł 15 Konstytucji PRL. Władze komunistyczne w ustawie zasadniczej usankcjonowały likwidację Senatu.

WOJCIECH TRĄPCZYŃSKI

Izba druga—przymus do namysłu

W kwestii mi postawionej jednoizbowość czy dwuizbowość posiadam sporo doświadczeń, gdyż przez 4 lata (1919 — 1922) stałem na czele jednoizbowego Sejmu, a następnie przez 5 lat na czele pierwszego Senatu (1923 — 1927).

Patrząc bardzo obiektywnie na argumenty, przytaczane przez zwolenników dwuizbowości oraz ich przeciwników, a dalej odwołując się do przebiegu rozmaitych spraw, w których byłem czynnym świadkiem w naszym Sejmie i Senacie, muszę się oświadczyć za dwuizbowością.

Jedyny zarzut wysuwany przez przeciwników Senatu, nad którym warto dyskutować, jest opóźnianie pracy ustawodawczej przez dwuizbowość. Na mocy moich doświadczeń muszę jednak stwierdzić, że właśnie przymus do namysłu jest najlepszym przymiotem dwuizbowości. Toć widzieliśmy nieraz, do czego prowadzi fabrykacja ustaw bez zastanowienia „na lap-cap” tam, gdzie jedna izba decyduje.

Przynajmniej, że przy dwuizbowości, a więc w drugim naszym Sejmie i później, zdarzało się, iż wyłaniała się rozsądna nagła potrzeba jakiejś nowej ustawy. Ale w takich razach z natury rzeczy cho-

dziło o sprawę niesporną. Nie zdarzyło się, aby którykolwiek z posłów sprzeciwiał się przyspieszeniu takiej sprawy, tak, iż można było zawsze przeprowadzić ją w ciągu kilku dni.

Wszelkie inne argumenty, cytowane przeciwko instytucji Senatu, są niepoważne. Np. argument, że Senat jest antyludowy i antydemokratyczny, bo „w kilku innych krajach jest on reprezentacją warstw uprzywilejowanych”.

Byłoby żdzibło prawdy w tym zarzucie, gdyby u nas ktośkolwiek był zaproponował, aby Senat częściowo się składał z wirylistów, lub gdyby ktośkolwiek myślał o censurze majątkowej lub wykształceniom przy wyborach. Wszystkie te skrupuły z tytułu niedemokratycznej nierówności zostały już uwzględnione w r. 1921.

Pozostał tylko cenzus wieku. Ale w tej nierówności nikt nie może się dopatrzeć krzywdy, boć chyba jest niespornym, że przeciętnemu obywatelowi z wiekiem przybywa rozumu.

Z tych wszystkich powodów jestem za tym, aby w referendum na pytanie pierwsze odpowiedzieć: Nie!

Art. 13.

Polska Rzeczpospolita Ludowa poręcza całkowitą ochronę oraz prawo dziedziczenia własności osobistej obywateli.

Art. 14.

1. Praca jest prawem, obowiązkiem i sprawą honoru każdego obywatela. Pracą swoją, przestrzeganiem dyscypliny pracy, współzawodnictwem pracy i doskonaleniem jej metod lud pracujący miast i wsi wzmacnia siłę i potęgę Ojczyzny, podnosi dobrobyt narodu i przyspiesza całkowite urzeczywistnienie ustroju socjalistycznego.

2. Przewodnicy pracy otoczeni są powszechnym szacunkiem narodu.

3. Polska Rzeczpospolita Ludowa coraz pełniej wprowadza w życie zasadę: „od każdego według jego zdolności, każdemu według jego pracy”.

Rozdział 3.

Naczelne organy władzy państwowej.

Art. 15.

1. Najwyższym organem władzy państwowej jest Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

2. Sejm jako najwyższy wyraziciel woli ludu pracującego miast i wsi urzeczywistnia suwerenne prawa narodu.

3. Sejm uchwała ustawy oraz sprawuje kontrolę nad działalnością innych organów władzy i administracji państwowej.

Art. 16.

1. Posłów na Sejm wybierają obywatele według okręgów wyborczych w stosunku: jeden poseł na 60.000 mieszkańców.

W chwili zakończenia wojny żyło niewielu ponad 200 senatorów. Prawie połowa przebywała poza nowymi granicami Polski – na Wschodzie, Zachodzie, czasami na antypodach. Ok. 40 wróciło, niektórzy dopiero po 1956 r. Na radzieckich już Kresach Wschodnich pozostał m.in. senator I–III kadencji (1925–1935) Juliusz Makarewicz (1872–1955), prawnik, współtwórca kodeksu karnego z 1932 r., przed wojną rektor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Wykładał na nim, już jako na Uniwersytecie Iwana Franki, także po wojnie. Senator II kadencji (1928–1930) Samuel Manugiewicz (1871–1956) pozostał w Kutach jako jedyny kapłan ormiańskokatolicki na dawnych Kresach. Większość dawnych senatorów ukraińskich i białoruskich wybrała emigrację.

Nagrobek Ołeny Kysilewskiej (1869–1956), senator II–III kadencji (1928–1935). Cmentarz w Ottawie. Na emigracji w Kanadzie została pierwszą przewodniczącą Światowej Federacji Kobietych Organizacji Ukraińskich. [Archiwum Senatu]

Nagrobek Vassila Raguly (1879–1955), białoruskiego senatora II kadencji (1928–1930), zmarłego w Nowym Jorku. [Archiwum Senatu]

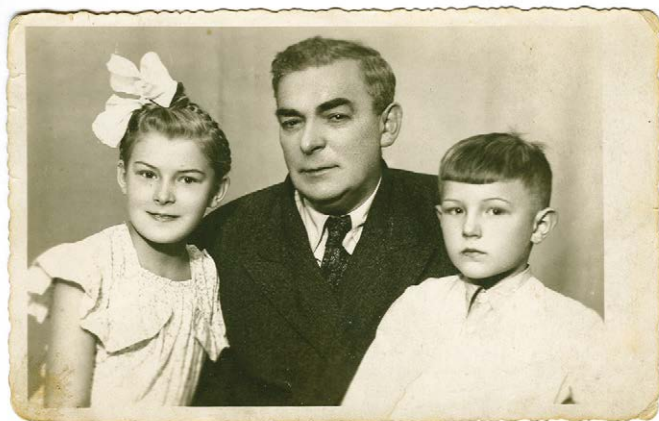
W Stanach Zjednoczonych i Izraelu zmarło pięciu senatorów pochodzenia żydowskiego, m.in. Mojżesz Koerner (1877–1966), senator I–II kadencji (1922–1930), który został pochowany w kibucu Necarim, założonym przez jego wychowanków. Zdjęcie macewy na grobie senatora Mojżesza Koenera. [Fot. Szymon Rudnicki, Archiwum Senatu]

Franciszek Zarzycki
w przyszłolnej
plantacji
bananowców,
Gatooma (Rodezja),
1948 r.
[Archiwum Senatu]

Senator V kadencji (1938–1939) Antoni Jakubowski (1887–1960), poseł do Krajowej Rady Narodowej, spędził w stalinowskich więzieniach cztery lata (1952–1955).
Senator Antoni Jakubowski z dziećmi, ok. 1951 r.
[Własność rodziny]

Część senatorów pozostała na emigracji. Bogusław Miedziński (1891–1972), marszałek Senatu V kadencji (1938–1939), pracował w londyńskiej piekarni. Witold Grabowski (1898–1966), senator V kadencji (1938–1939), prawnik, minister sprawiedliwości, w latach 1943–1966 pracował w Etiopii, m.in. w sądownictwie, wykładał na uniwersytecie w Addis Abebie i kodyfikował lokalne prawo. Ferdynand Zarzycki (1888–1958), senator IV–V kadencji (1935–1939), minister przemysłu i handlu, do końca lat 40. kierował polskimi szkołami w Rodezji.

W wypadku osób przebywających w kraju dawny senatorski mandat z pewnością nie był, zwłaszcza w pierwszej powojennej dekadzie, mile widziany przez nowe władze, ale też nie wszystkich eliminował z pozornie normalnego życia. Część senatorów płaciła za przeszłość – pochodzenie, status społeczny i materialny, poglądy, zaangażowanie polityczne. Niektórzy byli ofiarami terrorku służb radzieckich, a później polskiego aparatu represji. Senator I kadencji (1922–1927) Saturnin Osiński (1879–1947), aresztowany w 1944 r. przez NKWD za działalność w Delegaturze Rządu na Kraj, zmarł 11 IX 1947 r. w obozie w Borowiczach. Aresztowany za podobne „przestępstwo” senator III–IV kadencji (1930–1938) Stefan Ehrenkreutz (1880–1945), rektor uniwersytetu w Wilnie, zmarł 21 VII 1945 r. w tamtejszym więzieniu. Wicemarszałek Senatu IV kadencji (1935), marszałek Sejmu III kadencji (1930–1935) Kazimierz Świtalski (1886–1962), jeden z najbliższych współpracowników Józefa Piłsudskiego, spędził w więzieniu osiem lat (1948–1956), skazany na podstawie dekretu o odpowiedzialności za klęskę wrześniową.

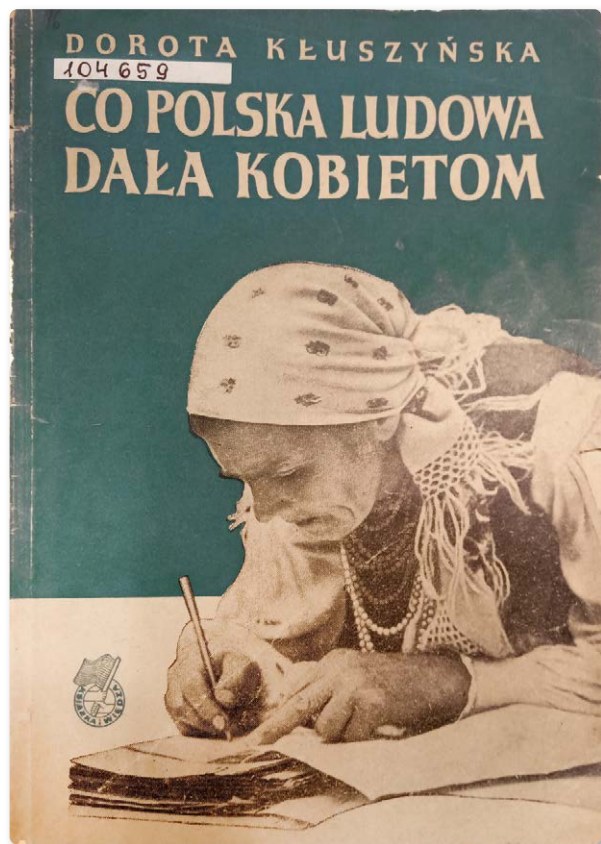
Leon Janta-Połczyński przed wejściem do muzeum zamkowego w Brzegu, którego był organizatorem i pierwszym kustoszem, ok. 1955 r.
[Własność rodziny]

Powszechnym doświadczeniem, zwłaszcza przed 1956 r., było wykluczenie, pozbawienie majątku, uniemożliwianie pracy, skłaniające do emigracji wewnętrznej i roli „biernych popychadeł losu”, jak wspominał senator I i III kadencji (1922–1927, 1930–1935) Leon Janta-Połczyński (1867–1961), ziemianin, minister rolnictwa. Niektórzy wegetowali dzięki pomocy rodziny lub na skromnych posadach. Nie brakowało jednak i takich, którzy bez większych problemów, a często z sukcesami mogli pracować w swoim zawodzie – lekarza, prawnika, naukowca, inżyniera, artysty, czasami też robili kariery polityczne.

Wizyta królowej Belgów Elżbiety w szpitalu dziecięcym przy ul. Lwowskiej w Warszawie, 1955 r. Trzeci z lewej Mieczysław Michałowicz.
[Własność rodziny]

Dorota Kłuszyńska,
Co Polska Ludowa dała kobietom, Warszawa 1951.

Senator IV kadencji (1935–1938) Mieczysław Michałowicz (1876–1965) był lekarzem pediatrą, m.in. córek Józefa Piłsudskiego, rektorem Uniwersytetu Warszawskiego, a w czasie II wojny światowej – więźniem obozów koncentracyjnych. Po 1945 r. został posłem do Krajowej Rady Narodowej i Sejmu Ustawodawczego PRL, prezesem Naczelnej Izby lekarskiej, członkiem PAN.

Senator I–III kadencji (1925–1935) Dorota Kłuszyńska (1874–1952) była działaczką socjalistyczną, po wojnie działała w PPS i PZPR, zasiadała w KC PZPR, a w latach 1948–1952 pełniła funkcję przewodniczącej Zarządu Głównego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci.

Senator II kadencji (1928–1930) Stanisław Kelles-Krauz (1883–1965) był lekarzem, działaczem socjalistycznym. Prawie całą wojnę (1940–1945) przeżył jako więzień obozu Sachsenhausen. Po wojnie działał w PPS i PZPR. W latach 1946–1954 był ministrem pełnomocnym i posłem nadzwyczajnym RP w Kopenhadze.

W powojennej Polsce zmarło 147 senatorów. Ostatni – Krzysztof Radziwiłł (1898–1986), senator V kadencji (1938–1939), podczas wojny więzień obozów w Majdanku, Gross-Rosen, Buchenwaldzie i Mauthausen, powrót do kraju uważał za rzecz oczywistą, jak bowiem mówił: *Miejsce dla każdego patrioty polskiego jest w kraju. Nieobecność jest równoznaczna z dezercją*. Został szefem Protokołu Dyplomatycznego MSZ, posłem Stronnictwa Demokratycznego na Sejm Ustawodawczy, od 1950 r. pracował jako redaktor i tłumacz. Jego córka, Anna Radziwiłł (1939–2009), została senatorem I kadencji (1989–1991) odrodzonego Senatu RP.

Zdarzało się, że na nagrobkach senatorów w II RP, zmarłych już w czasach PRL, przypomniano tę ich działalność.

Stanisław Kelles-Krauz
witający na lotnisku
w Kopenhadze pianistkę
Halinę Czerny-Stefańską,
delegatkę na Kongres Kobiet
Demokratycznych,
czerwiec 1953 r.
[Muzeum im. Jacka
Malczewskiego w Radomiu]

Nagrobek senatora
III kadencji (1930–1935)
Zygmunta Wasilewskiego
(1865–1948) na cmentarzu
w Wiśle.
[Fot. Jarosław M. Zawadzki,
Archiwum Senatu]

Krzysztof Radziwiłł z żoną
Zofią, lata 70.
[Własność rodziny]

Inauguracja obrad
Okrągłego Stołu,
6 II 1989 r.
[Fot. Damazy
Kwiatkowski, PAP]

1989: Powrót Senatu

Jeszcze „podziemne” znaczki pocztowe z 1989 r. W powojennej historii Polski czerwiec był miesiącem symbolicznym dla Senatu: zniesiony w referendum 30 VI 1946 r., odrodził się 4 VI 1989 r. [Archiwum Narodowe w Krakowie, zbiór „Solidarność”, sygn. 29/1828/61]

W połowie lat 80. XX w. objawy kryzysu systemu komunistycznego stawały się coraz wyraźniejsze. Słabnąca władza była bardziej skłonna do ustępstw: w 1986 r. ogłoszono amnestię dla więźniów politycznych, złagodniały represje wobec opozycji. Społeczeństwo otrząsało się z apatii. W listopadzie 1987 r. rządzący przegrali referendum, firmujące reformy gospodarcze, wiosną i latem 1988 r. przez kraj przetoczyła się fala strajków. Wtedy też władza zadeklarowała możliwość podjęcia dialogu z opozycją, z którego wyłoniła się koncepcja Okrągłego Stołu. Pakiet reform politycznych kształtował się stopniowo, od początku wchodziło jednak do niego zaproponowane przez stronę rządową przywrócenie Senatu.

18 XII 1988 r., podczas spotkania intelektualistów, naukowców, ludzi kultury i związkowców w podziemiach kościoła pw. Miłosierdzia Bożego przy ul. Żytniej w Warszawie, powołano Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” Lechu Wałęsie, stanowiący koncepcyjne zaplecze planowanego porozumienia z władzą w ramach Okrągłego Stołu.

Chociaż 6 II 1989 r. przy Okrągłym Stole, ustawionym w Sali Kolumnowej Pałacu Namiestnikowskiego (dziś – Pałac Prezydencki), zasiadło tylko 58 przedstawicieli władz, NSZZ „Solidarność”, oficjalnych związków zawodowych i Kościoła, to w negocjacjach uczestniczyły 452 osoby. Kompromis, w tym ten najważniejszy o kształcie ustrojowym, osiągnięto po dwóch miesiącach, i 5 IV 1989 r. Lech Wałęsa i gen. Czesław Kiszczak podpisali wspólny komunikat. Uzgodniono legalizację NSZZ „Solidarność”, utworzenie urzędu prezydenta, wybieranego – jak w II RP – przez Zgromadzenie Narodowe (strona opozycyjna zaakceptowała kandydaturę gen. Wojciecha Jaruzelskiego). Reaktywowany po półwieczu Senat miał być wybrany całkowicie demokratycznie, w Sejmie opozycja mogła zdobyć tylko 35% mandatów.

7 IV 1989 r. Sejm PRL zmienił konstytucję, czyniąc ustalenia prawem obowiązującym. Przyjął też ordynację do Sejmu i Senatu, gwarantując obywatelom pierwszy raz od ponad pół wieku rzeczywisty, choć ograniczony, wpływ na kształt parlamentu. Wybory wyznaczono na 4 VI 1989 r., a uzupełniające – na 18 VI 1989 r. Koalicja rządowa (PZPR, PSL, SD), mając zagwarantowane 65% mandatów w Sejmie i licząc na sukces również w Senacie, popełniła wiele błędów, np. zgłaszając wielu kandydatów na jedno miejsce i rozpraszając głosy. Tylko do Senatu kandydowało 178 członków PZPR, 87 – ZSL i 69 SD. Opozycja natomiast zgłosiła tylu kandydatów, ile mandatów mogła obsadzić – 161 do Sejmu i 100 do Senatu, co chroniło przed rozbiciem głosów. Listę kandydatów opublikowano 8 V 1989 r. w pierwszym numerze „Gazety Wyborczej”.

Strona rządowa prowadziła kampanię wyborczą, odwołując się zarówno do starych haseł, jak i tradycyjnego przekazu wizualnego. Tymczasem kierujący kampanią opozycji Komitet Obywatelski „Solidarność”, mimo skromnych środków, prowadził ją nowocześnie, często z humorem, korzystając ze wsparcia międzynarodowych sław, takich jak np. Jane Fonda czy Yves Montand. Kandydatów opozycji, nazywanych „drużyną Wałęsy”, uwiarygodniało wspólne zdjęcie z niekandydującym Lechem Wałęsą, umieszczane na plakatach wyborczych.

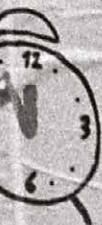
Wiele fundamentalnych kwestii omawiano w nieformalnej atmosferze. Od lewej: Stanisław Ciosek, ks. Alojzy Orszulik (od września 1989 r. biskup), Tadeusz Mazowiecki, gen. Czesław Kiszczak. Ks. Orszulik – zarówno przed Okrągłym Stołem, jak i podczas obrad – był ważnym mediatorem między władzą a opozycją. Tzw. komisja trzech, w skład której wchodził Ciosek, już w styczniu 1988 r. zaproponowała przywrócenie Senatu. Strona rządowa początkowo zakładała, że wybory do Senatu nie będą w pełni wolne, co umożliwiałoby władzy kontrolowanie Izby. [Fot. Damazy Kwiatkowski, PAP]

Adam Michnik, redaktor naczelny „Gazety Wyborczej” i kandydat NSZZ „Solidarność” do Sejmu, z pierwszym numerem gazety. [Fot. Leszek Wdowiński, PAP]

e śpij
o cię
głosują

Komitet Obywatelski

KOMITE T
OBYWATELSKI

26.05.

GODZ. 16³⁰

YVES MONTAND
A. ŁAPICKI
Z. BUJAK

AUDITORIUM MAXIMUM UW

PRASZAMY

Jesteś
ze Śródmieścia?

LAP URBANA!

Kampania przed wyborami
4 VI 1989 r., Warszawa.
[Fot. Tomasz Gutry, PAP]

6

GŁOSUJ NA

Solidarność

WYBORY '89

Żeby POLSKA
była POLSKA

2+2

musi być Zawsze

Cztery

Znamy i cenimy go za:

Znamy i cenimy go za:

- odda i poświęcił
- rzetelny stosunek do pracy
- wyróżniając w kraju wyniki produkcyjne
- wrażliwość na potrzeby stałości ochrony zdrowia i środowiska
- za dynamiczny rozwój budownictwa mieszkaniowego

Głosujemy na JANA ZAJĄCĄ
bo:

- dlatego że od czasu bezprecedensowej rezygnacji z prezydentury
- dlatego że od czasu wyjazdu z kraju w 1988 r.
- dlatego że pełnił funkcję ambasadora w USA i Wielkiej Brytanii
- dlatego że poświęcił rodzinie i karierze

WYBORY '89: program JANA ZAJĄCĄ jest otwarty na Twoje problemy

GŁOSUJ NA JANA ZAJĄCĄ — MANDAT NR 93

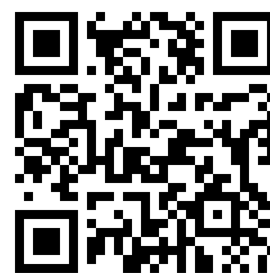

W całym kraju podobnie wyglądały
płoty, przystanki i ściany.
Tczew, maj 1989 r.
[Fot. Leszek Jerzy Pękalski, PAP]

Procedury wyborcze były skomplikowane, a kandydaci liczni: do Senatu – 558, do Sejmu – 1760. W celu uniknięcia pomyłek w punktach informacyjnych „Solidarności” przygotowano specjalne „instrukcje” głosowania.

4 VI 1989 r. społeczeństwo pokazało władzom czerwoną kartkę, żądając radykalnej zmiany. Zwycięstwo opozycji było miażdżące – zdobyła 160 ze 161 „wolnych” mandatów do Sejmu i 92 na 100 mandatów do Senatu. Między pierwszą a drugą turą wyborów zmieniono ordynację, by umożliwić kandydatom władzy ponowny start w kolejnej turze. 18 VI 1989 r., w drugiej turze, „Solidarność” zdobyła jeszcze 1 mandat do Sejmu i 7 mandatów do Senatu. Do Senatu nie dostali się m.in. Leszek Miller, Aleksander Kwaśniewski, Mieczysław Wilczek czy kosmonauta Mirosław Hermaszewski. Mandaty senatorskie zdobyło natomiast liczne grono działaczy opozycyjnych, a także wybitni przedstawiciele świata kultury i nauki, m.in. Andrzej Stelmachowski (1925–2009), Karol Modzelewski (1937–2019), Lech Kaczyński (1949–2010), Andrzej Wajda (1926–2016). Słowa Joanny Szczepkowskiej, że 4 VI 1989 r. skończył się w Polsce komunizm, były zatem w pełni uprawnione.

Jedynym senatorem wybranym spoza listy Komitetu Obywatelskiego był prywatny przedsiębiorca Henryk Stokłosa. Sukces jego kampanii, prowadzonej pod hasłem „Ani z koalicji, ani z opozycji” miał kilka przyczyn. W woj. pilskim, które reprezentował, „Solidarność” była słaba, a PZPR – po cichu go popierająca – silna. Odnoszący sukcesy biznesmeni ucieleśniał również marzenia społeczeństwa o lepszym życiu. Zdobywał również mandat senatora w kolejnych kadencjach: II–V i VII.

4 czerwca – barwy kampanii, film o wyborach 1989 r. [Muzeum Historii Polski]

Sztab wyborczy Warszawskiego Komitetu Obywatelskiego mieścił się w dawnej kawiarni „Niespodzianka” na pl. Konstytucji. Ta nazwa doskonale korespondowała z wynikami z 4 VI 1989 r. [Fot. Marek Cezary Langda, PAP]

Marszałek senior Senatu
I kadencji (1989–1991)
Stanisław Stomma
(1908–2005) otwierający
pierwsze posiedzenie
Senatu, 4 VII 1989 r.
[Fot. Cezary Langda, PAP]

Opozycyjni posłowie i senatorowie z nadzieją, ale i z niepokojem wkraczali do gmachu przy ul. Wiejskiej. 23 VI 1989 r. powołali Obywatelski Klub Parlamentarny z Bronisławem Geremkiem jako przewodniczącym. Inaugurację kadencji Sejmu i Senatu (jeszcze PRL) wyznaczono na 4 VII 1989 r. Podobnie jak 67 lat wcześniej, senatorowie nie mieli własnej sali obrad i pierwsze posiedzenie odbyło się w sali obrad Sejmu. Otworzył je marszałek senior Stanisław Stomma, na marszałka Senatu I kadencji wybrano prof. Andrzeja Stelmachowskiego.

Dzień wcześniej ukazał się artykuł pt. „Wasz prezydent, nasz premier”, autorstwa Adama Michnika, proponujący podział władzy między komunistów i opozycję. Dwa tygodnie później, 19 VII 1989 r., gen. Wojciecha Jaruzelskiego wybrano na prezydenta przewagą 1 głosu, a Tadeusz Mazowiecki został pierwszym niekomunistycznym premierem w państwie z tzw. bloku radzieckiego. Przejście do III RP potwierdzały ważne gesty symboliczne: w grudniu 1989 r., po przegłosowaniu przez Senat zmiany konstytucji, przywrócono dawną nazwę kraju: Rzeczpospolita Polska i tradycyjne godło: orła w koronie.

Powojenna odbudowa gmachów sejmowych nie przewidywała Senatu, i w 1989 r. był on tak samo bezdomny, jak w 1922 r. Pierwsze posiedzenie Senatu odbyło się w sali obrad Sejmu, potem, do 1991 r., zbierał się w Sali Kolumnowej Sejmu. W latach 1990–1991 na potrzeby Senatu trwała przebudowa gmachu, zbudowanego w latach 1949–1952 według projektu Bohdana Pniewskiego. Miała się w nim mieścić Biblioteka Sejmu, ale ostatecznie ulokowano tam Archiwum KC PZPR. Nową aranżację budynku, mieszczącego salę obrad, gabinety marszałka i wicemarszałków oraz pomieszczenia klubowe i Kancelarię Senatu, zaprojektowali Andrzej i Barbara Kaliszewscy oraz Bohdan Napieralski.

Gmach i sala posiedzeń Senatu.
[Fot. Michał Józefaciuk, Archiwum Senatu]

Zawieszenie w Sali Kolumnowej Sejmu, służącej jako miejsce obrad plenarnych Senatu, przedwojennego, otrzymanego w darze, wizerunku orła białego, 30 XII 1989 r. Godło PRL usunięto kilka dni później.
[Fot. Anna Wdowińska, Archiwum Senatu]

Posiedzenie Senatu X kadencji,
12 XI 2019 r.
[Fot. Katarzyna Czerwińska,
Archiwum Senatu]

1989–2022: Senat III RP

Orędzie Marszałka
Senatu Tomasza
Grodzkiego, 11 II 2021 r.

Kompetencje Senatu początkowo określiła tzw. mała konstytucja z 1992 r. Wzmocniła jego pozycję, stanowiąc, że obie izby są organami władzy ustawodawczej. Zasadę tę utrzymała konstytucja z 2 IV 1997 r. Zgodnie z nią Senat rozpatruje ustawy uchwalane przez Sejm, ma prawo inicjatywy ustawodawczej i współdecyduje o obsadzie istotnych organów państwa, m.in. prezesa Najwyższej Izby Kontroli czy Rzecznika Praw Obywatelskich. Od wstąpienia w 2004 r. Polski do Unii Europejskiej prawo stanowione przez obie izby musi uwzględniać prawo wspólnotowe.

W pierwszych latach funkcjonowania Senatu nie brakowało głosów domagających się jego likwidacji lub zastąpienia inną instytucją, np. Izbą Samorządową. Czas pokazał jednak znaczenie Senatu jako stabilizatora państwa. Najwyraźniej w X kadencji, kiedy w Sejmie i Senacie dominują różne siły polityczne, odmiennie rozumiejące funkcjonowanie systemu demokratycznego, a Senat prezentuje jego wolnościowy, europejski wariant.

Marszałek Senatu
X kadencji prof. Tomasz
Grodzki.
(Fot. Łukasz Kamiński,
Archiwum Senatu)

W 20. rocznicę odrodzenia Senatu w sali posiedzeń Sejmu, w której 4 VII 1989 r. odbyło się posiedzenie inauguracyjne Izby wyższej, zgromadzili się zarówno aktualni, jak i byli senatorowie, 2009 r.
[Fot. Michał Koziczyński, Archiwum Senatu]

W każdej kadencji wybieranych jest 100 senatorów w wyborach powszechnych, tajnych i bezpośrednich, zwykłą większością głosów. W wypadku zwolnienia mandatu przeprowadzane są wybory uzupełniające, np. w V kadencji mandat sprawowało 110 osób, w IV i VI – po 105. W sumie przez dziesięć kadencji w Senacie zasiadało 666 osób. Wielu senatorów sprawowało mandat przez więcej niż jedną kadencję. Rekordzistą był Zbigniew Romaszewski (1940–2014), senator I–VII kadencji (1989–2011). Wielu senatorów sprawowało wcześniej mandat posła na Sejm lub do Parlamentu Europejskiego albo działało w samorządzie terytorialnym.

Kobiety stanowiły i stanowią mniejszość senatorów (od 7 w I do 26 w V kadencji), pełniły jednak i pełnią najwyższe funkcje – marszałka Senatu (Alicja Grzeškowiak) i siedmiokrotnie – wicemarszałków (Zofia Kuratowska, Jolanta Danielak, Krystyna Bochenek, Grażyna Sztark, Maria Pańczyk-Pozdziej, Maria Koc, Gabriela Morawska-Stanecka). Ewa Polkowska zaś była najdłużej urzędującym (2006–2016) szefem Kancelarii Senatu.

Panie senator X kadencji na sali posiedzeń.
[Fot. Michał Józefaciuk, Archiwum Senatu]

Posiedzenie komisji senackiej X kadencji.
[Fot. Michał Józefaciuk, Archiwum Senatu]

Otwarcie szkoły polskiej w Pojana Mikuli w Rumunii (Bukowina), 9 X 2009 r. W drugim rzędzie: trzeci od lewej Maciej Płażyński (1958–2010), wicemarszałek Senatu VI kadencji (2005–2007), prezes Stowarzyszenia Wspólnota Polska; czwarta od lewej Krystyna Bochenek (1953–2010), wicemarszałek Senatu VII kadencji (2007–2010); piąty od lewej Andrzej Person, senator VI–VIII kadencji (2005–2015).
[Fot. Aleksandra Leicht, Archiwum Senatu]

Większość senatorów ma wyższe wykształcenie, dominują prawnicy, nauczyciele akademicki, inżynierowie, lekarze, rolnicy i nauczyciele, ale byli też reżyserzy teatralni, rzemieślnicy i technicy dentystyczni.

Podobnie jak przed 1939 r., Senat od 1990 r. opiekuje się Polonią i Polakami za granicą.

Ważnym aspektem działalności Izby jest również parlamentarna współpraca międzynarodowa, m.in. w ramach powstałego w 2000 r. Stowarzyszenia Senatów Europy i od 2004 r. – wspólnotowych instytucji europejskich.

Od 2008 r. odbywają się sesje Zgromadzenia Parlamentarnego Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Sejmu Republiki Litewskiej i Rady Najwyższej Ukrainy, w których uczestniczy po 12 parlamentarzystów z każdego kraju, przewodniczącym każdej delegacji jest przewodniczący parlamentu danego kraju.

5–6 XII 2021 r. odbyła się XI Sesja Zgromadzenia Parlamentarnego Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Sejmu Republiki Litewskiej i Rady Najwyższej Ukrainy, w której uczestniczyli: marszałek Senatu RP prof. Tomasz Grodzki, przewodnicząca Sejmu Republiki Litewskiej Viktorija Čmilytė-Nielsen oraz przewodniczący Rady Najwyższej Ukrainy Rusłan Stefanczuk. Podczas otwarcia obrad marszałek Tomasz Grodzki powiedział: *Rolą i przeznaczeniem tego Forum jest zachować w tym miejscu Europy europejski, a nie ruski mir*. Na zakończenie obrad podpisano dokument końcowy, w którym znalazło się m.in. potępienie Rosji za agresję przeciwko Ukrainie i potępienie Białorusi za wywołanie kryzysu migracyjnego na granicy z Litwą i Polską.

Marszałek Senatu VII kadencji (2007–2010) Bogdan Borusewicz na spotkaniu Stowarzyszenia Senatów Europy, Gdańsk, 22–24 X 2009 r.
[Fot. Michał Koziczyński, Archiwum Senatu]

Księga kondolencyjna w Senacie po katastrofie smoleńskiej.
[Fot. Katarzyna Czerwińska, Archiwum Senatu]

Marszałek Senatu IV kadencji (1997–2001) Alicja Grześkowiak odsłania tablicę poświęconą senatorom II RP poległym, zamordowanym i zmarłym podczas II wojny światowej, 3 VII 1999 r.
[Fot. Jacek Doktór, Archiwum Senatu]

W latach 1989–2022 zmarło ponad 170 senatorów. Senator-elekt Grzegorz Białkowski (1932–1989), profesor fizyki, rektor UW, zmarł 29 VI 1989 r., pięć dni przed pierwszym posiedzeniem Senatu I kadencji.

W katastrofie smoleńskiej, 10 IV 2010 r., zginęło sześć senatorów VI i wcześniejszych kadencji: Krystyna Bochenek, Janina Fetlińska, Lech Kaczyński, Maciej Płażyński, Krzysztof Putra i Stanisław Zając.

Senat żyje teraźniejszością dla przyszłości, nie zapominając jednak o swojej przeszłości, zarówno o ludziach, jak i wydarzeniach.

Symbolem władzy marszałka Senatu jest laska, której trzykrotne uderzenie o podłogę otwiera i zamyka posiedzenia. W I kadencji używano w Senacie pochodzącej z 1947 r. laski marszałka Sejmu Ustawodawczego Władysława Kowalskiego. Od 1991 r. marszałek Senatu posługuje się laską będącą darem warszawskiego Cechu Rzemiosł Artystycznych.
[Fot. Michał Józefaciuk, Archiwum Senatu]

Marszałkowie

Podobnie jak w II RP, pierwszemu posiedzeniu przewodniczy najstarszy senator, marszałek senior. Po ślubowaniu senatorowie wybierają marszałka i wicemarszałków. Marszałek Senatu jest trzecią osobą w państwie, po prezydencie i marszałku Sejmu, reprezentuje Izbę, zwołuje jej posiedzenia i przewodniczy obradom. Czuwa nad całością prac Senatu, ma prawo stosowania wobec senatorów kar porządkowych i dyscyplinarnych, w tym finansowych.

Marszałek senior Senatu IV kadencji (21 X 1997–19 X 2001) Władysław Bartoszewski (1922–2015) składa ślubowanie senatorskie. Pierwsze posiedzenie Senatu IV kadencji, 21 X 1997 r.
[Archiwum Senatu]

Marszałek Senatu I kadencji (4 VII 1989–25 XI 1991) Andrzej Stelmachowski (1925–2009). Profesor prawa. Działacz opozycji demokratycznej, jeden z inicjatorów Okrągłego Stołu. Minister edukacji w latach 1991–1992.
[Archiwum Senatu]

Marszałek Senatu II kadencji (26 XI 1991–14 X 1993) August Chełkowski (1927–1999), senator II–IV kadencji. Profesor fizyki, rektor Uniwersytetu Śląskiego (1981–1982). Działacz NSZZ „Solidarność”.
[Fot. Krzysztof Maleszka]

Marszałek Senatu III kadencji (15 XI 1993–20 X 1997) Adam Struzik (ur. 1957 r.), senator II–IV kadencji. Lekarz. Działacz ludowy (ZSL i PSL). Samorządowiec, od 2001 r. marszałek woj. mazowieckiego.
[Narodowe Archiwum Cyfrowe]

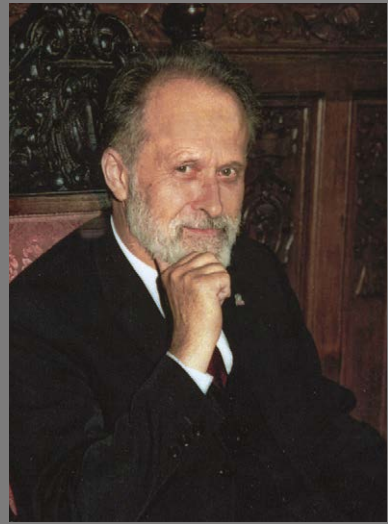
Marszałek Senatu IV kadencji (21 X 1997–19 X 2001) Alicja Grześkowiak (ur. 1941 r.), wicemarszałek Senatu II kadencji, senator I–III kadencji. Profesor prawa, adwokat.
[Archiwum Senatu]

Marszałek Senatu V kadencji (20 X 2001–19 X 2005) Longin Pastusiak (ur. 1935 r.), poseł na Sejm I–III kadencji. Historyk i politolog specjalizujący się w historii Stanów Zjednoczonych. Członek PZPR (1961–1990), Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej i Sojuszu Lewicy Demokratycznej.
[Fot. Katarzyna Czerwińska, Archiwum Senatu]

Marszałek Senatu VI–VIII kadencji (20 X 2005–4 XI 2007; 5 XI 2007–7 XI 2011; 8 XI 2011–11 XI 2015) Bogdan Borusewicz (ur. 1949 r.), wicemarszałek Senatu IX–X kadencji, poseł na Sejm I–III kadencji. Historyk, działacz opozycyjny w PRL, działacz NSZZ „Solidarność”.
[Fot. Katarzyna Czerwińska, Archiwum Senatu]

Marszałek Senatu IX kadencji (12 XI 2015–11 XI 2019) Stanisław Karczewski (ur. 1955 r.), wicemarszałek Senatu VIII i X kadencji, senator VI–X kadencji. Lekarz, specjalista chirurg. Działacz Prawa i Sprawiedliwości.
[Fot. Katarzyna Czerwińska, Archiwum Senatu]

Marszałek Senatu X kadencji (od 12 XI 2019) Tomasz Grodzki (ur. 1958 r.), senator IX kadencji. Profesor nauk medycznych, transplantolog, chirurg klatki piersiowej. Członek wielu stowarzyszeń naukowo-medycznych.
[Fot. Marta Marchlewska-Wilczak, Archiwum Senatu]

Bibliografia

Sejm i Senat: syntezy

Ajnenkiel Andrzej, *Historia sejmu polskiego. W dobie rozbiorów*, Warszawa 1989.

Ajnenkiel Andrzej, *Historia sejmu polskiego. II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989.

Ajnenkiel Andrzej (red.), *Historia sejmu polskiego. Polska Ludowa*, Warszawa 1989.

Bardach Juliusz (red.), *Dzieje sejmu polskiego*, Warszawa 2011.

Bondyra Wiesław, Kupisz Dariusz, Wierzbicki Leszek A., *Marszałkowie sejmów Królestwa Polskiego i Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, Warszawa 2021.

Czapliński Władysław, *Dzieje sejmu polskiego do roku 1939*, Kraków – Wrocław 1984.

Stanisław Grodziski, *Pięć wieków Sejmu polskiego*, Warszawa 2013.

Kornat Marek, Uruszczaek Waław, *550 lat parlamentaryzmu Rzeczypospolitej*, Warszawa 2018.

Kupisz Dariusz, *Z dziejów sejmu polskiego*, Warszawa 2019.

Michalski Jerzy (red.), *Historia sejmu polskiego. Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1984.

Wierzbicka Bożena, *Senat – architektura i sztuka. Wnętrza senackie na przestrzeni pięciu wieków*, Warszawa 2019.

Przed 1918:

Ciara Stefan, *Senatorowie i dygnitarze koronni w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław 1990.

Kieniewicz Leszek, *Senat za Stefana Batorego*, Warszawa 2003.

Kowecki Jerzy (oprac.), *Senatorowie i posłowie Sejmu Wielkiego*, Warszawa 1991.

Wierzbicki Leszek, *Senatorowie koronni na sejmach Rzeczypospolitej w XVII wieku*, Warszawa 2017.

Ziółek Ewa, *Biskupi senatorowie wobec reform Sejmu Czteroletniego*, Lublin 2002.

Po 1918:

Abryszeński Piotr, *Jaki ustrój dla Niepodległej?*, Sulejówek 2019.

Czerniawska Ewa, Łanczkowski Romuald, Orzechowska Karolina (oprac.), *25 lat pracy odrodzonego Senatu na rzecz Polonii i Polaków za granicą*, Warszawa 2014.

Fałowski Janusz, *Parlamentarzyści mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, Częstochowa 2000.

Jachymek Jan (red.), *Rola posła i senatora w II Rzeczypospolitej*, Lublin 1989.

Kacperski Kamil, *System wyborczy do Sejmu i Senatu u progu Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007.

Kaczmarek Zygmunt, *Marszałkowie Senatu II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1992.

Kondracka Mariola, *Posłanki i senatorki II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2017.

Kowalski Wawrzyniec, *Koncepcje ustrojowe izby wyższej parlamentu w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2014.

Mycielska Dorota, Zawadzki Jarosław M., *Druga Rzeczpospolita wobec Polonii*, Warszawa 2004.

Mycielska Dorota, Zawadzki Jarosław M., *Senatorowie zamordowani, zaginieni, zmarli w latach II wojny światowej*, Warszawa 2009.

Orłowski Wojciech, *Senat Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989–1991: geneza instytucji*, Warszawa 2009.

Pietrzak Jerzy, *Senat w Rzeczypospolitej Polskiej. Tradycja i współczesność XV–XXI w.*, Warszawa 2002.

Rola Senatu w ustroju RP – w stronę przyszłości, praca zbiorowa, Warszawa 2019.

Szumilo Mirosław, *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i w Senacie RP (1928–1939)*, Warszawa 2007.

Wasik Zofia, *Wpływ ugrupowań politycznych na funkcjonowanie parlamentu II Rzeczypospolitej (1921–1935)*, Toruń 1993.

Wideryński Mariusz, *Sejm i Senat: portret wielokrotny*, Warszawa 2019.

Zakrzewski Andrzej (oprac.), *Prosto z Wiejskiej: Sejm i Senat II Rzeczypospolitej w karykaturze i satyrze*, Wrocław 1990.

Zawadzki Jarosław M., *Senatorowie II Rzeczypospolitej i ich udział w wojnie polsko-bolszewickiej*, Warszawa 2020.

Zawadzki Jarosław M., *Senatorowie: losy wojenne i powojenne*, Warszawa 2012.

Zawadzki Jarosław M., *Senatorowie II Rzeczypospolitej – powstańcy śląscy*, Warszawa 2021.

II RP. Tło:

Fedorowicz Andrzej, *Druga Rzeczpospolita w 100 przedmiotach*, Warszawa 2019.

Garlicki Andrzej, *Piękne lata trzydzieste*, Warszawa 2008.

Glensk Urszula, *Historia słabych. Reportaż i życie w dwudziestoleciu (1918–1939)*, Kraków 2014.

Janicki Kamil, Kuzak Rafał, Dariusz Kałiński, Zaprutko-Janicka Aleksandra, *Przedwojenna Polska w liczbach*, Warszawa 2020.

Janicki Kamil, Zaprutko Aleksandra, *Elity w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012.

Kwiecińska Elżbieta, *Współobywatele czy dyskryminowana mniejszość? Ukraińcy w Niepodległej*, Sulejówek 2021.

Łozińska Maja, Łoziński Jan, *W przedwojennej Polsce. Życie codzienne i niecodzienne*, Warszawa 2011.

Mierzwa Janusz, *Przewrót majowy*, Sulejówek 2020.

Wyszczelski Lech, *Konflikty narodowe i wewnętrzne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2015.

Zakroczymski Stanisław, *Jaki program polityczny dla Niepodległej?*, Sulejówek 2019.

Zakrzewska Zofia, Zakrzewski Andrzej, *Kryzys i modernizacja. Jaka gospodarka w Niepodległej?*, Sulejówek 2019.

Źródła ilustracji

Archiwum Akt Nowych w Warszawie	Kuria Metropolitalna w Krakowie
Archiwum Główne Akt Dawnych	Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku
Archiwum Narodowe w Krakowie	Muzeum Historii Polski
Archiwum Państwowe w Lublinie	Muzeum im. Jacka Malczewskiego
Archiwum Państwowe w Poznaniu	w Radomiu
Archiwum Senatu	Muzeum Narodowe w Krakowie
Archiwum Uniwersytetu Marii Curie- -Skłodowskiej	Muzeum Narodowe w Poznaniu
Biblioteka Jagiellońska	Muzeum Narodowe w Warszawie
Biblioteka Kongresu USA	Muzeum Niepodległości
Biblioteka Narodowa w Warszawie	Muzeum Szlachty Mazowieckiej
Biblioteka Polska w Paryżu	w Ciechanowie
Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy	Muzeum Warszawy
Biblioteka Sejmowa	Muzeum w Gostyniu
Biblioteka Śląska	Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie
Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego	Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie
Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II	Narodowe Archiwum Cyfrowe
Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu	Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau
Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego	Politechnika Wrocławska
Filmoteka Narodowa – Instytut Audio- wizualny	Polska Agencja Prasowa SA
Forum Polska Agencja Fotografów Sp. z o.o.	Regionalny Instytut Kultury w Katowicach
Instytut Geografii i Przestrzennego Za- gospodarowania PAN	Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa
Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa	Wikipedia Commons
Kościół Zbawiciela Parafii Ewangelicko- -Augsburskiej w Działdowie	Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie
	Zbiory Maurycego Bryxa
	Zespół Szkół nr 3 w Rypinie
	zbiory prywatne

